

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

TÜRKİYE - MİSİR İLİŞKİLERİ: 1922-1981

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Tamer ASLAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fırat PURTAŞ**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

TÜRKİYE - MİSİR İLİŞKİLERİ: 1922-1981

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Tamer ASLAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fırat PURTAŞ**

Ankara-2013

ONAY

Tamer ASLAN tarafından hazırlanan “Türkiye-Mısır İlişkileri: 1922-1981” başlıklı bu çalışma, 21/06/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN (Başkan)

Doç. Dr. Fırat PURTAŞ

Doç. Dr. Hamit Emrah BERİŞ

ÖZET

ASLAN, Tamer. Türkiye-Mısır İlişkileri: 1922-1981, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Mısır, dünya tarihinde olduğu gibi Türk tarihinde de önemli olay ve olguların yaşandığı stratejik bir bölge olmuştur. Türklerin özellikle Osmanlı hâkimiyeti sonrası Mısır'da hakimiyet kurması ile birlikte Türk-Mısır ilişkilerinin temeli atılmış olmaktaydı.

Türk hanedanını temsil eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve ailesi, Mısır tarihinde silinmez bir iz bırakacaktı. Hanedanın devamı ile birlikte Mısır'da halk, Türkiye'nin bağımsızlık savaşını örnek alacak ve Türk-Mısır halkları aynı kaderi paylaşacaktı. Türkiye'nin bağımsızlığı sonrasında özellikle hilafetin kaldırılması gibi laik reformların gerçekleştirilmesi, Mısır halkı üzerinde olumsuz etki yaratacaktı. İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesini kısmen 1922'de kazanan Mısır halkı, bu tarihten itibaren her yönüyle bağımsız olmak için Batı'ya karşı uzun bir savaş verecekti. Mısır halkı ve Mısır ordusundaki genç subaylar bu durumdan hoşnut değillerdi. Bu hoşnutsuzluk Hür Subaylar'ın askeri darbesi ile sonuçlanacak ve Ortadoğu'da statükoyu değiştirecek olan Nasır'ın tarih sahnesine girmesine vesile olacaktı.

Soğuk Savaş'a kadar özellikle Atatürk döneminde Türk-Mısır ilişkilerinin iyi olmasına ve Türkiye'nin Mısır halkının yanında rağmen, Türkiye'nin özellikle Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehdit algısı nedeniyle, Türkiye Batı'ya yaklaşmıştır. Bu yaklaşma, Türkiye'yi başta Mısır olmak üzere Arap Ortadoğusu'ndan uzaklaştıracaktı. Yahudilerin 1948'de İsrail devletini kurmasının hemen ardından meydana gelen I. Arap-İsrail Savaşı, Ortadoğu'daki dengeleri değiştirmiştir. Değişen bu dengede Türkiye'nin,

İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması ve İsrail yanlısı politika izlemesi sonucunda, Mısır ile yolları ayırım noktasına gelecekti.

Türkiye, uluslararası politikada özellikle Kıbrıs meselesinde hem Batı'nın hem de Arap ülkelerinin Türkiye aleyhine tutumları nedeniyle, Mısır ve Araplar ilişkilerine önem vermek zorunda olduğunu kavramıştı. Ortadoğu Komutanlığı ve Bağdat Paktı gibi Batı güdümündeki oluşumlar sonrasında Mısır tarafından oldukça tepki gören Türkiye, Ortadoğu politikasında değişim yapacaktı. Süveyş Savaşı'nda temkinli davranışlar ve gerektiğinde Mısır'ı destekleyici kararlar ile Türkiye, bunu somut bir şekilde göstermiştir.

Nasır, Türkiye'yi bir yandan Batı yanlısı olmakla suçlamakla beraber, öteki taraftan da Arap Ortadoğusu'nda en güçlü rakibi olarak görmesine rağmen, Enver Sedat'ın rasyonel dış politika izlemesi ile Türk-Mısır ilişkileri daha iyi hale gelecekti.

Anahtar Sözcükler

1. Türkiye
2. Mısır
3. Cemal Abdül Nasır
4. Ortadoğu
5. Süveyş Kanalı

ABSTRACT

ASLAN, Tamer. Turkey-Egypt Relations: 1922-1981, Master Thesis, Ankara, 2013.

Like in the world history, Egypt has been a strategic region where important events and phenomena occurred in the Turkish history as well. Turkey-Egypt relations were laid the base with Turkish domination in Egypt after the Ottoman domination.

Kavalalı Mehmet Ali Pasha and his family who represents the Turkish dynasty were supposed to leave an unforgettable trace in the Egyptian history. With the continuation of the dynasty, public in the Egypt would take an example by Turkish's war of independence and Turkish-Egyptian publics would share the same fate. Especially, some secular reforms like abolition of the caliphate would cause some negative effects on Egypt public after the independence of Turkey. Egyptian people who gained the struggle of independence against Britain in 1922 would have a long war against the West since that time to be fully independent. Egyptian people and junior officers in Egyptian army were not pleased for this situation. The displeasure would result with the military dash of the free officers and it would conduce to entrance of Nasır who will change the status quo to the history scene.

Although Turkey-Egypt relations was good especially during Atatürk's period until the cold war and Turkey supported the Egypt people, Turkey got closer to the west due to the threat perception that would come especially from the Soviet Union to Turkey. This convergence would remove Turkey from Arabian Middle East especially Egypt. The first Arabian-Israeli War which have just occurred after Jewfishes established Israeli government in 1948 changed the balance in the Middle East. Since Turkey as being the first

Islamic government have legitimised Israeli and since Turkey followed Israeli-sided policies, Turkey-Egypt relations would come to the reaching point.

Turkey has understood that it must regard its Egyptian and Arabian relationships since both the West and Arabian countries had attitudes opposed to Turkey especially about the Cyprus issue on the international politics. Turkey which got considerable reactions from Egypt after some constitutions with the guidance of the West like Middle East Command and Baghdad Pact would make some changes in its Middle East policies. Turkey has shown this perceptibly with poised behaviours in Suez War and with the supporting decisions for Egypt when needed.

Although Nasir saw Turkey as its strongest opponent in Arabian Middle East besides he blamed Turkey as being West follower, Turkey-Egypt relations would be better with Enver Sedat's rational foreign policies.

Key Words

1. Turkey
2. Egypt
3. Gamal Abdel Nasser
4. Middle East
5. Suez Channel

ÖNSÖZ

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da oluşturduğu siyasi, ekonomik ve kültürel bağlar vasıtasıyla bölgede her oyununun içinde farklı rollerde de olsa yer almıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'daki rol değişimlerini ve politikalarının seyrini anlamak için hem tarihi hem de sahip olduğu jeostratejik konumu sayesinde bölgede Türkiye ile birlikte önemli devlet statüsüne sahip Mısır'ı anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, 1922-1981 yılları arasında Mısır'da yaşanan ve Ortadoğu'da etki yaratan siyasal gelişmeleri ele alarak, bu gelişmelerin Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerine etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tezin ana konusunun bu şekilde olmasının sebebi, günümüze kadar bu konu üzerinde geniş ve çeşitli bakış açıları ile yapılmış bir çalışmanın yapılmamasıdır.

Çalışmamıza benzer başka çalışmalarda, örneğin Türk-Mısır ilişkileri sadece Filistin meselesi bağlamında ele alınmış, geçmiş ve gelecek arasındaki bağ göz ardı edilerek, olaya sadece dar açı ile bakılmıştır. Fakat tez çalışmamızda, Mısır'da ilk Türk hâkimiyetini sağlayan Tolunoğulları ile başlanarak, Mısır'daki hem iç hem de dış dinamikleri en iyi şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde, Türk-Mısır ilişkileri etkileyen dinamikleri hem Türk hem de Mısır açısından görebilme ve bu sayede de iki ülkenin bir durum karşısında verebilecekleri reaksiyonları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Böyle bir uzun sürecin özet ve özlü bir şekilde anlatılması zor bir durum olmasına rağmen, ayrıntılı literatür araştırması ve gazete arşivleri yardımıyla Ortadoğu kapsamında Türk-Mısır ilişkilerini salt biçimde anlatabilme imkanına ulaşılmıştır.

Tez çalışmam boyunca her türlü yardımını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Fırat PURTAŞ'a anlayışı, sabrı ve rehberliği için çok teşekkür ederim. Ayrıca araştırmam boyunca başta ailem olmak üzere bana karşı maddi ve manevi desteğini esirgemeyen herkese çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL BOYUTU

1.1. MISIR'DA TÜRK HÂKİMİYETİNİN KURULMASI	3
1.1.1. Mısır'da Kurulan İlk Türk Devletleri (Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi).....	3
1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Mısır'da Hâkimiyet Kurması (19 Nisan 1517- Mısır Seferi)	6
1.1.3. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanlığı (1805-1945)..	10
1.2. MISIR'DA TÜRK HAKİMİYETİNİN SON ERMESİ.....	19
1.2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali.....	19
1.2.2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

KRALLIK DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1922-1953)

2.1. I. FUAD DÖNEMİ (15 MART 1922–28 NİSAN 1936).....	35
2.1.1. Mısır'ın Bağımsızlık İlanı (28 Şubat 1922)	35
2.1.2. 1923 Mısır Anayasası ve Liberal Deneyim	36
2.1.3. İlk Parlamento Seçimin Yapılması ve Vefd Partisinin İlk Siyasi Başarısı (Ocak 1924).....	38
2.1.4. Müslüman Kardeşlerin Kurulması ve Hasan El Banna (1928)	40
2.1.5. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri.	43

2.2. I. FARUK DÖNEMİ (28 NİSAN 1936- 26 TEMMUZ 1952)	51
2.2.1. 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması (26 Ağustos 1936)	51
2.2.2. II. Dünya Savaşı ve Mısır	53
2.2.3. İsrail Devleti'nin Kurulması (14 Mayıs 1948)	54
2.2.4. I. Arap-İsrail Savaşı (1948–1949).....	60
2.2.5. Ortadoğu Komutanlığı Projesi (1950–1951)	63
2.2.6. Hür Subaylar Hareketi ve 1952 Darbesi (23 Temmuz 1952)	68
2.2.7. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	73
2.3. II. FUAD DÖNEMİ (26 TEMMUZ 1952- 18 HAZİRAN 1953).....	87
2.3.1. Mehmet Ali Paşa Hanedanlığının Sona Ermesi ve Mısır'da Cumhuriyet Rejiminin İlanı (18 Haziran 1953).....	87
2.3.2. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (1953 - ...)

3.1. MUHAMMED NECİB DÖNEMİ (18 Haziran 1953–14 Kasım 1954).....	90
3.1.1. İngiltere-Mısır Süveyş Antlaşması (19 Ekim 1954).....	90
3.1.2. Cemal Abdül Nasır'a Suikast Düzenlenmesi (27 Ekim 1954).....	96
3.1.3. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	98
3.2. DEVRİMCİ KOMUTA KONSEYİ DÖNEMİ (15 KASIM 1954–23 HAZİRAN 1956).	102
3.2.1. Bağdat Paktı (24 Şubat 1955)	102
3.2.2. Bağlantısızlık Hareketi ve Bandung Konferansı	116
3.2.3. Çekoslovakya Silah Antlaşması ve Sovyet Blokuna Yaklaşma (Eylül 1955)	120
3.2.4. 1956 Tek Partili Sisteme Dayalı Yeni Anayasa (23 Haziran 1956).....	123
3.2.5. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	125
3.3. CEMAL ABDÜL NASİR DÖNEMİ (23 HAZİRAN 1956-28 EYLÜL 1970)	131

3.3.1. Süveyş Buhranı.....	131
3.3.2. Süveyş Savaşı	136
3.3.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı).....	140
3.3.4. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	144
3.4. ENVER SEDAT DÖNEMİ (28 EYLÜL 1970-6 EKİM 1981)	152
3.4.1. Yom Kippur Savaşı (6 Ekim 1973).....	152
3.4.2. Camp David Antlaşmaları.....	157
3.4.3. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri	162
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA.....	170
EKLER.....	185

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	: İbn (oğul)
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
Çev.	: Çeviren
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty.	: Tarih yok
v.d.	: Ve devamı
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Türkiye, Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra gerçekleştirdiği reformlar ile Batı'ya yaklaşmıştır. Bölgede yaşanan tehdit algıları da Türkiye'nin Batı ile ortak politikalar izlemesine yol açmıştır. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkilemiş ve Araplar ile sıkıntılı dönemler yaşamaya başlayacaktı. Arapların liderliğini üstlenen Mısır'da yaşanan olaylar, Türkiye'nin izlediği politikaların kendi aleyhine olan olumsuz etkilerini somutlaştırmıştır.

Çalışmamızda, Türklerin Mısır'daki hâkimiyetinden başlayarak, ayrıntılı bir biçimde belli periyotlara ayırarak kronolojik sistemle Mısır'da meydana gelen değişimleri ve siyasal gelişmeleri, Mübarek dönemine kadar ele almaya çalışılmıştır. Ortadoğu'ya Batı gölgesinde bakan Türkiye'nin, Ortadoğu'yu derinden etkileyen ve bölge politikalarını değiştiren olaylarda başat rol oynayan Mısır ile ilişkileri, bölgede Türk dış politikasını yönlendiren faktörlerden olmuştur. Uzun bir dönem içerisinde, Mısır'ın yaşadığı dönüşüm ve karşı karşıya kaldığı kırılma noktalarını ele alarak, aslında Mısır'ın anatomisi çizilmiştir. Mısır'ın anatomisini en iyi şekilde değerlendirerek, Türkiye-Mısır ilişkilerinin etki noktaları göz önüne konulmaya gayret edilmiştir.

1922-1981 dönemlerinin zaman aralığı olarak seçilmesinin nedeni, bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkilerinde farklı ve etkili kırılma noktalar yaratan olayların meydana gelmesidir. 1922-1981 dönemi Ortadoğu bağlamında Türkiye'nin Batı yanlısı politikasının değişim yaşandığı ve günümüzdeki aktif politikasının şekillenmedeki faktörlerin etkin bir biçimde değerlendirilmesi için önemli bir süreçtir. Söz konusu kırılma noktaları ele alınarak, Türkiye'nin geçmişte yaptığı eksik ve yanlış politikaların bölgedeki Türk algısını ve politikasını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu sayede, Arap Baharı sonrası Mısır'da yaşanan gelişmeleri daha iyi analiz edebilme ve

Mısır'ın bölgedeki hareket tarzını anlayabilme imkânına sahip olunabilecektir. Kısacası, Mısır'daki Türk hâkimiyetinden Mübarek dönemine kadar olan süreçte yaşanan siyasal gelişmelerin laboratuarda deney işlemine sokularak, etki-tepki sebep ve sonuçlarını değerlendirmek istenmiştir. Türkiye-Mısır ilişkilerin karşılaştığı kırılma noktalarının sebep-sonuç ilişkilerinin haritasını çıkararak, bu ilişkilerin ana hatları ortaya konulmuştur. Bunların ışığında, Türkiye'nin Mısır temelli Ortadoğu politikası oluştururken, geçmişteki etki-tepki ilişkisinin ana hatlarını bilmesi, Türkiye'ye daha aktif ve rasyonel bir politika oluşturma yetisi verecektir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türkiye-Mısır ilişkilerin tarihsel boyutu ele alınmıştır. Türklerin Mısır'da hâkimiyet kurması ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını müteakip Fransa ve İngiltere'nin Mısır'ı işgali ele alınmıştır. İkinci bölümde, Mısır'ın İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi ve daha sonraki krallık döneminde yaşanan olaylar ortaya konulmuştur. Arap Baharı sonrasında iktidara gelen Müslüman Kardeşlerin tarih sahnesine çıkışı ve İsrail'in kurulması ile birlikte Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Bunlara paralel olarak Türkiye-Mısır ilişkilerinin nasıl etkilendiği açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise, Mısır'daki siyasi istikrarsızlık ve yaşanan sorunlar neticesinde, askerlerin darbesi ve yeni yönetimin ideolojisi ele alınmıştır. Ayrıca, Ortadoğu'da dengeleri değiştirecek Nasır'ın hamleleri ve aktif politikası anlatılmıştır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin Nasır ile birlikte yaşadığı kırılma noktaları ve Enver Sedat ile başka bir hal alan gelişmelerin somut bir şekilde ortaya konmasına uğraşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL BOYUTU

1.1. MISIR'DA TÜRK HÂKİMİYETİNİN KURULMASI

1.1.1. Mısır'da Kurulan İlk Türk Devletleri (Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi)

Kuzey Afrika'da Nil havzasında kurulan Mısır'a, sahip olduğu jeostratejik konum ve doğal zenginlikleri nedeniyle geçmişte birçok medeniyetin fetihler düzenlediği ve Mısır'da hâkimiyet kurduğu görülmüştür.

Mısır'da hâkimiyet kuran medeniyetlerden birisi de Türklerdir. Mısır'da Müslüman Türk hâkimiyeti ilk defa Tolunoğulları Devleti (868-905) aracılığı ile tesis edilmiştir. Bu devletin yönetim kadrosu ve ordusu Türklerden meydana gelirken, yerel halkın büyük kısmını Araplar oluşturmaktaydı. Devletin kurucusu Ahmed b. Tolun'un babası Tolun¹, Dokuz Oğuz Türklerindendir. Şam, Halep, Antakya şehirleriyle birlikte Suriye ile Adana ve Tarsus bölgelerinde hâkimiyet kuran Tolunoğulları Abbasi hilafetine ismen bağlı ilk Müslüman-Türk devleti olma özelliğine de sahiptir.²

Tolunoğulları zamanında Mısır kültürel ve ekonomik olarak bir canlanma içerisine girmiştir. Bu hanedanın Türk-İslam tarihi açısından önemi ise, halkı Türk olmayan bir bölgede, bir Müslüman Türk tarafından kurularak tarihte önemli izler bırakmış, belki de bölgede kendinden sonra kurulacak Türk idarelerine zemin hazırlamış olmasıdır. Aynı zamanda da Tolunoğulları devleti, güçlü valilerin, artık büyüklüğü oranında kuvveti olmayan hilafet idaresinin zafiyetinden istifade ederek devlet merkezinin denetiminden en

¹ Koprıman, Kazım Yaşar; **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 2.

² Yüksel, Ahmet Turan; "İlk Müslüman Türk Devletlerinin Siyasi, Kültürel ve Medeniyet Tarihi Üzerine", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, 2011, s. 87.

önemli bölgeleri bile ayırabildiklerinin bir göstergesidir. Tolunoğulları Abbasiler tarafından 905 yılında yıkılmıştır.³

Tolunoğulları'nın yıkılmasının akabinde Mısır, 30 yıl boyunca Bağdat'a bağlı olmak üzere, halifelerin tayin ettiği valiler tarafından idare edilmiştir.⁴ Bu süreçte Mısır, bölgede hâkim olan iki güç, Abbasiler ve Fatımiler arasında mücadele alanı olmuştur. Abbasi halifeliği bu nedenle, burada merkezi otoriteyi sağlayacak ve Fatimilere karşı koyabilecek bir idarenin olmasını arzulamıştır.⁵ Devletin kurucusu olan ve Abbasilerin hizmetinde bulunan Fergana asıllı askerî bir Türk ailesinden gelen Muhammed b. Tugç, Mısır'da vali olarak göreve başlamış ve daha sonra burada kurulan ikinci Müslüman-Türk devleti İhşidîleri kurmuştur (935-969). Tolunoğulları gibi İhşidîler de Abbasi hilafetine ismen bağlı olarak siyasi hâkimiyetini kurmuşlardır. İçte yaşanan İsmâilî propagandası ve tahıl üretiminin yetersizliğinden kaynaklanan ekonomik problemler; dışta ise Karmatîler, Sudanlılar, Hamdânîler ve Fatımilerin artan baskılar karşısında kalınmıştır. Bunların etkisiyle zayıflayan İhşidîler, Fatımiler tarafından 969 yılında yıkılmıştır.⁶

İhşidîler, Tolunoğulları'nın ortadan kaldırılmalarından itibaren Mısır'da süregelen anarşiye son vermişler, 34 senelik kısa hâkimiyetlerine rağmen çeşitli alanlarda gelişmeler gösterilmiş ve en önemlisi de Fatımiler döneminde Mısır'da muhtelif ilim ve sanat alanlarında görülen gelişmelerin sağlam temellerini hazırlamışlardır.⁷

³ Yazıcı, Nesimi; **İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992, s. 49.

⁴ Koprıman, Kâzım Yaşar; "İhşidîler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Cilt VI, İstanbul, 1994, s. 182-193.

⁵ Merçil, Erdoğan; **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s.11.

⁶ Yüksel, **a.g.e.**, s. 97.

⁷ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 61-62.

İhşidiler Devleti'ni yıkarak Mısır'da hâkimiyet kuran Fatımiler, burada Sünni unsurlar ile mücadele etmek için memlûk (köle) sistemini kurdular. Fatımiler, Mısır halkı üzerinde hâkimiyet kurmak ve bunu devam ettirebilmek için ordularını Berberi ve Zenciler'den oluşturdular. Daha sonra bu ordular özellikle al-Mustansır zamanında sadece Türklerden meydana geldiler. Bu sayede Fatımiler Mısır'da hâkimiyetini 200 yıl sürdürebilmiştir. Al-Muntansır zamanında Sünni Türk Memlûkleri, İran merkezli bir isyan sonucunda Mısır'da hâkimiyeti ele geçirdiler. Zenciler ve Berberilere karşı yürütülen mücadele sonucunda hem Türk Memlûkleri hem de Fatımiler zayıflamış, bunu fırsat bilen Eyyûbiler Mısır'ı ele geçirmiş ve burada Oğuz Türkmenlerine dayanan feodal bir yönetim kurmuşlardır. Al-Malik al-Salih, Mısır'daki Memluk unsurlarından çoğunluğunu Kıpçak ve Harezmîlerin oluşturduğu bir grubu Nil nehri üzerindeki kara ile irtibatı kesilen al-Ravza adasına yerleştirdi. Bunlara "al-Mamalik al Bahriyya" deniliyordu ve bu grup Fatımilerde olduğu gibi Eyyubi saltanatının çökmesine neden olmuştur.⁸

Son Eyyubi sultanı Turanşah'ın 1250 yılı başlarında öldürülmesi üzerine onun yerine tahta oturan Salih'in hanımı Türk asıllı Şacar al-Dürr geçti. Yönetimin başında bir kadının olması özellikle orduyu rahatsız etmiştir. Bu nedenle Atabek Aybek ile evlenmiş ve saltanatı ona devretmiştir. Ayberk'in 1250 yılında tahta geçmesi ile Mısır'da Memlûkler dönemi resmen başlamış oldu. 1260 yılında, Moğol orduları Bağdat'ı alarak Halifeyi öldürdüler. Bu sırada Memlûkler'in başında Kutuz bulunuyordu. Moğollar'ı Ayn-ı Calut denilen bölgede karşılayarak büyük bir bozguna uğrattı. Bu savaşta büyük yararlılıklar gösteren Baybars Haleb'in kendisine ikta olarak verileceğini düşünmüş fakat yaşadığı hayal kırıklığı neticesinde Kutuz'u öldürerek tahta geçti.⁹ Baybars Suriye ve Mısır'daki hakimiyetini kuvvetlendirmek için Abbasi Hilafeti'ni Mısır'da yeniden kurdu ve halifelik Bağdat'dan Kahireye geçmiş

⁸ Koprman, a.g.e., s.2-4.

⁹ Brockelmann, Carl; çev. Neşet Çağatay, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi, Sayı 14, 1992, s. 192-193.

oldu. Böylece halifelik, Bağdat'tan Kahire'ye geçti.¹⁰ 1265 yılında da Suriye bölgesinde yer alan Haçlıların elindeki kaleleri aldı. Baybars, Anadolu'daki Türk Beyliklerinin Moğol işgaline karşı kendisinden yardım istemesi üzerine, İlhanlı Devleti'nin birliklerini 1277'te Elbistan ovasında yenmiştir.

Bölgede uzun yıllar etkinliğini sürdüren Memlûkler, ilerleyen yıllarda Osmanlılar'ın sahneye çıkmasıyla hâkimiyetini kaybetmeye başladı. Bölgede etkinlik mücadelesine giren Osmanlı Devleti ile önceleri iyi olan ilişkiler de özellikle Hicaz su yolları yüzünden giderek gerginleşmeye başladı. Bu mücadele sonucunda 1516 yılında, Mercidabık'da yapılan savaşta Memluk ordusu yenilgiye uğradı. Bu savaşın ardından Mısır'ı almayı kafasına koyan Yavuz Sultan Selim 1517 yılında, Memluk ordusunu ikinci kez yenilgiye uğrattı. Ridaniye Savaşı olarak kayıtlara geçen bu savaş sonunda da Memlûkler dönemi bölgede tamamen sona erdi.

1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Mısır'da Hakimiyet Kurması (19 Nisan 1517- Mısır Seferi)

Osmanlı Devleti'nin batıda belli sınırlara eriştikten sonra, devam edecek fetih hareketlerinin daha etkili ve kalıcı olması için Anadolu'da siyasi birliğin sağlanması ile doğudaki rakip devletler olan Safevi Devleti ve Memluk İmparatorluğu'nun etkisinin kırılması gerekiyordu. Bu iki devlet, Osmanlı ordusunun batı fetihlerinde olduğu süreçte doğu ve güneydoğu taraflarından devletin bekası için tehlike oluşturmaktadır ve Anadolu'da oluşturulmaya çalışılan siyasi birliğin önünde engel olmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in Akkoyunlu Devleti'ne karşı Otlukbeli Savaşı ile elde ettiği zafer Akkoyunlu Devleti'ni zayıflatmış, bu durumdan yararlanan

¹⁰ Koprman, a.g.e., s. 6.

Şah İsmail, 1501 yılında Azerbaycan'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Devleti'ne rakip olacak başkenti Tebriz olan Safevi Devleti'ni kurmuştur. Bu yeni devlet, Şii inancının bölgede daha etkili olmasını sağlamıştır. Buna ilaveten, Safevi Devleti egemenliği ile İran, artık dini ve gelenekler bakımından Osmanlı Devleti'nden farklı bir hanedanlık tarafından yönetiliyordu.¹¹ Bu durum da Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim'in çatışmasına neden olmuştur. Şah İsmail Fatımilerin gerçekleştiremediği İslam dünyasını Şii mezhebi ile kendi liderliği altında birleştirmeyi ve bu sayede cihan hâkimi olmak istiyordu. Bunun önünde en büyük engel Osmanlı Devleti idi. Eğer Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırabilirse, önünde hiç bir güç duramayacaktı. Yavuz Sultan Selim ise Safevi Devleti'ni ve Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırarak Ortadoğu'ya egemen olmak, hilafeti elde ederek Sunni bir İmparatorluk kurarak batıya ilerlemektir.¹²

Şah İsmail amacı doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nde Şii kaynaklı Şah Kulu isyanı çıkarmış ve Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmuştur. Yavuz Sultan Selim tehlikenin farkında olarak 1514 yılında Şah İsmail'in üzerine yürüyerek Çaldıran Savaşı ile Safevi Devleti'ne karşı galibiyet elde etmiştir.¹³ Artık Anadolu doğudan gelecek tehlikelere karşı güvenliydi ve Azerbaycan, Kafkaslar ve Bağdat yolları da Osmanlı Devleti'ne açılmış durumdaydı.¹⁴ Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti'nin önünde engel olarak sadece Memlûk Devleti kalmıştır.

Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasında II. Beyazıt döneminde yapılan savaş sonrasında 1491 yılında Osmanlı-Memlûk Barış Antlaşması

¹¹ Pitcher, Donald Edgar; çev. Bahar Tırkancı, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 148.

¹² Aysan, Emin; Kan, Muzaffer; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi, Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1990, s. 3.

¹³ Öztuna, Yılmaz; **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2006, s.54.

¹⁴ İnancık, Halil; çev. Ruşen Sezer, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 38.

imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Çukurova'yı Memlûklülere bırakmış ve bu durumu hiç kabullenememişlerdir.¹⁵ Dulkadir Beyliği'nin çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti aleyhine izlediği politikalar ve Memlûk Devleti'nin bu beyliği desteklemesi Osmanlı-Memlûk ilişkilerini bozmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Dulkadirli Alaüddevle Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne askeri ve lojistik yardımda bulunmamıştır.¹⁶ Bunun asıl sebebi; Alaüddevle Bey'in, Şah İsmail ile ittifak halinde bulunmakta Yavuz Sultan Selim'in yeğeni Şehsuvar oğlu Ali'yi himaye etmesidir. Bundan dolayı Alaüddevle Bey tarafsız kalmayarak Osmanlı ordusuna erzak ve yem satışını yasaklamasının yanında, ordu için lazım olan malzemelerini de yağmalattırır.¹⁷

Ayrıca bu devlet Osmanlı-Memlûk arasında bir tampon bölge ve Memlûk Devleti için Osmanlılara karşı ileri karakol statüsündeydi. Daha da önemlisi Osmanlı Devleti'nin Dulkadir Beyliği'ni ele geçirmesi Osmanlı sınırlarının Suriye'ye dayanması ve kapıların Doğu Akdeniz havzasına açılmasına neden olacaktı. Osmanlı Devleti bunların doğrultusunda, 12 Haziran 1515 tarihinde, Turnadağ Savaşı ile Dulkadir Beyliği'ne son vermiştir.¹⁸ Artık Osmanlı toprakları Memlûk sınırlarına dayanmıştı.

1515 yılında Osmanlı Devleti'nin Kemah* kalesini ele geçirmesi (19 Mayıs 1515) ve Dulkadir Beyliği'ne son vermesi Memlûk Devleti'ni endişeye itmiştir. Memlûk Devleti'nin kötü idaresinin yarattığı hoşnutsuzluk ve Osmanlı Devleti'nin sefer hazırlığı söylentileri Şah İsmail ile Kansu Gavri'nin ittifak oluşturmaya neden olmuştur. Buna ek olarak, Memlûk Devleti Arap dünyası

¹⁵ Aysan, Kan, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁶ Yücel, Yaşar; Sevim, Ali; **Osmanlı Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.119.

¹⁷ Solak, İbrahim; “916 H./1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya, S.15, 2006, s.525.

¹⁸ Aysan, Kan, **a.g.e.**, s. 15.

* Kemah Kalesi bu süreçte Fırat vadisine egemen olmak açısından önem arz eden stratejik bir yerdi. Yıldırım zamanında Osmanlı Devleti'ne geçen bu yer Timur istilası sonrası Karakoyunlulara, daha sonra Akkoyunlulara geçmiş, Şah İsmail zamanında da Safevi Devleti bu kaleyi zapt etmiştir.

karşısında çok büyük bir tehlike yaratan Portekizlileri durdurabilme kuvvetinden aciz kalmış ve Arap dünyası Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Ortadoğu'ya hâkim olma, Anadolu'da güvenliğin tam anlamı ile sağlanması ve Safevi Devleti'ne karşı İslam liderliğini elde etme amacıyla olan I.Selim, Memlûk Devleti'ne karşı sefere karar vermiştir. Dulkadir Beyliği'ne son verildikten sonra Ramazanoğulları Beyliği kendi isteği ile Osmanlı itaatine girmiş ve bu sayede Anadolu Türk birliği sağlanmış oluyordu. Bundan sonra I. Selim, Memlûk Devleti üzerine sefer düzenlemiş ve söz konusu bu iki devlet Halep şehrine yakın Dabık ovasında karşılaşmışlardır. Bu savaşta Osmanlı ordusu Yavuz Sultan Selim'in askeri zekâsı ve üstün ateş gücü sayesinde zafer elde etmiştir.¹⁹

Mercidabık Savaşı (24 Ağustos 1516) ile Memlûk Devleti tarihinde ilk defa meydan savaşını kaybetmiş ve Mısır Sultanı Kansu Gavri bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Kansu Gavri'nin yerine Tomanbay geçmiştir. Savaştan sonra Osmanlı Devleti Halep, Hama, Humus, Şam, Lübnan, Kudüs ve Gazze'yi topraklarına katmıştır. Artık Osmanlı Devleti sınırları Sina yarımadasına ve Tih Çölü sınırlarına dayanmıştır.²⁰ Kuzeydeki kıyı yolu izlenerek Sina çölünü 13 günde geçmiştir (9 -22 Ocak 1517).²¹ Yaklaşık 60.000 insan ve 50.000 hayvan ile çölü geçen Osmanlı ordusu Mısır kuvvetleri ile Kahire dışındaki Ridaniye'de karşılaşmıştır. 22 Ocak 1517 Ridaniye Savaşı'nı kazanan Osmanlı Devleti Kahire'ye girmiştir. Fakat şehirdeki direnişler ve Tomanbay'ın yakalanamaması yüzünden tam anlamı ile burada hâkimiyet kurulamamıştır. Çünkü halk nezdinde Tomanbay'ın yaşıyor olması büyük sempati uyandırıyordu. Belli bir süre sonra Osmanlı ordusunun Tomanbay'ı yakalaması ve ardından idamı ile Mısır'da tam anlamıyla asayiş sağlanabilmiştir.²² Memlûk Devleti bu zafer ile tarih

¹⁹ Öztuna, **a.g.e.**, s. 74-76.

²⁰ Öztuna, **a.g.e.**, s. 77-83.

²¹ Pitcher, **a.g.e.**, s. 153-154.

²² Aysan, Kan, **a.g.e.**, s. 120.

sahnesinden silinmiş ve Mısır Osmanlı Devleti idari yapılanmasından en önemli beylerbeyliği haline gelmiştir.²³

Moğolların ve Timur'un başaramadıkları Mısır'ın fethi ve kudretli bir devletin ortadan kaldırılması bölgedeki diğer siyasi ve dini otoriteleri etkilemiştir. Mekke Şerifi'nin oğlu Yavuz Sultan Selim'e Mukaddes Makamların anahtarlarını ve kutsal emanetlerini teslim etmiştir.²⁴ Bu şekilde Hicaz bölgesi de Osmanlı Devleti'ne katıldı. Yavuz Sultan Selim Mekke Şerifi'nin oğluna Hil'atlar giydirmiş ve babasının emirliği için berat vermiştir.²⁵ Sultan Selim Çaldıran ve Ridaniye Savaşları'nda elde ettiği zafer ile İslam dünyasının en güçlü lideri olmuş ve aynı zamanda halifeliğin de Osmanlı Devleti'ne geçmesini sağlamıştır.

1.1.3. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Ve Hanedanlığı (1805-1945)

Mehmet Ali Paşa, 1769 yılında Kavala'da doğmuştur. Babasının ölümünden sonra amcası Tosun Ağa'nın himayesine girmiş fakat amcasının idamı ile kimsesiz kalmıştır. Daha sonra ticaret ile uğraşan Leon adlı bir Fransız'ın yanında çalışmaya başlar, bu durum Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya ve Fransızlara olumlu bakmasına neden olmuştur.²⁶

Zeki ve cesur oluşu nedeniyle eğitim almamasına rağmen, kendisini kısa sürede kabul ettirebilen bir yapısı vardı. Genç yaşta askerlik mesleğine girmiştir.²⁷ Mısır'ı Napolyon Bonapart'ın işgal kuvvetlerinden kurtarmak için, 1799 yılında Kavala'dan gönderilen seçme askerlerin başında Kahire'ye

²³ Öztuna, **a.g.e.**, s. 100.

²⁴ Öztuna, **a.g.e.**, s. 98–99.

²⁵ Aysan, Kan, **a.g.e.**, s. 119–126.

²⁶ Altundağ, Şinasi; **Kavalalı Mehmet Ali İsyanı Mısır Meselesi (1831–1841)**, I. Kısım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 22.

²⁷ Dodwell, Henry; **The founder of modern Egypt: a study of Muhammad Ali**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 9–10.

geldi. Fransızların Kahire'yi boşaltmasından sonra, kısa sürede buradaki askerlerin komutanları olmuştur.²⁸

Mehmet Ali Paşa, Fransızların seferi sonucu Mısır'ın idari yapısındaki bozulmaları ve bölgede giderek zayıflayan Osmanlı'nın yönetim boşluklarını zekice değerlendirerek kendi lehine fırsata dönüştürmüştür. Kendisi özellikle Osmanlı Devleti'nin, Mısır'daki en büyük sıkıntısı olan Kölemenler kartını oynamıştır. Kölemenleri Osmanlılara, Arnavutları Kölemenlere karşı kışkırtarak, ortaya çıkan kargaşalıkları kendi lehine kullandı ve halkı kendi tarafına çekmeyi başardı. Zekâsı ve askerler üzerindeki komuta gücünü kullanarak, yönetimi ele geçirmek için çeşitli entrikalara başvurmuştur.²⁹ Bu sayede Vali Husrev Paşa'yı ülkeden uzaklaştırmış ve halkın desteğiyle idareyi eline almıştır. Osmanlı yönetimi ise, Vahabiler sorununu çözümünü Mehmet Ali Paşa'ya devretmiş olup Paşa'nın düzenli vergisini vermesi ve Hicaz'ı ellerine geçiren Vahabileri etkisiz kılması koşuluyla, kendisini 1805'te Mısır Valisi olarak atamıştır.³⁰

Mehmet Ali Paşa kısa zamanda Mısır'da özellikle idari ve ekonomik olarak birçok değişimlere imza atmıştır. Mısır'da tarım alanında uyguladığı teknikler vasıtasıyla özellikle de Mısır'ın hayat bulduğu Nil nehrinden İskenderiye'ye kadar açtırdığı kanallar sayesinde, Mısır ekonomik olarak kısa zamanda gelişmeye başladı.³¹ Nil deltasında pamuk üretimi ön plana çıkarıldı. Afyon, pirinç, şeker pancarı ve hububat gibi endüstriyel ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır. Fransa ile sürdürülen yakın ilişkilerden yararlanılarak iplik, bez, şeker, zeytinyağı ve alkol fabrikaları ile Mısır

²⁸ Kocaoğlu, Mehmet; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831–1841)", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Ankara, S. 6, 1995, s. 197.

²⁹ Savaş, Mevhibe; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Neticelerini Hazırlayan Unsurlar", **Aksu (Mahalli) Gazetesi**, S. 430, 1996, s. 2.

³⁰ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 198.

³¹ Haleoğlu, Mehmet; "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği", **Sızıntı Dergisi**, S.390, Temmuz, 2011, s. 302.

ekonomisine değişim katmıştır.³² Bu sayede, 1805'te Mısır'ın senelik geliri 13.000 kese iken, 1824'te 400.000 keseye yükselmiştir. Bunun 12.000 kesesi vergi olarak İstanbul'a gönderiliyor, gerisi kendisine kalıyordu.³³

Mehmet Ali Paşa, bir taraftan düzenli ve disiplinli bir ordu kurmaya çalışırken diğer taraftan top, tüfek ve barut fabrikaları tesis etti. Yeni bir donanma için tersane ve havuzlar inşa ettirdi. Öte yandan da yerli halkın çocuklarından ve kölelerinden bir kısmını eğitim görmeleri için Avrupa'ya gönderdi. Bununla birlikte Avrupa'dan da birçok alanda bilim adamı getirterek Mısır'ın gelişmesine ivme kazandırmayı amaçlamıştır.³⁴

Osmanlı Devleti, zamanla Mehmet Ali Paşa'nın Kölemenlerden de tehlikeli olduğunu fark etti fakat 1806 yılında Rusya ile savaş halinde olduğu için, Osmanlı Devleti bu hususta bir şey yapamamıştır. Bunun sonucunda Mehmet Ali Paşa hâkimiyetini tam anlamıyla Mısır'da kurdu ve artık onu buradan uzaklaştırmak çok güç olacaktı. Mısır'da güçlenmesinin somut bir örneği olarak, Paşa'nın ilk askeri başarısı 1807 yılında İngilizlere karşı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin İngilizlere karşı savaş ilan etmiş ama Rus harbi nedeniyle İngilizlere karşı Mısır'ı koruma anlamında zor duruma düşmüştür. Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu ordu İngilizlere karşı direnç göstererek onları Reşit'te yenilgiye uğratmıştır. Bu başarısı üzerine Osmanlı Devleti İstanbul'da rehin olarak tuttuğu İbrahim Beyi Defterdar olarak Mısır'a gönderdi. Bununla birlikte Mısır'ın sahil kısmı da Mehmet Ali Paşa'ya verilmiştir.³⁵

Hicaz yarımadasında Vahhabi hareketi ortaya çıkmış ve özellikle Basra, Yemen, Necit, Bağdat, Mekke ve Medine'yi ele geçiren³⁶ Vahhabileri

³² Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 198.

³³ Ünal, Tahsin; **Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)**, İstanbul, Kamer yayınları, 1998, s. 252.

³⁴ Haleoğlu, **a.g.m.**, s.302.

³⁵ Altundağ, **a.g.e.**, s.25–26.

³⁶ Ataman, Muhittin; Kuşçu, Yurdanur; “Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”, **Alternatif Politika**, Cilt 4, S. 1, Şubat, 2012, s. 5.

durdurmak için Sultan Mahmut bu sorunu Mehmet Ali Paşa'ya devretmiştir. Mekke ve Medine geri alındı, bozulan ve kaçan Vahhabileri takip için Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa görevlendirildi. Der'iye tahrip edildi ve Suud'un oğlu emir bulunan Abdullah esir edildi ve İstanbul'da idam edildi (27 Şubat 1819). Mısır kuvvetleri çekildikten sonra Abdullah b. Türkî tarafından yeniden bir hükümet kuruldu. Harap olan Deriye yerine Riyad hükümet merkezi olarak belirlendi.³⁷

Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu dağınık ve güçsüz durum Mehmet Ali'nin Ortadoğu'da oynayacağı rolü daha güçlendirmişti. Nitekim Bab-ı Âli, Mora isyanını bastıramayınca, Girit ve Mora Valilikleri karşısında ondan yardım istemek durumunda kaldı.³⁸ Mehmet Ali Paşa, Mora valiliğini de Mısır'a katmak şartıyla bu isyanı bastırmak için harekete geçecekti. İbrahim Paşa komutasındaki donanmayı Mora'ya göndermiştir.³⁹ 1827 yılında, Osmanlı-Mısır donanması isyanı tam yatıştırmak üzereyken Avrupalı Devletlerin işe karışması isyanı yeni bir döneme sokmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi, İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu. Mora ve Girit valiliği kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi İngilizlerin çıkarlarına uygun değildi. İngiltere, Rusya ve Fransa arasında Londra'da görüşmeler başladı. Üç devlet arasında 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada, Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1827 tarihinde imzalanan ve Yunanistan, Osmanlı Devletine vergiyle bağlı muhtar bir devlet haline getirilmesini ve bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkartılmasını içeren St. Petersburg Protokolü'nü kabul ettiği takdirde, asillerle Bab-ı Ali arasında bir anlaşma yapılacağı ve Yunanistan devletinin fiilen kurulacağı; kabul etmediği takdirde ise, Protokolü imzalayan üç devletin asilere yardım etmenin dışında, Osmanlı hükümetinin bu hususları kabul etmesi baskı altında bulunduracakları ifade edilmekteydi. Osmanlı Devleti, Londra

³⁷ Yörükkan, Yusuf Ziya; "Vahhabilik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, 1953, s. 57.

³⁸ Savaş, *a.g.m.*, s. 7.

³⁹ Altundağ, *a.g.e.*, s. 28.

Antlaşması hükümlerini iç işlerine karışma olarak gördüğünden antlaşmayı reddetti. Bunun üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa, Mora'yı abluka altına alarak Navarin'i kuşattı. Söz konusu üç ülke, İbrahim Paşa'ya bir ultimatom göndererek, Türk ve Mısır donanmalarıyla askerlerin Yunanistan'dan çıkmasını istedi. Fakat kesin uyarı kabul edilmedi. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus müttefik gemileri Mora'da harekâtın kesin bir şekilde durdurulması için Osmanlı-Mısır donanması yaktı. Böylece Mısır gemileriyle birlikte 57 gemi ve 6.000 denizci kaybedildi.⁴⁰

Navarin olayından sonra Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Padişahı'nın izni olmadan kuvvetlerini geri çekti ve isyana müdahale için şart koştuğu Mora valiliği yerine Suriye'yi istedi, fakat Bab-ı Ali Suriye'nin yerine Girit'i Paşa'ya vermişti. Mehmet Ali Paşa bu durumdan hoşnutsuz bir biçimde hep Suriye'yi elde etme planları yaptı ve Akka valisi ile arasındaki sorunu öne sürerek buraya silahlı kuvvetleri ile müdahale etmeye karar verdi.⁴¹

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu yıkıcı bir savaştan henüz çıkmış, Mora ve Cezayir gibi iki değerli toprağını kaybetmişti. İçte ise ülkenin her tarafında, Suriye'de dâhil, isyanlar çıkmıştı. Güçlü Avrupa devletleri ise, 1830 ihtilalleri ve etkileri yüzünden Avrupa sorunları ile uğraşıyordu. Mehmet Ali Paşa, böylesine uygun bir ortamda, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik bir orduyu Akka valisi Abdullah Paşa'nın üzerine yolladı. Harekât denizden de desteklenince, Mehmet Ali Paşa kuvvetleri, 1832 yılı ortalarına kadar bütün Suriye'yi işgal etti. Bu durum karşısında II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'yı asi ilan etti. Yerine Mısır valisi olarak atadığını ilan ettiği Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu, Mehmet Ali Paşa üzerine gönderdi. Ancak, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 29 Temmuz 1832'de

⁴⁰ Toprak, Serap; "1821 Mora İsyanı", **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6, 2011, s. 325-327.

⁴¹ Altundağ, **a.g.e.**, s. 28-29.

Osmanlı ordusunu Beylan'da yenilgiye uğrattı. Arkasındanda Torosları geçerek Anadolu'ya girdi.⁴²

Mehmet Ali Paşa, bu zaferleri sonunda yeniden İstanbul'a başvurdu. Suriye kendisine verilmek koşuluyla savaşı durdurmaya teklif etti. II. Mahmut bu öneriyi reddetti ve İbrahim Paşa'ya karşı bu defa Reşit Paşa komutasında yeni bir ordu gönderdi. Reşit Paşa, Konya'da bulunan İbrahim Paşa kuvvetlerini kuşattı ve II. Mahmut'un emri üzerine saldırıya geçti. Reşit Paşa komutasındaki düzensiz Osmanlı birlikleri, Avrupa tekniği ile yetiştirilmiş, düzenli ve modern Mısır ordusu karşısında perişan oldu. Savaşta 30.000 kişi öldü ve 21 Aralık 1832'de Reşit Paşa esir düştü. Böylece Mehmet Ali Paşa'nın önündeki son engel de ortadan kalkarak İstanbul yolu açılmış oldu.⁴³

Avrupa devletleri 1830'lu yıllarda iç meseleleriyle uğraştıkları için Osmanlı Devleti'nde ve Ortadoğu'da statükonun devamını istiyorlardı. Mısır meselesi ortaya çıktığı zaman bu nedenle önce meseleye müdahil olmak istemediler. Mısır birliklerinin Kütahya'ya kadar ilerlemesi ve Rusya'nın meseleye müdahale etmesiyle Boğazlar ve Hindistan yolunun tehlikeye düşeceğini düşünerek, zorunlu olarak çıkarları uğruna meseleye müdahale ettiler. Mısır meselesinde Fransa hariç diğer devletler Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Baskılar sonucunda Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti ile 5 Mayıs 1833'de Kütahya Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma ile Mehmet Ali Paşa'ya, Mısır ve Girit valiliklerinin yanında Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğinin yanında Adana'nın vergi toplama hakkı verildi.⁴⁴

II. Mahmut; Kütahya Antlaşması sırasında Adana konusunda taviz vermesiyle, Mehmet Ali Paşa'nın antlaşmayı kabul etmesi ve Avrupa

⁴² Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 200.

⁴³ Altundağ, **a.g.e.**, s. 63-64; Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 200.

⁴⁴ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 202-203.

devletlerinin baskıyı kaldırdıklarını görünce ikiyüzlülüklerini çok iyi anladı. Böylece Avrupa devletlerinin gerçek amaçlarının Mısır meselesini çözmek değil, Rusları boğazlardan uzak tutmak olduğunu gördü. Ayrıca İngiltere ve Fransa bu antlaşma sürecinde daha ziyade Mehmet Ali Paşa tarafını tutmuşlardı. II. Mahmut, İngiltere ve Fransa'ya karşı şüphe duymuş ve Rusya'ya yaklaşmıştı. Rusya bu durumdan faydalanarak hemen Osmanlı Devleti'ne yardım teklif etmiş ve bir ittifak antlaşması yapmayı önermişti. İki devlet arasında bunun sonucunda Osmanlı Devleti'ni Rus hegemonyası altına sokan 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁵

Sekiz yıl süreli olarak imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı Devletine bir saldırı olursa, Rusya, karadan ve denizden yardım göndermeyi garanti ediyordu. Ancak, antlaşmanın gizli maddesi ile Rusya, Boğazlar üzerinde büyük bir avantaj elde etti. Bu gizli maddeye göre, Rusya'ya bir saldırı olursa, Osmanlı Devleti Rusya'ya parasal ve askeri bir yardımda bulunmayacak, yalnızca, Çanakkale Boğazı'nı kapatacak, yabancı savaş gemilerinin geçişine izin vermeyecekti.⁴⁶

Mehmet Ali Paşa, Kütahya Antlaşması'nda sonra, İstanbul'dan bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye başlamıştı. Bununla birlikte bir taraftan ordu ve donanmasını güçlendiriyor, öbür yandan da Irak'a doğru genişlemek istiyordu. Bağımsızlık isteklerini ve Irak üzerindeki çıkarlarını konusunda İngiltere'den destek almak arzusundaydı. Dahası elde edilen zaferden dolayı kendilerini Osmanlı Devleti'nden daha güçlü görmeye başlayan İbrahim Paşa, halifeliğin İstanbul'dan Kahire'ye getirilmesi gerektiğini söylüyordu ⁴⁷ çünkü kutsal şehirler Mekke ve Medine Mısırlıların

⁴⁵ Ata, Ramazan; "Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839–1841 arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düvel-i Muazzama", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.49.

⁴⁶ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 203; Altundağ, **a.g.e.**, s.151-153; Savaş, **a.g.m.**, s. 27-29.

⁴⁷ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 204.

himayesi altındaydı. Mısır, Osmanlı İmparatorluğundan ayrıldığı takdirde halife, hutbede kendisini Mekke ve Medine şehirlerinin hizmetkârı gösteremeyecekti. Buna ilaveten İbrahim Paşa'ya göre zaten halifelik makamı Mısır'dan Osmanlı Devleti'ne geçmişti.⁴⁸

Mehmet Ali Paşa'nın tavırlarına karşı Osmanlı devletinin askeri hazırlıkları ve diplomatik girişimlerinin kendi aleyhine dönmeye başladığını fark eden Mehmet Ali Paşa, Bab-ı Ali'den bazı isteklerde bulundu. Bunların reddedilmesi üzerine de bağımsızlığını ilan etti. Bu gelişme üzerine, uzun zamandır hazırlıklar yapan II. Mahmut, Hafız Paşa komutasındaki Osmanlı ordularını 1839'da Suriye'ye sokarak savaşı başlattı. Osmanlı ordusu ile İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, 24 Haziran 1839'da Nizip'te karşılaştılar. Osmanlı ordusu, taarruz etmek veya geri çekilmek konusunda uzun süre tereddüt edip zaman kaybedince, Mısır ordusu 29 Haziran'da taarruza geçti. Hafız Paşa ordusu kısa bir süre içinde, Mısır ordusu karşısında mağlup oldu. Bu arada padişah II. Mahmut 1 Temmuz 1839'da öldü. Yerine 16 yaşında olan en büyük oğlu Abdülmecit padişah oldu. Birkaç gün sonra da Çanakkale önlerinde bulunan Osmanlı donanması, Mısır'a götürülerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim edildi. Böylece Osmanlı Devleti, ordusuz ve donanmasız, yani savunmasız bir duruma gelmişti. Osmanlı Devleti, tahmin edilemeyen bir yenilgiye uğrayınca Mehmet Ali Paşa'ya Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi koşuluyla barış teklifi etti. Buna karşın Paşa, Mısır'ı, Suriye'yi, Adana ve Maraş'ı Osmanlı Devleti tarafından kendisine verilmesi şartıyla bu barış teklifini kabul edeceğini bildirmiştir. Bu gelişmeler karşısında, Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan çerçevesinde boğazlar üzerinde etkili olmasından çekinen İngiltere ve Fransa, bu sorunu bir Avrupa sorunu haline getirmeyi çıkarlarına uygun

⁴⁸ Savaş, **a.g.m.**, s. 30.

buldular. Bununla birlikte İngiltere ile bir çatışmayı istemeyen Rusya, bu karara katılmak zorunda kaldı.⁴⁹

Fransa'nın bu karara sıcak bakmamasına rağmen, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında 15 Temmuz 1840'da Londra'da bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayı Osmanlı Devleti de kabul ederek, 4 devletle sonradan bir antlaşma yaptı.⁵⁰ Bu antlaşmaya göre;

1) Padişah Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesini kabul ediyordu ve Güney Suriye ve Akka valilikleri de Mehmet Ali Paşa'ya veriliyordu.

2) Mehmet Ali Paşa bu öneriyi on gün içinde kabul etmek zorundaydı. Eğer on gün içinde kabul etmezse Akka valiliği, yirmi gün içinde kabul etmezse Mısır valiliği zorla elinden alınacaktı.

3) Mehmet Ali Paşa en geç yirmi gün içinde, Mısır'da bulunan Osmanlı donanmasını geri verecekti.⁵¹

Mehmet Ali Paşa söz konusu antlaşmayı reddetti ve bunun üzerine, Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Ali Paşa'nın üzerindeki bütün görevleri geri aldı. Bu gelişmeden hemen sonra da Osmanlı, İngiliz ve Avusturya donanmaları Suriye kıyılarını kuşatarak Lübnan'a asker çıkarttı. Diğer taraftan da Kuzey'den ilerleyen bir Osmanlı ordusu, İbrahim Paşa kuvvetlerini mağlup ederek Suriye'den çekilmesini sağladı. Fransa'dan beklediği desteği alamayan Mehmet Ali Paşa 1840'da bir İngiliz filosu İskenderiye önlerine gelmesi iade etmeyi kabul etti. Bab-ı Ali çıkarları doğrultusunda savaşı devam ettirmek istese de İngiltere'nin baskısıyla antlaşmayı kabul etti.⁵²

⁴⁹ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 205.

⁵⁰ Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 5. Cilt, TIK Basımevi, 1983, s. 105.

⁵¹ Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 206.

⁵² Kocaoğlu, **a.g.m.**, s. 207.

Savaş sürecinin sona ermesinden sonra, Osmanlı Devleti, Mısır'ın yeni statüsünü belirlemek için 13 Şubat 1841'de "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı"nı yayınladı. Bu ferman ile Mehmet Ali Paşa Mısır'da saltanat yönetimini devam ettiriyor ve bir daha sorun çıkarmaması için Mısır'daki asker sayısı 18.000 kişi ile sınırlandırılıyor.⁵³ Sonuçta, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi iken uluslararası bir mesele hale gelen ve uzun süredir Osmanlı Devleti'ni uğraştıran sorun sonra ermiştir. Bununla birlikte, Mısır'da askerî ve siyasî yönetimde birçok reform yapan ve 1849 yılında vefat eden⁵⁴ Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın mücadelesi; 26 Temmuz 1952 tarihinde General Necip ve arkadaşları tarafından yapılan darbeye kadar Mısır'ın Kavalalı hanedanlığı tarafından yönetilmesini sağlamıştır. Mısır, yaklaşık 1840-1870'e kadar valilikle (Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa, Tosunzade Abbas Paşa ve Sait Paşa), 1870-1914'e kadar Hidivlikle (İsmail Paşa, Tefik Paşa ve Abbas Hilmi Paşa), 1914-1952'ye kadar da krallıkla, (Hüseyin Kamil, I. Fuad, I. Faruk, I. Faruk ve II. Faud olarak padişahlık etti) idare edildi.⁵⁵

2.2. MISIR'DA TÜRK HÂKİMİYETİNİN SON ERMESİ

2.2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda etkili bir şekilde ilerlemesi ile Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletleri arasında ilk siyasi ve askeri ilişkiler başlamıştır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Balkanların ve Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelen Osmanlı Devleti'ni ciddi bir tehlike olarak görmüşler ve buna göre politikalar oluşturmuşlardır. Osmanlı Fransız ilişkileri de Osmanlıların Avrupa kıtasında genişlemeye başlaması ile yoğunlaşmıştır. Bu ilişkiler günümüze kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Osmanlı-Fransız

⁵³ Karal, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁴ Rivlin, Helen Anne B.; "Muhammed Ali", **Encyclopædia Britannica**, (Erişim) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/396343/Muhammad-Ali>, 21 Haziran 2012.

⁵⁵ Ünal, **a.g.e.**, s. 269-270.

ilişkileri dostluk ilişkileri içerisinde devam etmekle birlikte, Fransa'nın XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devletine karşı düşmanca tutumu ve Osmanlı Devleti'nin rakipleri ile yakın işbirliği içerisinde girmesi ile bozulmuştur.⁵⁶

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki siyasi ilişkiler, iki ülkenin birbirinden uzak olması ve dini olarak aralarındaki farklılıklar yüzünden 1525 yılında kurulabilmiştir. Fakat bu tarihten önce iki devlet arasında diplomatik anlamda olmamakla değişik şekilde ilişkiler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nin 1353'de Rumeli'ye geçmesi, Bizans'ın başkenti olan İstanbul'u tehdit etmeye başlaması ve Balkanlar'da ilerlemesi Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı Ordularının oluşmasına neden olmuştur. 1397 yılında kendini Katolik dünyasının lideri olarak gören Fransa'nın da dâhil olduğu Haçlı Ordusu, I.Kosova Savaşı sonrası karşı saldırı amacı ve Macarların yardım isteği sonucunda Osmanlı Devleti ile Niğbolu'da karşılaştı.⁵⁷ Fransız Kralı'nın yeğeni ve yirminin üzerinde Fransız asilzadesi sağ bırakılıp Bursa ve Mihaliç'e sevk edilmişlerdi.⁵⁸

Daha sonraki süreçte Habsburg hanedanı mensubu V.Karl (Şarlken) ile I.François (Fransuva) arasındaki Fransa ve Avusturya Hanedanları Mücadelesi şeklinde bilinen (1520–1559) savaşlar neticesinde Fransa Kralı'nın esir düşmesi (1524) ve İspanya ile İtalya topraklarının Alman Kralı Şarlken tarafından işgal edilmesi, Fransızların Osmanlı Devleti'nden yardım istemesine neden oldu. Habsburglar ile yakınlaşan Macarların tehlike olarak

⁵⁶ Özkan, Selim Hilmi; "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hıristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı -Fransız İlişkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, Mayıs 2009, s. 61-62.

⁵⁷ Hammer, Joseph von; Tercüme: Mehmed Ata, Haz: Mümin Çevik-Erol Kılıç, **Büyük Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Cilt 1., 1998, s. 214; Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl başları)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara, S.11, 2000, s. 697.

⁵⁸ Şahin, Hasan; "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri [Başlangıcından Paris Barışı'na (1856)]", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 40, 2009, s. 279.

görülmesi ve Habsburgların gücünün engellenmesi için en önemli yol Osmanlı-Fransız ittifakı idi. Bu olaylar ışığında Osmanlı Sultanı Kanuni; Macarlara askeri güç kullanmaya karar vermiş ve Mohaç Meydan Savaşı (1526) ile Osmanlı düşmanlarına karşı galibiyet elde etmiştir. Bu savaş sonrasında Osmanlı-Fransız ilişkileri olumlu bir seyir haline girmektedir. 1535 yılında Kanuni tarafından yürürlüğe konulan bir kapitülasyon anlaşması sayesinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Bu antlaşmadaki amaçlardan birisi de Osmanlı Devleti'nin kendi emniyet ve çıkarlarını korumak amacıyla batılı devletleri birbirlerine karşı kullanmak ve yeri geldiğinde bu devletlerin kendisine karşı saldırılarını önlemek istemeleridir. Bu antlaşma ile iki devlet arasında ticari ve dostluk ilişkileri düzenlenmiştir. Bu antlaşma çoğu kez yenilenmiş ve 1740 yılında I. Mahmut tarafından sürekli hale getirilmiştir.⁵⁹

1789 yılında tahta çıkan III. Selim, Osmanlı Devleti'nin askeri ve yönetim teşkilatı konusunda Fransa'dan yardım almış ve bunun yanında Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki politikalarına karşı Fransa'yı Osmanlı Devleti saflarına çekmeye çalışmıştır.⁶⁰

III. Selim'in tahta çıkmasından birkaç ay sonra Fransa'da geniş çaplı bir ihtilal olmuş, Osmanlı Devleti başlangıçta bu duruma Fransa'nın bir iç meselesi olarak bakmıştır. İhtilalin etkileri Avrupa devletlerini de etkilemeye başlayınca, bu devletler Fransa'ya karşı cephe almıştır. Fakat bu duruma rağmen Osmanlı Devleti Fransa ile ilişkilerini devam ettirmeye gayret etmiştir. 1794 yılında Prusya'nın Fransız hükümetini tanıması ile Osmanlı Devleti Şubat 1795 tarihinde Fransız Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.⁶¹

⁵⁹ Pamir, Aybars; "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 51, S. 2, 2002, s. 87-89.

⁶⁰ Eren, Ahmet Cevat; "III. Selim", Eskişehir, **İslam Ansiklopedisi**, cilt 10, 1997, s. 442.

⁶¹ Çolak, Kamil; Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1789-1801)", **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, cilt 10, S. 2, 2008, s. 144.

Fransız komutan ve devlet adamı Napolyon Bonapart, İtalya savaşlarından önce henüz tanınmayan bir generaldi. Kendisi Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğunu ve bu devlet ile artık bir ittifakın gerek olmadığını düşünüyordu.⁶² Fakat bu düşüncesini bu aşamada gerçekleştirme fırsatı bulamamıştı. Daha sonraki süreçte, Napolyon'un 1796–1797 İtalya seferi galibiyet ile sonuçlanmış, 17 Ekim 1797'de Avusturya ile Campo Formio Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile birlikte, Venedik'e bağlı Yedi Ada ve Arnavutluk kıyılarındaki bazı limanlar Fransa'nın eline geçmiş, bu sayede Fransa ile Osmanlı Devleti tarihte ilk defa komşu olmuştu.⁶³

Napolyon'un İtalya'daki Fransız ordularına başkomutan atandıktan ve Avusturyalılara karşı zaferler kazandıktan sonra düşünceleri değişmiştir. Devrim hareketini yayma düşüncesiyle Osmanlı toprakları yönelmiş, bunu Fransız meclisinde ve basınında açık bir şekilde konuşmaya başlamıştır.⁶⁴

Napolyon, Fransa'nın en önemli rakibi olarak İngiltere'yi görerek, İngilizleri Akdeniz'den çıkarmak, Süveyş bölgesi ile Kızıldeniz'deki İngiliz ticaret noktalarını ele geçirmek ve uzak doğudaki İngiliz hâkimiyetine son vermek istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için Hindistan'a giden yolların en kısası olan Mısır'ı ele geçirmesi gerektiğini düşünüyordu.⁶⁵ Fransa'daki Osmanlı elçisi Seyyid Ali Efendi'nin Toulon'daki hazırlıkların İngiltere'nin istilasını için olduğunu söylemesi Bab-ı Ali'yi biraz rahatlatmıştır.

Napolyon, 19 Mayıs 1798 tarihinde L'Orient adlı gemisiyle Mısır'ı ele geçirmek için Toulon'dan hareket etmiştir.⁶⁶ Toulon'dan hareket ettikten sonra

⁶² Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 5. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 26.

⁶³ Çolak, **a.g.m.**, s. 145.

⁶⁴ Pul, Ayşe; "Osmanlı-Fransız Diplomasisinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 22, 2007, s. 159-176.

⁶⁵ Armaoğlu, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 20003, s. 55; Şahin, **a.g.m.**, s. 292; Çolak, **a.g.m.**, s. 146.

⁶⁶ Herold, J. Christopher; **Bonaparte in Egypt**, New York, Fireship Press, 2009, s. 1.

Akdeniz’de stratejik öneme sahip olan Malta Adası’nı 12 Haziran 1798’de ele geçirdi.⁶⁷ Napolyon’un Mısır’a yaklaştığı sıralarda Mısır makamlarının bu işgal sürecinden haberleri yoktu. 1 Temmuz 1798’de Napolyon komutasındaki Fransız donanması, İskenderiye önlerine gelerek demir attı. İskenderiye’nin işgalinden sonra Napolyon burada, General Kleber komutasında 3000 asker bırakarak Kahire’ye doğru yola çıktı. Fransız ordusunun Mısır’a çıkarma yapması ve Napolyon’un İskenderiye’yi ele geçirmesi, Kahire’de gergin bir havanın oluşmasına neden oldu, akabinde Mısır Valisi Ebubekir Paşa ile Kölemen beylerinin önde gelenlerinden Murat Bey ve İbrahim Bey durumun analizi için bir araya geldiler. Murat Bey’in emrindeki askeri güç 13 Temmuz 1798’de Rahmaniye civarında Fransızlarla yaptığı savaşta mağlup olarak geri çekildi. Fransızlar ile Murat Bey idaresindeki kuvvetler arasında Kahire yakınında Ehramlar bölgesinde “Piramitler Savaşı” adı verilen savaşta Fransızlar yine üstünlük sağladı ve Kahire’ye girdiler. Akdeniz mevkisinde Fransız donanma güçlerinin peşinde olan Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, 1 Ağustos 1798’de Fransız donanmasını Ebukır limanında yakaladı ve Fransız gemilerinin büyük bir kısmını yok etti.⁶⁸ Bu şekilde Napolyon’un Fransa ile bağlantısı kesilmiş olmaktaydı.

Fransa’nın Mısır’ı işgali, Osmanlı Devleti tarafından hiç beklenmeyen bir durumdu. Çünkü Osmanlı-Fransız ilişkileri köklü bir geçmişe sahipti. Bu gelişmelerin ardından Osmanlı Devleti Fransa’nın Mısır’dan çıkarılması için karşı tarafa harp ilan etmemiş, bunun yerine akılcı politikalar ile mevcut sorunu çözmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti bunların ışığında müttefik güç bulma yoluna başvurmuştur. Zaten Mısır’ın stratejik önemi dolayısı ile Avrupalı devletlerin olaya ilgisiz kalmaları çok zordur. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti 2 Eylül 1789 tarihinde Fransa’ya savaş ilan etmiş ve 23 Aralık

⁶⁷ Scott, Walter; **The life of Napoleon Buonaparte, emperor of the French**, J.& B. Williams, Harvard Library Collection, 1832, s. 291-292.

⁶⁸ Çolak, **a.g.m.**, s.150-151.

1798'de Rusya, 5 Ocak 1799'da İngiltere ve 21 Ocak 1799'da İki Sicilya Krallığı ile ittifak antlaşmaları yapmıştır.⁶⁹

Bu gelişmeler sonucunda Napolyon Mısır'da kalıcı olabilmek için Suriye'nin işgaline karar vermiştir. Böylece sömürgelerini geniş bir alana yayacak, Doğu Akdeniz'deki stratejik limanlara egemen olunacak, Hindistan sömürge yolu kontrol altına alınabilecekti. Bunlara ilaveten Suriye'nin işgali Osmanlı Devleti'ni barışa zorlayacak ve komutanlardan Cezzar Ahmet Paşa'nın Mısır'a saldırma ihtimali de yok edilecekti. Napolyon bunları gerçekleştirmek ve bölgeyi işgal etmek için 22 Aralık 1798'de, 24.000 kişilik ordunun 18.000'i ile Mısır'dan Suriye'ye doğru hareket etti. Napolyon 20 Şubat 1799'da El-Ariş'i, 24 Şubat'ta Gazze'yi ve sonrasında Yafa'yı ele geçirerek Akka'ya vardı. Akka komutanı Cezzar Ahmed Paşa'nın şiddetli saldırılara başarıyla karşı koyması ve Fransız ordusundaki ciddi hastalıklar üzerine Napolyon 20 Mayıs 1799'ta Akka'dan Mısır'a doğru geri çekilme kararını almak zorunda kaldı.⁷⁰

Akka yenilgisinden sonra Fransız ordusu Ebukır dolaylarında İngiliz donanması desteğiyle karaya çıkarma yapan Osmanlı askeri kuvvetlerini mağlup etti (25 Temmuz 1799). 20 Mart 1800'de Heliopolis yakınlarında yapılan savaşı yine Fransız ordusu kazandıysa da 31 Mart 1801'de Ebukır'da ve 9 Nisan 1801'de Rammaniye'de yapılan savaşları kaybederek Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı.⁷¹

⁶⁹ Üçok, Coşkun; **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s. 55.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 86.

⁷⁰ Çolak, **a.g.m.**, s. 156-158.

⁷¹ Çolak, **a.g.m.**, s. 161.

1.2.2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali

Fransa İngiltere'nin sömürge yollarına giden en önemli stratejik noktayı Mısır'ı işgal ederek, İngiltere'nin büyük güç kaybetmesini hedeflemiştir. Fakat Fransa'nın planları suya düşmüş ve Mısır'dan çekilmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde Mısır üzerindeki İngiliz-Fransız rekabeti İngiltere lehine dönmüş olmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte olaylar nezdinde güçsüz kalması Mısır'da bir otorite boşluğuna sebep olmuştur. Bu otorite boşluğunu bir Osmanlı valisi olan Mehmet Ali Paşa doldurmuş ve Mısır'ın modernleşme sürecine çok büyük katkılar yapmıştır. Mehmet Ali Paşa, bölgesinde güçlü bir otorite kurarak Osmanlı Devleti'ne bazı koşullar çerçevesinde birçok olayda yardım etmiş fakat bu koşullar Osmanlı Devleti'nin hem Mısır hem de Anadolu üzerindeki hâkimiyetini sorgulatmıştır. Mısır meselesinin Osmanlı iç meselesi iken bir uluslararası sorun hale gelmesi sonucunda dönemin güçlü devletlerinin bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Güçlü devletlerin araya girmesi ile çözüm bulunmuş, bununla birlikte Mısır'daki Mehmet Ali Paşa ve reformları güç kaybetmiştir. Bu süreçten sonra Mısır'da önemli idari, ekonomik ve sosyal sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın tekelci sistemi ortadan kaldırılmış ve sanayileşme politikasından vazgeçilmiştir.⁷² Mısır valisi, 1840 Londra Antlaşması hükümlerine uymayı ve Balta Limanı Antlaşması'nın Mısır'da uygulanmasını kabul ederek, savaş ve silah ile bağlantılı çıktıları üreten fabrikalar kapanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte geri kalan fabrikalar da Balta Liman Antlaşması çerçevesinde ucuz gümrük vergileri ile Avrupa'dan gelen mallar karşısında rekabet edemeyerek kapanmıştır. Mısır'ın statüsü Avrupa sanayisi için hammadde üreten eyalet haline gelmiştir.⁷³

⁷² Cleveland, William; “**Modern Ortadoğu Tarihi, Agora Kitaplığı**”, İstanbul, 2008, s. 107.

⁷³ Marsot, Araf Lutfi Al-Sayyid; çev. Gül Çağalı Güven, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 65.

Mehmet Ali Paşa'nın 1849 yılında ölümünden sonra Mısır; Abbas Paşa (1848–1854), Sait Paşa (1854–1863) ve İsmail Paşa (1863–1879) tarafından yönetilmiştir.⁷⁴

Abbas Paşa tekrar Osmanlı himayesine geri dönmek istiyordu ve ekonomik gücünü tarımdan elde etmeyi hedeflemiştir. Ordu ve donanmayı küçültmüş ve bunun yanında sanayileşmeyi israf olarak görmeye başlamıştır. Tarımdan elde ettiği hammaddeleri satarak gelir elde etme yoluna gitmiştir.⁷⁵

Abbas Paşa'dan sonra amcası Said Paşa geçmiştir. Said Paşa dönemindeki en önemli gelişme Mısır'ın uluslararası deniz nakliyatına bağlanma projesi olmuştur. 1854 yılında Said Paşa Fransız mühendis Ferdinand de Lesseps'e Akdeniz ile Süveyş Kanalı vasıtasıyla Kızıldeniz'i bağlama projesi için kanal açma imtiyazı vermiştir.⁷⁶ Bununla birlikte böyle bir girişimin Osmanlı Devleti tarafından onaylanması gerekmesine rağmen, Said Paşa onay almadan bu projeyi uygulamaya koymuştur. Said Paşa'nın ölümünden sonra yerine İsmail Paşa geçmiştir. İsmail Paşa, Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri düzeltmek istiyordu. 1866 yılında meydana gelen Girit ayaklanması, Bab-ı Ali ile Mısır valisi arasındaki ilişkilerin olumlu anlamda gelişmesini sağlamıştır. Hem Eflak Boğdan sorunu da hem de Girit ayaklanmasında, Osmanlı Devleti'ne askeri destek sağlayan İsmail Paşa'nın bu girişimlerinin karşılığında Padişah, 19 Mart 1866'da Kanal'ın hafriyatı için izin verdi ve İsmail Paşa "Hıdiv" unvanını aldı.⁷⁷

Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869'da deniz trafiğine açılmış ve inşası 10 yıl sürmüştür. "Süveyş Kanal Şirketi"nin merkezi Paris olmakla birlikte bir Mısır şirketi olarak tescil edilmiş ve Kanal işletme hakkı da 99 yıllığına bu şirkete

⁷⁴ Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Ankara, cilt VI, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1983, s. 89.

⁷⁵ Marsot; **a.g.e.**, s. 66.

⁷⁶ Cleveland, **a.g.e.**, s. 107-108.

⁷⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 406–407.

verilmiştir.⁷⁸ Kanal'ın açılması ile birlikte İngiltere büyük bir hatanın içerisinde olduğunu fark etmiştir. Fransız mühendis Ferdinand de Lesseps'in İngiltere'ye kanal hisselerini satın alması için teklifte bulunmuş fakat İngiltere bunu önemsiz görmüştür. Bu bağlamda Kanal şirketi, bir Fransız-Mısır şirketi haline gelmiş ve bu İngiltere'nin sömürgelerine giden yollarda Fransa'nın hâkim olması demektir. İngiltere bu hatayı telafi edebilmek için Mısır'a yerleşme planını ortaya koymuştur. Mısır'daki iç gelişmeler İngiltere'ye bu fırsatı elde etmesinde kolaylık sağlamıştır.⁷⁹

İsmail Paşa döneminde Mısır'ın modernize hale gelmesi ve Avrupalılaşma faaliyetleri daha fazla ivme kazandı. Fakat bu amaçla yapılan reformlarda altyapı eksikliği mevcuttu ve bundan dolayı da bunları finanse edebilmek için Mısır, Avrupa'dan ödeyebileceğinden çok daha fazla borç almıştır.⁸⁰ Bununla birlikte 1861'de meydana gelen Amerikan İç Savaşı sırasında pamuk ihracatından oldukça fazla gelir elde eden Mısır, bu savaşın sonlanması ile pamuk fiyatları düşmüş ve hem Mısır hükümetini hem de tarla sahiplerini iflasa sürüklemiştir.⁸¹ Belli bir süre sonra Mısır aldığı borçların faizlerini bile ödeyemez duruma gelmiştir. Bunun yanında faizlerin ödenmesi için vergilerin artırılması halkı huzursuzluğa iterken, çaresiz kalan Hıdiv İsmail Paşa, sahip olduğu Kanal Şirketi'nin 176.000 hisse senedini 1875 yılında satışa çıkardı. Bunu fırsat bilen İngiltere, bu hisse senetlerini hemen satın aldı.⁸²

Hisse senetlerinin satılmasına rağmen borçlardan kurtulamayan Mısır'daki ekonomik sorunlar, siyasal bağımsızlığın kaybına yol açmıştır. Avrupalı bankalar verdikleri borçların geri dönüşünde bir sıkıntı olmaması için

⁷⁸ Yılmaz, Türel; **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 98.

⁷⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 407.

⁸⁰ Marsot, **a.g.e.**, s. 69.

⁸¹ Bilgenoğlu, Ali; "Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Katkısı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 3, S.11, 2010, s. 153.

⁸² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 408.

Avrupalı hükümetlere baskı yapmıştır. Hıdiv İsmail, alacaklıları yatıştırmak için 1876 yılında Caisse de la Dette Publique (Kamu Borçları Komisyonu) adında bir kurumun kurulmasını kabul etti.⁸³ Bu kurum başlıca hissedar ülkeler olan İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya'yı temsil eden dört komiserden oluşmaktadır. Biri İngiliz, diğeri Fransız olmak üzere iki denetçi, devlet gelir ve giderlerine nezaret etmek üzere atandı.⁸⁴ Bu çifte kontrol sistemi Avrupa'nın Mısır maliyesine doğrudan müdahalesine yol açmaktaydı. Hıdiv İsmail, bu iki denetçiye görevinden uzaklaştırdıktan sonra halk desteğini arkasına alıp ekonomik bağımsızlığı elde etmeye çalışınca, Avrupa bu yönetimin sona ermesi için Osmanlı Devleti'ne baskıda bulundular. Bunun sonucunda Sultan II. Abdülhamit, 1879 yılındaki bir fermanla İsmail'i görevden alıp hıdivliğe Tefvik'i getirdi.⁸⁵

Yeni hıdivin iktidarını Avrupalı güçlere dayandırması ve İsmail Paşa'nın azli Mısır halkı nezdinde yabancı düşmanlığını artırmıştır. İngiltere ve Fransa, Mısır maliyesinde tasarruf sağlamak için Mısır ordusunda küçülmeye gitmiş ve asker sayısı 11.000 kişiye indirilirken, 2.500 subay da emekli edilmiştir. Bu durum, orduda yabancı düşmanlığını daha da arttırmıştır.⁸⁶ Bu duruma ilaveten, Mısır'ın ekonomik buhranı bir tarım eyaleti olan Mısır'daki küçük toprak sahibi fellahları etkilemiştir.⁸⁷ Bu durumdan rahatsız olan ayan sınıfı ile emekli edilen subaylar, durumdan şikâyetçi bulunan halkın saflarına geçtiler. Napoleon'un Mısır'ı işgal ettiği zaman ortaya atmış olduğu "Mısır Mısırlılarındır" prensibi halk ve subaylar arasında desteklenmeye başlanmıştır. Bu prensip etrafında toplananlara ise Vataniler (milliyetçiler) denilmiştir.⁸⁸

⁸³ Cleveland, **a.g.e.**, s.112.

⁸⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 69-70.

⁸⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 113.

⁸⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 409.

⁸⁷ Gençoğlu, Mustafa; "İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882–1914)", Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 1997, s. 42.

⁸⁸ Özer, Sevdâ Özkaya; Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839–1882), Elazığ, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 215.

Orduda bu milliyetçiliğin liderliğini Albay Arabî ve iki arkadaşı yapmaktaydı. Bunlar, Şubat 1881 tarihinde ayaklanarak Savunma Bakanı'nın istifasını istediler. Tevfik Paşa bu isteği kabul ederek Savunma Bakanı olarak Vatanilerin istediği Mahmut Sami Paşa'yı getirdi. Mahmut Sami Paşa askeri ıslahat yapacak bir komisyon kurdu ve başına Arabî'yi getirdi. Komisyon'un tavsiye ettiği reformları kabul etmeyen Hıdiv Tevfik Paşa'ya karşı Vataniler Eylül 1881 yılında Arabî liderliğinde ayaklandılar. Bunun üzerine Tevfik Paşa, Mahmut Sami Paşa'yı Başbakanlığa ve Arabî'yi ise Savunma Bakanlığı Müsteşarlığına getirdi.⁸⁹

Askeri bir konuda bir iç protesto şeklinde başlayan hareket, Arabî Paşa ve destekçileri tarafından Avrupalı devletlerin Mısır'ın iç işlerine hâkim olmasını engellemek amacıyla olan bir milli harekete dönüştü. Bu hareketin iki esas amacı vardı: Mısır ekonomisini yabancı denetimden kurtarmak ve otoritesine anayasal sınırlamalar getirterek hidivin otokrasisini kısıtlamak. Bu harekete karşın Tevfik Paşa egemenliğini koruyabilmek için yabancı devletlerin desteğini alma yoluna gitti.⁹⁰

Daha sonraki süreçte Vataniler, hükümeti ele geçirdi ve yabancıların ülke içindeki mali denetimine son verdi. Bu şekilde Mısır'ın kontrolü milliyetçilerin eline geçti.⁹¹ Bu durum karşısında İngiltere harekete geçti. İngiliz kuvvetleri İskenderiye'ye çıkartma yaparken, ikinci bir kuvvet de Süveyş Kanalı'ndan aşağıya doğru inerek İsmailiye'de karaya çıktı. İki ordu arasındaki sava Tel el-Kebir'de meydana geldi ve Mısırlıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁹²

⁸⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 409.

⁹⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 114.

⁹¹ Yaramış, Ahmet; Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883 – 1907), **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 9, S. 2, 2007, s. 125.

⁹² Marsot, **a.g.e.**, s. 74.

İngiltere, Süveyş Kanalı üzerinde egemenlik kurarak hem sömürge yollarını güvence altına almış hem de sömürge yarışında önemli rakiplerinden olan Fransa'ya Mısır'ı tekrar kaptırmanın önünü kesmiştir. İngiltere burada uzun süreli bir işgali düşünmemiş ve burada uzun süreli bir yönetimden ziyade çıkarları doğrultusunda oluşabilecek bir durum karşısında stratejik hamle yapabilme gücünü elde etmek arzusundaydı. I.Dünya Savaşı'na kadar İngiliz-Mısır ilişkileri tanımlanmamış, ülke sömürge veya himaye altında bir devlet olarak ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti hidivi tarafından yönetilen bir eyalet olarak görülüyordu.⁹³

Bununla birlikte, Fransa'nın Mısır konusundaki "tanımazlık" tutumu değişmemiş ve İngiltere Süveyş Kanalı üzerinde Fransa ve Rusya 'ya rağmen, Osmanlı Devleti ile 1887 yılında bir antlaşma imzaladı. İngiliz elçisi Wolf ile Osmanlı Hariciye Nazırı Said Paşa ve Sadrazam Kamil Paşa arasında imzalanan 7 maddelik antlaşmada Süveyş Kanalı'nın savaş ve barış zamanında bütün ticaret ve savaş gemilerine açık olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, İngiltere üç yıl içinde Mısır'daki kuvvetlerini geri çekecektir. Fakat Mısır'da içten ya da dıştan bir tehlike olursa hem Osmanlı Devleti hem de İngiltere Mısır'a asker sevk edebileceklerdi. Bu antlaşmadan rahatsız olan Fransa ve Rusya, Padişah II. Abdülhamit'in antlaşmayı onaylamaması karşılığında İngiltere'nin Mısır'dan çıkarmanın çözümlerini bulacağı önerisinde bulundular. Bu durum karşısında Padişah antlaşmayı onaylamadı. Avrupalı devletler uluslararası suyolları açısından önemli olan Süveyş Kanalı'nın İngiltere'nin kontrolü altında olmasına karşıydılar. Bu sebepten 29 Ekim 1888 yılında İstanbul'da Süveyş Kanalı'ndan geçiş ilkelerini içeren bir uluslararası antlaşma niteliğinde olan "İstanbul Antlaşması" imzalandı.⁹⁴

Mısır'daki İngiliz himayesi sürecinde İngiliz sömürge anlayışının en önemli aktörü olan Sir Evelyn Baring (Lord Cromer) İngiltere kraliçesinin

⁹³ Cleveland, **a.g.e.**, s. 118.

⁹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 414-415.

başkonsolos ve temsilcisi olarak Mısır'a geri döndü. Cromer'e göre, Mısır'da yönetiminin yetersizliğinden dolayı İngilizler burada uzun süreli kalmalı ve gerekli reformlar sayesinde Mısırlıların kendi kendini yönetebilecek duruma geldiğinde İngiliz kuvvetleri buradan ayrılabilirdi. Cromer öncelikle İngiliz personelinin yönergelerine uymayı kabul etmeyen Mısırlı yöneticilerin istifa etme ve kilit bakanlıklara da İngiliz personelinin yerleştirilme anlayışını ortaya koydu.⁹⁵ Daha sonra Mısır maliyesini düzelterek borçları azaltarak ve Hidiv Tevfik Paşa yönetimini destekleyerek Mısır'da oluşabilecek milliyetçi hareketleri engellemeyi amaçlamıştır. İngiliz dokuma sanayisine rakip olarak ortaya çıkabilecek yerel sanayinin gelişmesine karşı olan Cromer, Mısır'da tarımsal faaliyetler ile gelir elde etmeyi düşünüyordu. Cromer yıllarında Mısır ekonomisi ihracat edebildiği tek ürün olan pamuğa bağımlı hale geldi.⁹⁶

1881 yılında Sudan'da meydana gelen Mehdi olayı, İngiltere'ye burada hâkimiyet kurmanın çok da kolay olmadığını göstermiştir. Muhammed Ahmet tarafından başlatılan Mehdi isyanı, kısa bir süre içinde halk tarafından büyük destek bularak 1883 yılında Sudan'ın büyük bir kısmına egemen olundu. Mısır'a ait olan bu topraklardaki olaylar karşısında İngiltere buraya askeri kuvvet yolladı fakat Mehdi kuvvetleri İngilizleri burada mağlup etti. Kuzeye doğru ilerleyen Mehdi kuvvetlerini durdurmak için 1885 yılında İngilizler tekrar müdahale etmek istedi ama yine Mehdi kuvvetlerine karşı başarısız olundu. Bu olayda İngiliz kuvvetleri yok edilip ve özellikle İngiliz komutan General Gordon öldürüldükten sonra İngiltere, Mehdi olayını askıya alıp Mısır'a odaklanmaya karar vermiştir.⁹⁷

Bölgedeki İngiliz varlığını tehdit eden Fransa'nın Sudan'ı ele geçirmesinden çekinen ve Mehdi tarafından kurulan İslami bir siyasi

⁹⁵ Marsot, **a.g.e.**, s. 75.

⁹⁶ Cleveland, **a.g.e.**, s. 119.

⁹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 413.

oluşumun bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyeceğine inanan İngiltere⁹⁸, Sudan durumunu yeniden gözden geçirdi ve 1896 Sudan'ı tekrar fetih hareketine başladı. İngiliz kuvvetleri ancak 1898 yılında Hartum'a girmiş⁹⁹ ve Hartum 1899 yılından sonra İngiltere-Mısır himayesi altına girmiştir.¹⁰⁰ İngiltere-Mısır arasında imzalanan ortak hâkimiyet antlaşması ile ortak bir hükümet kuruldu. Mısır'da olduğu gibi Sudan'da gerçek yönetim yine İngilizlerin elindeydi.¹⁰¹

Sudan'da Mehdi hareketinin yaşandığı süreçte Hidiv Tefik Paşa 1892 yılında öldükten sonra yerine oğlu Abbas Hilmi geçmiştir. II. Abbas Hilmi'nin Hidiv olduğu XIX. yüzyılın sonları ise, Orta Doğu'da siyasi çıkar mücadelelerinin yoğun olduğu bir dönemdir. Demir yolları ile doğuya petrol bölgelerine uzanmak isteyen Almanlar; Hindistan'ı elinde tutan, İskenderiye'den Uzak Doğu'ya kadar birçok limana hâkim olan ve Akdeniz'i kontrol açısından Mısır'dan vazgeçmeyeceğini açık bir şekilde gösteren İngiltere; karşı atağa her zaman hazırlıklı Fransa ile Avusturya ve Panislamist politikayla Mısır'la siyasi ve idari bağlarının kopmasını istemeyen Bab-ı Ali söz konusu mücadelenin taraflarıydı. Abbas Hilmi Paşa'nın, Mısır'da 1883–1907 arasında İngiltere konsolosluğunu yapan Lord Cromer'in Mısır'ın sistemli bir şekilde İngilizleştirilmesi politikasına karşı çıkması bu dönemde ciddi siyasi krizlerin yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰²

İngilizler tarafından emirlere uyulmadığı takdirde tahtından edilme tehdidine karşı Hidiv Abbas Hilmi, Mısır'da İngiliz egemenliğine muhalif hareketleri finans ve teşvik etmiştir. Mısırlılar artık İngilizlerin Mısır'ı terk etme vaatlerinin boş olduğunu görmüşler ve bunun sonucunda işgale karşı

⁹⁸ Orçan, Müge; *Afrika Ülke Profilleri – Sudan Cumhuriyeti*, Ankara, **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, 2012.

⁹⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s.121.

¹⁰⁰ Keskinöğlü, Osman **İslam Dünyası Dün ve Bugün**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, s. 24.

¹⁰¹ Marsot, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁰² Çelik, Yüksel; “Üsküdar Sakinlerinden Son Hidiv II. Abbas Hilmi Paşa (1874–1944) ve Hidiv Kasrı”, İstanbul, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V**, 2007, s. 481.

Mustafa Kamil önderliğinde genç milliyetçilerce başlatılan hareket başlatmışlardır.¹⁰³

Mustafa Kamil milliyetçiliğinin odak noktası İslam veya ümmet değildi. Yeni bir yurtseverliği teşvik ediyordu ve ülke sevgisinin romantize edilmesi ile Mısır toprağına mistik bir bağ öngörmekteydi.¹⁰⁴ Mustafa Kamil'in gazetesi olan El-Liva, Hidiv II. Abbas Hilmi tarafından destekleniyordu ve halk nezdinde milliyetçilik fikirlerinin yayılmasını sağlıyordu. 1907–1911 yılları arasındaki yaşanan ağır ekonomik gerilemenin yanında, 1906 yılında yaşanan Dinşavay olayı, Mısır kamuoyunu ateşlemiştir. Dinşavay Delta köyünde avlanan subayların yanlışlıkla köyün imamının karısını vurması ve daha sonra çıkan olaylarda, iki İngiliz subayın yaralanıp bunlardan birisinin ölmesi gergin bir ortam oluşturacaktı. İngilizlerin köylüleri cezalandırmak için kurduğu özel mahkemenin verdiği kararlar halk arasında büyük tepkilere yol açmıştır. Bunun sonucunda fellahlar ile şehirli milliyetçiler arasında ortak bir zemin oluşturuldu ve Dinşavay olayı her iki kesime İngilizlerin faaliyetlerinin düşmanca bir işgal olduğunu gösterdi. İngilizlerin Dinşavay olayındaki tavırları ve mahkeme kararları Mısır milliyetçiliğini artıran bir hataydı ve bu olay Lord Cromer'in 1907'de emekliliğini isteyerek Mısır'dan ayrılmasına yol açacaktı.¹⁰⁵

İngiltere'de liberal bir hükümet başa geldi ve Lord Cromer düşündüklerini burada gerçekleştiremeyeceğini anlayınca görevinden istifa etti. Bu dönemde Mısır'da milliyetçi hareket iyicene kökleşmiş ve idari açıdan daha fazla özerklik için baskı yapılmaya başlanmıştı. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla siyasal çekişmeler ve tartışmalara ara verildi. İngiltere Mısır'ın kendi himayesinde olduğunu ve ülkede sıkıyönetim olduğunu ilan etti. Bununla birlikte İngiltere II. Abbas Paşa'yı saf dışı bırakarak amcası Hüseyin

¹⁰³ Marsot, **a.g.e.**, s.77-78.

¹⁰⁴ Okutan, Çağatay; "Arap Milliyetçiliği", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 56, S. 2, 2001, s. 164.

¹⁰⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 123-124.

Kamil'i Osmanlı ve Mısır arasındaki mesafeyi vurgulamak için "Sultan" unvanı ile tahta çıkarttı.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Marsot, **a.g.e.**, s. 80.

İKİNCİ BÖLÜM

KRALLIK DÖNEMİNDE TÜRK-MISIR SİYASİ İLİŞKİLERİ

(1922-1953)

2.1. I. FUAD DÖNEMİ (15 MART 1922–28 NİSAN 1936)

2.1.1. Mısır'ın Bağımsızlık İlanı (28 Şubat 1922)

I.Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması dünyanın büyük bir kısmını etkilediği gibi fiilen bir savaş alanı olmayan Mısır'ı da olumsuz etkilemiştir. Mısır'ın maddi ve insan kaynakları savaşta Müttefiklerin çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. Çiftlik hayvanlarına ve ürünlere el koyunmuş ve binlerce fellah savaş alanlarına götürülmüştür. İngiltere'nin Mısır'da himaye yönetimi kurması ile Osmanlı hâkimiyeti sona ermiş ve savaş başladıktan sonra Mısır'daki sıkıyönetimin iç siyasal faaliyetlerini durdurması Mısır toplumunun bütün katmanlarında hoşnutsuzluk yaratmıştır.¹⁰⁷

Savaş sırasında özellikle ABD Başkanı Wilson'un "On Dört İlkesi"ni açıklaması, bağımsızlık umutlarını artırmıştır. Kendi kaderini tayin hakkı (self determinasyon) çerçevesinde bağımsızlık düşüncesiyle planlar yapmak üzere bir grup Mısır'ın ileri gelen kişileri toplandı. Bu grup, Arapça "vefd" sözcüğü ile tanımladıkları bir heyet oluşturdular. Vefd örgütçüleri, bağımsızlık isteklerini dile getirmek için 1919 Paris Barış Konferansına katılma isteğini İngiliz yöneticilere iletiler fakat buna izin verilmedi. Bu sırada Hidiv İsmail Paşa'nın en küçük oğlu olan Prens Fuad sultan olmuştur. Cromer'in bir dostu ve eski bir kabine üyesi olmasının yanı sıra milli meclisin seçilmiş başkan yardımcısı olan Saad Zaglul Vefd liderliğine seçildi. Mısır'da bağımsızlık

¹⁰⁷ Cleveland, **a.g.e.**, s. 218.

amacı ile halk sokaklara döküldü ve İngiliz hükümetinin yeni imtiyazlar vermesine kadar bu gösteriler devam etti.¹⁰⁸

Yaşanılan olaylar sonrasında Zaglul ve arkadaşları, Malta'ya sürgüne yollandı. Zaglul'un sürgüne yollanması halkı harekete geçirdi. Bağımsızlık düşüncesinin daha somut bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan bu olay sonrasında, 1919 devrimi denen olaylar başladı. Öğrenciler, kadınlar, işçiler, avukatlar, memurlar gibi Mısır toplumunun her katmanı liderlerinin geri dönmesini ve Mısır'a bağımsızlığın verilmesini istiyorlardı. Nihayetinde, Nisan 1921 tarihinde Zaglul'un sürgünden dönmesi¹⁰⁹ ve İngiliz yüksek komiseri General Allenby, Zaglul ve arkadaşlarının Paris Barış Konferansı'na katılmasına izin vermesi olayları yatıştırmıştır. Görüşmeler Vefd'in tam bağımsızlık istemesi ile iki yıl sürmüştür. Sonunda İngiltere, 28 Şubat 1922'de yayınladığı bir deklarasyonla tek taraflı bağımsızlık ilanı ile Mısır'ın bağımsızlığını kabul ediyordu. İngiltere protektoratı kaldırarak Hıdiv I. Fuad'a "Kral" statüsü vermiştir.¹¹⁰

İngiltere Mısırın bağımsızlığını ilan etmekle beraber, Mısır'ın Süveyş kanalının ve Mısır'daki yabancıların ve azınlıkların haklarının savunmasını üzerine alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutuyordu.¹¹¹

2.1.2. 1923 Mısır Anayasası ve Liberal Deneyim

Vefd grubu, bir anayasa ile bir parlamentonun varlığının Mısır'daki iç sorunların çözümünde ve Mısır'ın tam bağımsızlık yolundaki süreci hızlandıracağını düşünüyordu. İngiltere'nin tam bağımsızlığa karşı olmasına

¹⁰⁸ Marsot, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁰⁹ Metz, Helen Chapin; "Egypt: A Country Study", Washington, **GPO for the Library of Congress**, 1990, (Erişim) <http://countrystudies.us/egypt>, 30 Haziran 2012.

¹¹⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s.220.

¹¹¹ Deliçay, Tahsin; es-Safsafy Ahmed el-Katory; "Mehmet Akif'in Mısır'daki Çalışmaları ve Kültürel Çevresi", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, Şubat 2006, s. 72.

karşın meşrutiyet fikrini desteklemesi anayasa çalışmalarını olumlu etkilemiştir.¹¹² Bununla birlikte Vefd partisi İngilizlere karşı olmasının yanında Kral I. Fuad'a da karşıydı, çünkü Kral tahtını korumasını İngiliz desteğine dayamış ve Mısır halkının istekleri bunun gölgesinde kalmıştır. Bu sebepten dolayı Kral I. Fuad ve İngiltere, kendi çıkarlarına ters bir anayasa istemiyorlardı. Sonuç olarak, Servet Paşa hemen bir anayasa komisyonu oluşturdu ve 21 Ekim 1923'de Kral Fuad'a sunuldu. Birçok Ortadoğu ülkesinin anayasası gibi Mısır anayasası da Belçika Anayasası'ndan esinlenmişti.¹¹³

Anayasa komisyonunun ortaya çıkarttığı belge 1923 yılında, Kral'ın onayı ve İngiltere'nin desteği ile anayasa olarak kabul edildi. 1923 Anayasası yasama gücünü krala ve iki kamaralı bir meclise vermişti. Kral başbakanı seçip tayin etmesinin yanı sıra, kabineyi azledebiliyor ve meclisi de talik ve tayin edebiliyordu.¹¹⁴ Senato başkanının ve üyelerinin beşte ikisinin ataması kral tarafından yapılıyordu. Yargı gücü ise ilgili yargı sistemlerince atanmıştı. Kral devletin en üst gücüydü ve kendisi dokunulmazdı. Bununla birlikte, yasaları veto edebilir, "Delegeler Meclisi"ni feshedebilir, parlamentoyu bir aylığına erteleyebilir, oturumlar arasında acil yasaları yürürlüğe koyabilir, savaş veya kuşatma durumu ilan edebilir, sivil memurları, kara ve deniz kuvvetleri komutanlarını, kabine bakanlarını ve büyükelçileri atayabilir veya görevden atabilir, Parlamantonun rızasıyla veliahdını ilan edebilirdi. Bakanlar hükümet politikalarını yöneteceklerdi ve oturumlara katılma ayrıcalığına sahip oldukları ama oy veremedikleri iki Parlamantoya karşı sorumluydular. Eğer parlamento güvensizlik oyu verirse bakanlar istifa etmek zorundaydılar. Bakanların Anayasa ya da yasaları ihlali durumunda Parlamantonun en fazla

¹¹² Cleveland, **a.g.e.**, s. 221.

¹¹³ Kızıltoprak, Süleyman; "Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinden Bireysel Özgürlüklere Mısır Anayasaları", **Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF)**, (Erişim) <http://www.ordaf.org.tr/ulusal-bagimsizlik-mucadelesinden-bireysel-ozgurluklere-misir-anayasalari.aspx>, 14 Temmuz 2012.

¹¹⁴ Metz, Helen Chapin; **Egypt: A Country Study**.

16 üyesinden oluşabilecek özel bir mahkeme de yargılanabileceklerdi. Bu durum krala büyük bir güç veriyordu ve parlamentonun işleyişine müdahil olabiliyordu.¹¹⁵ Yönetim, meclis yasalarından daha çok genelde hükümdarın fermanları üzerinden yürütülüyordu.¹¹⁶

Kralın yasama üzerindeki etkisine rağmen Mısır'ın en özgürlükçü anayasasını 1923 yılında oluşturulmuştur. Mısır'da 1923 Anayasası ile güçler ayrımı ilkesine dayalı parlamenter sistemi kurarak, bireysel özgürlükler, basın özgürlüğü ve hesap verebilirlik gibi prensipleri anayasal güvence altına alınmıştır. İlk Mısır anayasası olan 1923 Anayasası, tüm yurttaşlara eşitlik, ayrımcılık yasağı, ifade, örgütlenme ve din özgürlüğü gibi birtakım sivil ve siyasi hakları garanti etmekteydi.¹¹⁷

Kral Fuad, Mısır halkının Vefd Partisini desteklemesi nedeniyle, Fuad 1930'da parlamentoyu feshedip, Mısır'da monarşik diktatörlük kurdu. Bundan beş yıl sonra ise 1935 yılı sonunda Kral, 1923 Anayasasını tekrar yürürlüğe koydu ve tekrar seçimlere gidilmesi yolunu açtı.¹¹⁸

2.1.3. İlk Parlamento Seçimin Yapılması ve Vefd Partisinin İlk Siyasi Başarısı (Ocak 1924)

1923 Anayasa'nın yürürlüğe girmesi ile meşrutiyet yönetimin önemli araçlarından olan parlamentonun oluşturulması gerekiyordu. Bu amaçla 12 Ocak 1924 yılında ilk parlamento seçimleri yapıldı. Vefd Partisi, 211

¹¹⁵ Kızıltoprak, Süleyman **Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinden Bireysel Özgürlüklere Mısır Anayasaları**, s. 0-0.

¹¹⁶ Marsot, **a.g.e.**, s. 83-84.

¹¹⁷ Selin M. Bölme vd., “25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya Mısır'da Dönüşümün Anatomisi”, **SETA Rapor**, No:2, Nisan 2011, (Erişim) <http://file.setav.org/Files/Pdf/25-ocaktan-yeni-anayasaya-misirda-donusumun-anatomisi.pdf>, 28 Nisan 2013, s. 8 -13.

¹¹⁸ Tangülü, Beyza; **Büyük Ortadoğu Projesi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas,2006, s. 19-20.

sandalyenin 179'unu kazanarak büyük başarı elde etti.¹¹⁹ Bu seçim ile popülerliğini kanıtlayan Zaglul, Mısır'ın ilk seçilmiş başbakanı oldu. Bu şekilde Mısır'ın kısa ve sıkıntılı parlamenter demokrasi deneyimi başladı.¹²⁰

Başbakan Zaglul bu zaferi ile Türk-Çerkez seçkinlerini yerlerinden edip, ülkenin temel yönetici unsuru olan yerli Mısırlılardan oluşan yeni bir seçkin grubu işbaşına getirmiş oldu. Bununla birlikte Kral Fuad ile Zaglul arasındaki ilişki daha fazla gerginleşti.¹²¹ Mısır'da etkin bir demokrasinin gelişmemesinin önünde birtakım engeller mevcuttu. Bunlardan birincisi; krala başbakanı atama ve istediği zaman hükümeti feshedebilme yetkisi veren anayasanın yapısıdır. İkincisi; İngiltere'nin parlamenter sisteme müdahalesidir. Üçüncüsü; hem iktidar partinin hem de muhalefetin uzlaşma ve saygı ilkelerini benimsememiş olmalarıdır. Sonuncusu ise; Mısır'ın bağımsızlığı ve İngiltere lehine olan dört çekincenin varlığının oluşturduğu Vefd, kral ve İngilizler arasındaki üçlü mücadeledir. Vefd Partisi, kralın yetkilerinin kısıtlanması ve tam bağımsızlık; Kral Fuad İngilizlerin desteğiyle yetkilerini korumak; İngilizler ise Vefd Partisi'ne karşı kralı desteklemek amacındaydı.¹²² Bu üçlü mücadele Mısır'daki ciddi sorunlara çözümün bulunmasına engel oluyordu.

1919 devriminden sonra Mısır'da şiddet ve huzursuzluklar oluşmuş ve bu ortam bazı örgütlerin oluşmasına yol açmıştır. Bu örgütlerden birisinin lideri, Zaglul'un kendisine parlamentoda sandalye elde etmesinde yardımcı olmadığı için Sir Lee Stack isimdeki bir İngiliz olan Mısır ordusunun başkomutanına suikast düzenledi. General Allenby, yakın dostu Stack'ın ölümünden Zaglul'u sorumlu tutuyordu. Mısır hükümetine Sudan'da bulunan tüm Mısır askeri birliklerinin çekilişini ve yarım milyon sterlinlik bir tazminat isteyen bir ultimatoma verdi. Çoğunluk partisinin lideri olmasına rağmen Zaglul

¹¹⁹ Metz, Helen Chapin; **Egypt: A Country Study**.

¹²⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 221.

¹²¹ Marsot, **a.g.e.**, s. 81.

¹²² Cleveland, **a.g.e.**, s. 221.

tazminatı kabul ederek istifa etti. Toplam dokuz ay çalıştıktan sonra meclis, kral tarafından 1930 yılında dağıtılacaktı. Zaglul, 1927 yılında vefat etti ve onun yerine Vefd Partisi liderliğine Mustafa el-Nahhas geçti. Bu dönemde Vefd Partisi bölünmüş ve yozlaşmış haldeydi. Bununla birlikte halen geniş halk kitlesinin desteğini almasına rağmen, Vefd Partisi eski dinamizmini kaybetmişti.¹²³ İngiltere 1927–28, 1928 ve 1930'da olmak üzere üç defa Vefd ile görüşmelere girişerek anlaşmaya çalıştı ise de başarı elde edilemedi ve 1930'da görüşmeleri kesti.¹²⁴

2.1.4. Müslüman Kardeşlerin Kurulması ve Hasan El Banna (1928)

Mısır'da siyasal liderlerin Avrupa değerlerini benimsemeleri ve bunları Mısır toplumuna kabul ettirmeye çalışmaları, halktan uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Halkın bu kitlesi 1920'li yılların sonunda ekonomik sorunlara somut çözümler bulabilmek ve ruhsal ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla parti sistemi dışında oluşumlara katılmaya başladılar. Bu yabancılardan esinlenmiş ve Mısır siyasal yapısı ile bütünleşememiş parlamenter sisteme, bununla birlikte bu sistemin ortaya çıkardığı laikliğe karşı bir tepkiydi. Bu nedenle bu dönemde ortaya çıkan bu tür yapılanmalar, Batı karşıtı ve İslami değerleri temel unsur olarak kabul eden örgütler olarak ortaya çıktılar.¹²⁵ Bunlardan en önemlisi, Mısır siyasi hayatını önemli derecede etkileyecek ve halk nezdinde Vefd Partisi kadar destek görecektir Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) olacaktır.

Müslüman Kardeşlerin lider El-Banna 17 Ekim 1906'da Mısır'ın Mahmudiye kentinde doğan Hasan el-Benna dini ve ilmi yönden köklü bir

¹²³ Marsot, **a.g.e.**, s. 85.

¹²⁴ Deliçay; es-Safsafy Ahmed el-Katory, **a.g.e.**, s. 73.

¹²⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 224.

aileye mensuptur. Babası hadis âlimi idi. Üniversiteyi ise, Dar'ul Ulum'da okumuştur.¹²⁶

El-Benna Mısır'ın sömürge idaresinden kurtulup bağımsızlığını kazanması, yanı sıra Mısır'ın İslami kimliğiyle uyumlu sivil bir rejimin kurulması için gençlerin eğitim, kültür ve inanç düzeylerinin yükseltilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla bu gerçekleştirmek için yoğun çalışmalar içerisine girmiştir. Genç bir Arapça öğretmeni olan El-Benna, 1928 yılı Mart ayında İsmailiye şehrinde arkadaşları Hafız Abdulhamit, Ahmet el-Husari, Fuad İbrahim, Abdurrahman Hasebullah, İsmail İzz ve Zeki el-Mağribi ile bir araya gelmişti.¹²⁷ Bu süreçten sonra 1928 yılında, gelecekte Ortadoğu'da önemli etkiye sahip olacak ve İslami hareketi siyasi güce dönüştüren ilk teşkilat olan İhvan-ı Müslimin kurulmuştur.¹²⁸ İhvan Hareketi'nin kurucusu Hasan El-Benna, reformizm ve entelektüalizm gibi Avrupai etkilerinden etkilenmemeye çalışmıştır. Bu dönemde Müslümanlar, öncelikle gençlerin çürümüşlüğünden, seviye düşüklüğünden ve siyasal, ekonomik ve kültürel olarak egemen yabancılara bağımlılığından derinden etkilenmişti. Müslüman Kardeşler, kalpler ile beyinlerin eğitime ve düzeltilmesine dönük bir hareket olarak başlattı.¹²⁹ Hareketin lideri Hasan el-Bennâ şeriatın tekrar ikamesi ve zekât gibi İslâmî modellerin yeniden canlandırılması çağrısında bulunmuş, Batı modelini ise sosyo-ekonomik eşitsizlik yaratmakla suçlamıştır.¹³⁰

Müslüman Kardeşler örgütü “Batı ve İslam Yolu” olmak üzere açık bir tercih ortaya koymakta ve kendi ifadeleriyle saf ve gerçek İslam'a dönüşün

¹²⁶ el-Benna Hasan; (1906–1949), (Erişim) [http://www.homepage-baukasten-dateien.de/mevlanajugend/hasan %20el%20benna. pdf](http://www.homepage-baukasten-dateien.de/mevlanajugend/hasan%20el%20benna.pdf), 01 Temmuz 2012.

¹²⁷ Muradoğlu, Abdullah; “İhvan-ı Müslimin'in ibret verici kısa tarihi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/Default.aspx?t=01.07.2012&y=AbdullahMuradoglu>, 01 Temmuz 2012.

¹²⁸ Kodaman, Timuçin; Saraç, Esme; “ Hamas (Hareket-i Mukavemet-ül İslamiye-İslami Direniş Hareketi)”, **Akademik Ortadoğu**, cilt 1, S. 1, 2006, s. 178–179.

¹²⁹ Özkul, M. Murat; “Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, cilt 6, S. 2, 2011, s. 113.

¹³⁰ Küçükcan, Talip; “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası”, İstanbul, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S.13, 2005, s. 121.

yolunu aramaktadır. Örgütün lideri Hasan El-Benna'ya göre, İslamiyet ile kıyaslandığında doğu ve batıda oluşturulan milliyetçilik, Sosyalizm, Kapitalizm ve Bolşevizm gibi ideolojiler anlamsız kalmaktadır. Ayrıca, Müslüman toplumlara siyasal ve sosyal bağımsızlıklarını kazandıracak hareketin ulusal İslam uyanışı olduğu ifade etmektedir. Hasan El-Benna gelecek teokrasisinin yapısını üç temel esasa bağlamaktadır. Bunlar; Kur'an-ı Kerim'in temel anayasa olması, hükümetlerin iç istişare ve müzakere yoluyla çalışması (Şura Konseyi), devlet yöneticilerinin İslam öğretilerine ve halkın iradesine bağlı olmasıdır.¹³¹

Müslüman Kardeşlerin örgütün merkezini İsmailiye'den Kahire'ye taşınmış ve on yılın sonunda Mısır'da beş yüz şubeye ve on binlerce üyeye ulaşmıştı. Müslüman Kardeşler'in İslamiyet temelli sosyal reform ve sosyal sorumluluk çağrısı, bu hareketi toplum tarafından kabul edilmesinde önemli etkenlerden birisidir. Mısır'da siyasetçilerin kendi aralarında tartışma ile meşgulken, örgüt aktif bir şekilde eylemlerde bulunarak toplumun her kemsinde varlığını hissettirmiştir. El-Banna toprağın yeniden dağıtımı, sosyal yardım faaliyetlerin yapılması ve yerel sermayenin etkinliği gibi ekonomik reformları öne sürmektedir. Mısır'da yeni gelişen işçi hareketleri ile sağlam ilişkiler kurup, işçilerin siyasal ve ekonomik haklarını savundu. Bununla birlikte dokuma, ulaşım ve inşaat alanlarında kendi tesislerini kurdu ve işçilere bu şirketlerde ortaklık payı tanıdı. Örgüt parasız sağlık hizmeti verecek klinikleri ve aşevleri kurarak Mısır halkına maddi yardım da yapıyordu. Değişen değerler ve gittikçe karmaşıklaşan ilişkiler dünyasında kendilerini kaybolmuş ve yalnız hissedenler için örgüt, İslami değerlerin istikrarlığını simgeleyerek insanlar için umut vermektedir.¹³²

¹³¹ Doğan, Gürkan; Durgun, Bülent; "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 15, 2012, s. 81–82.

¹³² Cleveland, **a.g.e.**, s. 224-225.

Başta siyasi bir parti olmaktan çok bir cemiyet olarak ortaya çıkan Müslüman Kardeşler hareketi, kısa bir sürede 1938’de mücadele edilmesi gereken bir siyasal güce dönüştü¹³³ ve artık toplumda yoksul kesimlerin yanında hükümetin siyasal ve ekonomik politikalarından umudunu yitirmiş orta sınıfı da kapsamaya başlamıştı.¹³⁴

2.1.5. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Mısır ile ilk diplomatik ilişkiler 1925 yılında maslahatgüzar düzeyinde kuruldu. (1948 yılında Büyükelçilik seviyesine gelinmiştir).¹³⁵ Bu bağlamda Heddaya Paşa Muhammed ilk Mısır elçisi olarak Mısır Krallığı’nın ilk temsilcisi oldu. 1926 yılında da Türk Elçisi Muhittin (Akyüz) Paşa Türkiye’nin Kahire Elçiliği’ne atandı.¹³⁶ Diplomatik ilişkilerin kurulmasına ve iki ülke arasındaki köklü bağlara rağmen bu tarihlerde, Türkiye-Mısır ilişkilerinin henüz sıcak ve samimi olduğu söylenemezdi. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Krallığı’nın devlet rejimleri arasında meydana gelen farklılaşmanın büyük etkisi vardı. Türkiye’de sırasıyla saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması gibi inkılâp hareketleri ile Mısır’da saltanat yönetimi ve İngiliz desteği ile egemenliğini sağlayan Kral I.Fuad’ın anlayışı arasındaki farklılık, Mısır’ın üst yönetimde ve Mısır’daki İslami kısımlarda tepki yarattı. Türkiye-Mısır ilişkileri, bu dönemde sıcak ve samimi olmasa bile, iki ülkenin yöneticileri ilişkileri geliştirmek veya en azından belli bir seviyenin altına düşürmemek için hem söylem, hem de eylem bazında çaba

¹³³ Dalaman, Zeynep Banu; “Yoldaki İşaretler’den İslami Hareketlere Seyyid Kutup ve İhvan-ı Müslimin”, İstanbul, **İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Gazetesi**, Şubat 2012-Mart 2012, s. 6.

¹³⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 91.

¹³⁵ Öztürk, Hasan; Öztürk, Sevinç vd.; “Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı (Mısır-Fas-Senegal-Tanzanya), **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)**, Rapor No:39, Aralık 2011, (Erişim) <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/afrikadaturkiyealgisi.pdf>, 28 Nisan 2013, s. 11–12.

¹³⁶ Okur, Mehmet; “Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa”, Ankara, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, cilt 8, S. 3, Eylül 2011, s. 203.

göstermişlerdir. Buna karşın belli dönemlerde bazı gerginlikler yaşansa da ilişkilerde herhangi bir kopma yaşanmamıştır.¹³⁷

Kral I. Fuad döneminde Mısır, iç politikasında olduğu gibi dış politikasında da İngiliz etkisi altında olduğu için özgürce davranamıyordu.¹³⁸ Mısır'ın İngiliz hâkimiyeti altında olması ve Kral I. Fuad'ın Mısır halkının değil kendi çıkarları doğrultusunda İngiliz politikalarına göre hareket etmesi, ekonomik ve siyasi sıkıntıları ortaya çıkarmış, bu da ülkede milliyetçi düşüncelerin gelişmesine yol açmıştır. Türk Milleti'nin sömürgeci güçlere özellikle İngilizlere karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesi, milliyetçi Mısırlıların İngilizlere karşı bağımsızlık kazanma umutlarını artırıyor ve onlara güç veriyordu.

Mısır ve Ortadoğu toplumlarının temel amacı, iç işlerine karışan dış güçlerin zincirini koparmak ve kendilerine özgü bir Batı hayatı yaşamını oluşturmaktır. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda gerçekleştirdiği başarıyı kendilerine örnek alarak bu özgürlük hayallerini gerçekleştireceklerine inanıyorlardı.¹³⁹ Bu durum her iki ülke halkının birbirleri olan ilişkilerine olumlu ivme kazandırmaktadır.¹⁴⁰ Türk kamuoyu, Mısırlı milliyetçiler ile İngilizler arasındaki mücadelelerde Mısır'ı desteklemiştir.¹⁴¹ Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması Mısır'da sevinçle karşılanmıştır, hatta bazı Mısırlı gençler Türk ordusu saflarında çarpışmak istemişlerdir. Mısır basını ve halkı Mustafa Kemal Paşa'yı "İslam'ın şampiyonu" olarak nitelendirmiş ve

¹³⁷ Bulut, Semih; "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926–1938), Ankara, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt 26, S. 78, Kasım 2010, s. 0-0.

¹³⁸ Özgiray, Ahmet; "Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920–1938)", İzmir, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)**, S.11, 1996, s. 1.

¹³⁹ Özgiray, **a.g.m.**, s. 2.

¹⁴⁰ Gülmez, Nurettin; **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 238.

¹⁴¹ Umar, Ömer Osman; "Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", Elazığ, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 20, S. 1, 2010, s. 461.

İngilizlerin tüm Doğu'yu tehdit ettikleri, Türk zaferinin ise bu tehdidi önlediğini vurgulayarak, bu zaferin tüm İslam dünyasını kurtardığına ifade etmişlerdir.¹⁴²

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Türkiye, Batılı devletler ile Lozan Antlaşması çerçevesinde görüşmelere başlamıştır. Mısır halkının İngilizlere karşı bağımsızlık istekleri her geçen gün artmaktadır ve Ortadoğu bölgesindeki diğer halklar gibi Türkiye'den yardım istemişlerdir. Mısır yurtseverleri Ankara'ya gelerek Atatürk'ten Mısır'ın bağımsızlığı için yardım istemişlerdir. Konferansta Mısır'dan heyet olmadığından dolayı, kendi davalarının Türkiye tarafından resmen dile getirilmesini talep etmişlerdir. Mısır'daki iki rakip parti olan Vefd ve Vatani Partisi, bu amaçla Ankara'ya heyet göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu heyetlerle görüştüktan sonra 30 Aralık 1922'de İsmet Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir:

“Doktor İsmail Sıtkı riyaseti altındaki Mısır Heyet-i Murahhasası ile görüştüm. Bu heyet ile Zaglul Paşa'nın riyaset ettiği heyet arasında pek mühim ve esaslı bir fark vardır. Zaglul Paşa'nın taraftarları, İngilizlerle uyuşarak bazı kuyud ve şerait tahtında (kayıt ve şartlar altında) bir istiklale razı oldukları halde, bu heyet (İsmail Sıtkı heyeti) bila kayd-ü şart (kayıtsız şartsız) Sudan dâhil Mısır'da istiklal-i tama (tam bağımsızlığa) taraftardır. Mamafih konferansta müttehit (tek) bir cephe araz etmek için aralarında bir itilaf akdetmişlerdir (anlaşma yapmışlardır). Doktor İsmail Sıtkı Bey heyeti iki gün evvel Lozan'a müteveccihen Ankara'dan hareket etmiştir. Konferanstaki beyanatınız arasında bir vesile ve münasebet bularak Misak-ı Milli'nin birinci maddesine istinaden Mısır'ı da telaffuz buyurmanızı rica ederim.”¹⁴³

Bu telgraftan da anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Mısır ve diğer Arap ülkelerine

¹⁴² Şimşir, Bilal N.; **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 35-36.

¹⁴³ Umar, **a.g.m.**, s. 464-465.

destek vermiştir. Milli egemenliğe vurgu yaparak Türkler ve Arapların birlikte emperyalizme karşı mücadele edebileceğini belirtmiştir.¹⁴⁴

Türkiye Lozan'da kendi bağımsızlığı için büyük devletlerle mücadele ederken, Arapları da savunan ve onların kendi kaderlerini belirleme haklarının olduğunu dile getirip, tutanaklara geçiren tek ülke Türkiye olmuştur.¹⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın Arapları desteklemesi Batılı sömürgeci devletlerde endişe yarattığı gibi Araplarda da Batılı devletlere karşı mücadele düşüncesinin daha etkin hale gelmesini sağlamıştır. Türkiye'nin geleceği açısından Ortadoğu'da bulunan büyük devletlerin gerilemeleri ve bölgeden çekilmeleri önemlidir.¹⁴⁶

1922 yılında İngiltere'nin tek taraflı olarak Mısır'ı bağımsız bir ülke olarak ilan etmesi ile birlikte Türk-Mısır diplomatik ilişkilerinin kurulması yolu açılmış fakat Mısır üzerinde halen İngiliz hâkimiyetinin devam etmesi Türk-Mısır siyasi ilişkilerinin İngilizlerin etkisi altında kalmasına neden olmuştur. Türkiye, Mısır ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile bu duruma rağmen ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır ve her fırsatta İslam dünyası üzerindeki İngiliz hâkimiyetinin en kısa zamanda sona ermesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin 1926 yılında Mekke'de toplanan İslam Milletleri Konferansı'na katılması ise, bu konuda Arap ülkelere yönelik yapılan en önemli iyi niyet girişimiydi.¹⁴⁷ 1922 yılında Mısır'a verilen sınırlı bağımsızlık Türkiye-Mısır arasında oluşturulmaya çalışılan siyasi ilişkilerinin gelişmesine olanak sağlamış ve İngiliz işgali yüzünden koparılan siyasi bağlar iki ülke arasındaki köklü geçmiş altında tekrar kurulmaya başlanmıştır.

¹⁴⁴ Koloğlu, Orhan; **Gazi'nin Çağında İslam Dünyası**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1994, s. 60–61.

¹⁴⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s. 50-51.

¹⁴⁶ Soysal, İsmail; “İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri (1919–1939)”, İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Dördüncü Bölüm), **İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000, s. 120–121.

¹⁴⁷ Okur, **a.g.m.**, s. 203-204.

1923 yılında Mısır Anayasalarının en liberali unvanını alan 1923 tarihli anayasanın oluşturulması, Mısır'da demokratik anlamda olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı kazandıktan sonra Türkiye'nin Batı medeniyetinin bir parçası olma tercihi ve bu anlamda yaptığı önemli reformlar, Mısır'da oluşturulan yeni anayasa ile belli bir oranda paralellik gösteriyordu. Örneğin, 1923 Mısır Anayasası; toplantı ve ifade özgürlüğü, ev ve mülk dokunulmazlığı, din ve inanışını özgürce yerine getirme gibi liberal demokratik ülkelerin vatandaşlarının sahip olduğu hak ve özgürlüklerin çoğunu garanti etmekteydi.¹⁴⁸ Bu paralellik iki ülke arasındaki siyasi ilişkilere olumlu etki etmiştir. Fakat bu olumlu etkilerin yanında olumsuz etkileri de mevcut idi. Bunlardan birisi Mısır'da cumhuriyetçi sistemi destekleyen kesimler olmasına rağmen Mısır Anayasasının 1. maddesinde hükümet şeklinin babadan oğula geçen bir monarşidir ifadesi¹⁴⁹, Türkiye'deki cumhuriyet rejimi ile ters bir durumdu. Mustafa Kemal Paşa'nın, Mısır'daki krallık rejiminden hoşlanmaması bunu somut bir şekilde göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa, Kral Fuad'ın tahta çıkışını ve doğum gününü kutlamamak için özellikle telgraf çekmemiştir. Kral Fuad bu durumdan oldukça rahatsız oluyordu ve kendisi de Türkiye'nin milli günlerini kutlamak için telgraf çekmemiştir. Bunun yanı sıra bu önemli günleri kutlamak için Türkiye temsilciliklerinde verilecek olan resepsiyonlara Mısırlı bürokratların katılımını yasaklamıştır.¹⁵⁰

1929 yılında ise, Mısır Milliyet Yasası'ndaki karma mahkemeler konusu bir gerginlik meydana getirmiştir. Türkiye, Mısır'daki Türk vatandaşları ile Mısır Hükümeti arasındaki uyuşmazlıklara, tıpkı İngiltere, Fransa, ABD, İtalya, Belçika ve Yunanistan vatandaşları ile Mısır Hükümeti arasındaki uyuşmazlıklarda olduğu gibi, karma mahkemelerin bakmasını talep etmiştir.

¹⁴⁸ Kızıltoprak, **a.g.e.**, s. 0-0.

¹⁴⁹ Hattemer, Richard; "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt XVII, S. 50, Temmuz 2001, s. 385-408.

¹⁵⁰ Özgiray, Ahmet; "Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", İzmir, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.11, 1996, s. 2

Mısır Hükümeti bu talebi kabul etmeyince, Ankara'ya tatil için gelen Türk elçisinin Mısır'a geri gönderilmemesi bir ara gündeme geldiyse de, elçiye Mısır'a geri dönmesi talimatı verilmiştir. Elçi Muhittin Paşa Kahire'ye giderken, karma mahkemeler konusunda, İskenderiye'de tatil yapan Kral'dan görüşme talebinde bulunmuştur. Muhittin Paşa'ya gecikmeli olarak verilen cevapta, Kral rahatsız olduğu için görüşmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Muhittin Paşa Kahire'ye dönmüştür. Daha sonra yapılan girişimler neticesinde Muhittin Paşa Kral'dan randevu almış ve İskenderiye'de bulunan saraya gitmiştir. Muhittin Paşa, Kral ile randevu saatinde görüştürülmeyip bir müddet daha salonda bekletildiğini görünce, "bekleme salonunun kapısını ilgililerin yüzüne çarparak" Kahire'ye geri dönmüştür. Mısır Hükümeti Muhittin Paşa'nın bu hareketini Türkiye Hükümeti'ne şikâyet etmiştir. Bu şikâyetle büyüyen mesele, Muhittin Paşa'nın Mısır Dışişlerinden özür dilemesiyle kapanmıştır.¹⁵¹

1923 Mısır Anayasası ile Mısır'da ilk siyasi seçim yapılmış ve Mısır'ın bağımsızlığını savunan milliyetçi Vefd Partisi seçimden zafer elde etmiştir. Saad Zaglul'un elde ettiği bu zafer Mısır halkının İngilizlere karşı tam bağımsızlık anlamında mücadelesinin hızlanması demektir. Türkiye sömürgeci güçlere karşı her zaman Ortadoğu devletlerinin yanında olmuş ve onları desteklemiştir. Mısır halkı ve bazı aydınlar Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini örnek almış ve Türkiye'nin yardımını istemişlerdir. Milliyetçi bir partinin seçimleri kazanarak iktidara gelmesi Türk-Mısır ilişkilerini olumlu etkilemiş fakat Mustafa Kemal Paşa'nın 1922 yılında İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta¹⁵² Zaglul Paşa'nın taraftarları, İngilizlerle uyuşarak bazı kayıt ve şartlar altında bir bağımsızlığa razı olduklarını belirtmesi Türkiye'nin bu yeni yönetime temkinli yaklaştığını açıkça göstermektedir.

¹⁵¹ Bulut, **a.g.e.**, s. 0-0.

¹⁵² Umar, **a.g.m.**, s. 464-465.

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Türkiye'nin giderek Batı'ya yönelmesi, Lozan Anlaşması'nı ve Cumhuriyet'in ilânını takiben Halifeliğin kaldırılması, Şapka Kanunu, Medenî Kanun ve Yeni Türk Harflerinin kabulü gibi Türk siyasî ve toplumsal hayatını düzenleyici köklü inkılâplar yapılması başta Mısır olmak üzere Arap dünyasında sert tartışmalara yol açmıştır. Bazı Mısır uleması San Remo'da bulunan Sultan Vahideddin'in de teşviki ile Türkiye'deki yeni rejime ve Mustafa Kemal'e yüklenirken, hatta Türklerin Hristiyan olduklarına dair propaganda da bulunurken, laik zihinli Mısır aydınının ve yine din adamlarının büyük bir kısmı ise Ankara yönetimine destek vermektedir.¹⁵³ Ayrıca, Mısır'ın bağımsızlığını savunan ve tam bağımsızlık taraftarı bir yayın politikası ile ön plana çıkan El-Ahbar gazetesinin, Millî Mücadele döneminde Anadolu hareketine destek verirken ve Anadolu'ya ilişkin haberleri manşetten vermeye gayret gösterirken, Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle bir kırılma noktası olarak görülen hilâfetin kaldırılmasından itibaren yayın politikasında değişiklik yaptığı görülmektedir.¹⁵⁴

Bununla birlikte hilafetin ilga edilmesinden dört gün sonra, Ezher ulemasından on altı kişilik bir heyet yazılı bir beyanatta bulunarak, tüm Müslümanların biatını almış olan Halife Abdülmecid'in, Kemalistler tarafından azledilmesinin hiçbir geçerliliğinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü söz konusu azlin yetkili olmayan az sayıda kişiler tarafından gerçekleştirildiğini ve tüm Müslümanların bu biata sahip çıkmalarını ifade etmişlerdi. Bu durum, Mısır halkının bazı kısımlarının Türkiye'ye karşı olumsuz bakış açısı ile bakmasına neden olurken, Kral Fuad bu fırsatı değerlendirerek hilafet

¹⁵³ Okur, **a.g.m.**, s. 202.

¹⁵⁴ Yılmaz, Mehmet Serhat; "Türkiye'deki Şapka ve Kıyâfet İnkılâbının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933)", Ankara, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 2, 2005, s. 95.

makamını kendi sarayına taşıyarak Müslümanların halifesi olmayı istemiştir.¹⁵⁵

Türkiye'ye yönelik bu şekilde anlayışlar oluşurken, Mısır'da İngiliz sömürgeciliğine karşı milliyetçi hareketleri artırmıştır. Buna ilaveten Mısır'daki siyasi ve ekonomik sıkıntılar milliyetçiler dışında değişik örgütlerin oluşmasına neden olmuştur. 1928 yılında Hasan el-Banna liderliğinde kurulan Müslüman Kardeşler örgütü en önemlisidir. Bu örgüt Müslüman toplumlara siyasi ve sosyal bağımsızlıklarını kazandıracak hareketin ulusal İslam uyanışı olduğu ifade etmektedir.

Türkiye'nin laik bir ülke anlamında yaptığı reformlar, Müslüman Kardeşler örgütünün ideolojisine ters bir durumdu. Müslüman Kardeşlerin üye sayısı ve politik gücü, Mısır'ın iç siyasi durumuna karşı Mısır halkının yeni arayışlar içerisinde olmasından dolayı her geçen gün artmıştır. İslami ideolojiye sahip bu örgütün güç kazanması zaten Mısır halkının bazı kesiminde mevcut olan Türkiye aleyhtarı düşüncelerinin artmasına ve daha geniş kesimlere yayılmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerini doğrudan etkilememiş olmasına karşın halkın ve yöneticilerin belli bir kısmının Türkiye ile olan siyasi ilişkilerde tereddüt ile yaklaşılmasına neden olmuştur.

¹⁵⁵ Rızk, Yunan Lebib; "İki Dünya Savaşı Arasında Arap-Türk Münasebetleri", İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000, s. 483.

2.2. I. FARUK DÖNEMİ (28 NİSAN 1936- 26 TEMMUZ 1952)

2.2.1. 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması (26 Ağustos 1936)

I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikada değişen dengeler ve sömürge yarışının ivme kazanması özellikle Ortadoğu ve Afrika çerçevesinde bir savaşın ortaya çıkmasına etken olacaktır. İngiltere açısından sömürge bölgelerine giden yollara hâkim olma ve buradaki geçiş güvenliğin sağlanması, bununla birlikte buralardaki İngiliz çıkarların bertaraf edilmesi çok önem arz etmektedir. Bu anlamda özellikle Akdeniz bölgesinde güvenliğin sağlanması ve İngiliz siyasi çıkarların yürütülmesi bakımından Mısır ve Süveyş Kanalı hayati öneme sahiptir. 1922 yılında İngiltere tarafından Mısır'daki milliyetçi hareketler ve sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle tek taraflı şekilde Mısır'ın bağımsızlığını kısıtlı bir şekilde tanıdı. Mısır aydınlarını ve halkını tatmin etmeyen bu bağımsızlık sonucunda milliyetçi akımlar artmış ve değişik örgütlerin çıkmasına neden olmuştur. Mısır'daki siyasi yönetimin halen sıkıntılı olması yanında İtalya'nın 1935–1936 yıllarında Etiyopya işgali, İngiltere'nin kaygılanmasına neden olmuştur. Hem II. Dünya Savaşı'nın yaklaşma belirtileri hem de İtalya gibi sömürgeci devletlerin faaliyetleri, İngiltere'yi Mısır'da bazı değişiklikler yapmasına zorlamıştır. Bu nedenle çıkabilecek bir savaş sırasında Mısır'da kendi aleyhine olan hareketleri azaltmak ve belli bir istikrar oluşturmak için İngiliz-Mısır antlaşması müzakeresi için tüm siyasi partiler bir araya geldiler.

Antlaşma müzakere edilmeden, Nisan 1936 yılında Kral Fuad vefat etti ve yerine oğlu Kral Faruk geçti. Bununla birlikte ulusal seçimler, Başbakan Nahhas'ın lideri olduğu Vefd Partisi'ni bir kez daha iktidar olması ile sonuçlandı.¹⁵⁶ 1936'da Mısır-İngiliz antlaşması müzakeresi için Londra'ya

¹⁵⁶ Marsot , a.g.e., s. 97.

heyet gönderildi. Londra'da Başbakan Nahhas'ın önderliğindeki heyet öncelikle İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile buluştu.¹⁵⁷

Müzakereler sonucunda iki taraf antlaşmaya vardı ve 1936 yılında İngiliz-Mısır Antlaşması'nı* imzaladılar. Antlaşma yirmi yıl sürecek ve bu yeniden müzakereye açılabilirdi. Antlaşmada, Süveyş Kanalı'nın hem Mısır hem de İngiltere için hayati öneme sahip olduğunu ve bu bölge Mısır ile İngiliz kuvvetlerinde ortak bir şekilde korunması ifade edilmektedir.¹⁵⁸ İngiliz kuvvetleri Mısır savunma olanakları geliştikçe Kanal bölgesine çekilecek ve sayıları 10.000 asker ile 500 pilotu aşmayacaktı.¹⁵⁹ Buna ilaveten, İngiltere'nin izni olmaksızın hiçbir Mısır kuvvetinin veya sivillerin girişine ve hiçbir Mısır uçağının Kanal bölgesi üzerinden uçuşuna imkân verilmedi. Kraliyet Donanması'nın İskenderiye Limanı'nı kullanmasına izin veriliyordu ve Sudan konusunda ise Mısır, İngiliz- Mısır ortak hâkimiyetini kabul ediyor ve Sudan'ın yönetimini İngiltere'yle paylaşıyordu.¹⁶⁰ Kapitülasyonlar da tamamen kaldırılıyordu.¹⁶¹ Ayrıca, Mısır ordusu İngiliz subaylar tarafından eğitilip donatılacak, Mısır hükümetinde görev alan İngiliz bürokratları aşamalı olarak görevlerinden ayrılarak yerlerini Mısırlı memurlara vereceklerdir.

Antlaşmanın Mısır'a tam bağımsızlık vermemesine rağmen Mısır'ın kendisini koruyacak gücü olmadığı için en mantıklı olanın savaş zamanında İngiliz himayesinde kalmak olduğu bazı kesimler tarafından ifade edilmiştir. Genel olarak anlaşma, bir önceki antlaşmaya göre bazı çekincelerin ortadan kaldırması ve Mısır ekonomisini ciddi sıkıntıya sokan kapitülasyonların

¹⁵⁷ Anglo Egyptian Treaty Final Stages Near at Hand, **Sunday Times (Western Australia)**, 23 Ağustos 1936, s. 1.

* Türel Yılmaz'ın Uluslararası Politikada Ortadoğu adlı kitabında bu antlaşma "Rüçhanlı İttifak Antlaşması" olarak geçmektedir.

¹⁵⁸ Anglo-Egyptian Treaty, **The Sydney Morning Herald (Australia)**, 1 Eylül 1936, s. 8.

¹⁵⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁶⁰ Kızıltoprak, **a.g.e.**, s. 0-0

¹⁶¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

kaldırılma durumunu yarattığı için tatmin edici olarak görüldü.¹⁶² Anlaşma ile Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olma yolu açılmış ve Mısır 1937 yılında Milletler Cemiyeti'ne en son üye olan devlet olmuştur.¹⁶³

2.2.2. II. Dünya Savaşı ve Mısır

İngiltere savaşa girdiğinde Mısır, sıkıyönetim ilan etmesini müteakip, Almanya ile ilişkileri keserek anlaşma hükümlerini gerçekleştirmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere bu anlaşmaya dayanarak Mısır'a 200 bin kadar asker yığmıştır.¹⁶⁴ Ortadoğu'da savaşın etkili olmasının ardından İngiltere, Mısır'ı Akdeniz savunmasının merkezi haline getirmiştir. Mısır, Ortadoğu ikmal merkezi ve İngiliz-Commonwealth askerlerinin geçiş noktasıydı. Mihver kuvvetleri Mısır'ın savaşın gidişatı açısından önemi nedeniyle özellikle İskenderiye limanına hava saldırılarında bulundular ve Mısır'ın önemli kurumlarına sızmaya çalıştılar. Savaş Mısır'ın siyasi ve ekonomik durumunu etkilemiştir. Enflasyon yükselmiş ve temel gıda maddeleri yetersiz olmaya başlamıştı. Mısır halkı bu duruma karşı kendi imkânları ile talepleri karşılamaya başlamış ve yerel üretim ile ekmek, pamuk ve cam gibi ürünleri üretmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Mısır'da işçi sayısı ve buna paralel olarak da sendikalaşma hareketleri artmıştır. Mısır'da yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda İngiltere savaş süresinde Mısır'ı bekleyen tehlikeler nedeniyle, Mısır iç politikasında etkinliğini arttırmıştır. 1942 yılında iktidardaki koalisyon hükümeti dağılınca, Kral Faruk yakın arkadaşı Mahir'i başbakanlığa gelmesini istiyordu. Fakat İngiltere'nin, Mihver yanlısı bir kişiyi başbakan olmasına izin vermesi büyük bir riskti. Bu sebepten, krala ültimatoluk vererek (4 Şubat Olayı) Nahhas'ın başbakan

¹⁶² Marsot, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁶³ Kıran, Abdullah; "Milletler Cemiyeti ve Ölenemeyen Savaş", Kıbrıs, **Girne Amerikan Üniversitesi (GAU) Journal of Social and Applied Science**, cilt 3(6), 2008, 19-36, s. 23.

¹⁶⁴ Buharı, Süveyş; (Erişim) <http://e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=834015.749304.2166780.0.0.php>, 01.07.2012.

olduğu bir hükümetin kurulmasını istediğini ifade etti. Bunun üzerine kral, tahtan indirilme korkusu ile bunu kabul etmek zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Mısır'da halkı öfkelenendirilmiş ve milliyetçi duygular daha da artmaya başlamıştır. Halkın önünde kral küçük düşürülmüş ve Vefd Partisi'nin daha önce de olduğu gibi milliyetçi fikirleri terk etmesi ve siyasal iktidar için İngiltere ile işbirliği yapması partinin itibarını küçültmüştür. Halk artık monarşi ve parlamento dışındaki örgütlere destek vermeye başlamış, özellikle bunlardan Müslüman Kardeşler daha fazla ön planla olacaktır.¹⁶⁵

Şubat 1945 tarihinde Mısır, Birleşmiş Milletler üye olma önkoşulu olarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Eylül 1945 tarihinde ise Mısır, İngiliz güçlerinin ülkeden çekilmesini ve Sudan üzerinde tam bir kontrol elde etmek istiyordu. Bu nedenle yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı ve İngilizler 1947 yılında kanal deltasından çekilmeye başladı. Mısır, çözümsüz kalan sorunları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürmüş fakat aynı yıl Filistin sorununun gündeme gelmesi ile bunlar gündem dışı kalmıştır.¹⁶⁶

2.2.3. İsrail Devleti'nin Kurulması (14 Mayıs 1948)

1917 yılının sonunda General Allenby kuvvetlerinin Filistin'in güneyini ele geçirmelerinden sonra Filistin'de İngiliz hâkimiyeti başlamıştır. Burası "işgal edilmiş düşman toprağı" adı altında askeri bir yönetime devredilmiştir. 1920'lere gelindiğinde ise Filistin resmen İngiliz mandası altına girmiştir. San Remo konferansında alınan kararlar çerçevesinde, Filistin'in İngiliz mandası olduğu belirtilmiş ve bu karar 24 Temmuz 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmıştır. Filistin'deki manda dönemi İngilizlerin, Filistin'de Yahudi yerleşimini ve burada bağımsız devlet kurmalarını kolaylaştırmak,

¹⁶⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 226-229.

¹⁶⁶ Güler, Zeynep; **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004, s. 21.

Siyonist hareketin, Filistin'e kesin bir biçimde yerleştirmek; Arapların ise, onların Filistin'de çoğalmalarına karşı durmak için uğraştıkları bir dönemdir (1918-1948).¹⁶⁷

Yahudiler dünya çevresinde örgütlenmeye başlamış ve kutsal saydıkları yurtlarına tekrar geri dönmek için siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunuyorlardı. 21 Kasım 1900 tarihinde Yahudilerin, kutsal topraklara girişine dair nizamname yayınlanmış ve bu nizamnameye göre tüm Yahudiler, Filistin'i ziyaret etmek için önce mesleğini, uyruğunu ve yolculuk nedenini belirten bir tezkere veya pasaport alacaktı. Bu durum Yahudilerin Filistin'e olan göçlere sınırlandırma getiriyordu. Bu sınırlandırmayı kaldırmak amacı ile Theodor Herzl önderliğinde, Siyonistler bizzat II. Abdülhamid ile görüşüp, Yahudilerin Osmanlı topraklarına iskân edilmesini istiyordu. Fakat II. Abdülhamid, Yahudi göçünü uygun bulmadığını, Osmanlı topraklarında yalnız kendi milletinden olanları ve aynı inancı paylaşanları kabul edebileceği gerekçesiyle Herzl'in isteklerini kabul etmedi.¹⁶⁸

Herzl'in ölümünden sonra Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başkanı olan Chaim Weizmann, İngiltere'deki etkinliğini kullanarak Yahudilerin Filistin ile tarihi bağları olduğunu ve burada yurt edinmelerinde hakları olduğunu İngiltere'ye kabul ettirdi.¹⁶⁹ Siyonizm'in İngiltere çıkarlarına hizmet edebilme potansiyeli vardı ve Filistin'deki Yahudi varlığını desteklemesi bu bölgede İngiliz varlığını gerektireceği için bu şekilde Fransızlar bölgeden uzaklaştırılmış olacaktı.¹⁷⁰ Nihayetinde 2 Kasım 1917'de İngiliz kabinesi, Filistin'in bir Yahudi yurdu olmasını değil, Filistin'de bir Yahudi yurdun kurulmasını ifade eden Balfour Deklarasyonu olarak tarihe geçen mektubu

¹⁶⁷ Dutak, Mustafa; "İsrail Devletinin Kuruluşundan Filistin Devletinin Kuruluşuna Kadar Arap Ülkeleri ve İsrail İlişkileri (1948–1988)", Trabzon, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.17.

¹⁶⁸ Serbestoğlu, İbrahim; "Yüzyılda Filistin'de Yahudiler Üzerinde İngiliz Ve Amerikan Himayesi", **History Studies**, cilt 4, S. 1, 2012, s. 494.

¹⁶⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁷⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 270-271.

İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rotshild' yolladı.¹⁷¹ Siyonistler İngiltere'nin desteğini sağladıktan sonra öteki İtilaf devletlerin de bu deklarasyona destek vermesi için çaba harcadılar ve Fransa 1918 yılında, İtalya da çok kısa bir süre sonra deklarasyonu desteklerini belirttiler.¹⁷²

İngiltere bu açıklama ile aslında Filistin'de bir Arap-Yahudi işbirliğini gerçekleştirmek amacındaydı. Fakat Arap-Yahudi işbirliğini sağlamak için, 3 Ocak 1919 tarihinde, Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Chaim Weizmann arasında imzalanan antlaşma, Arap milliyetçilerinin tepkisinden çekinen Emir Faysal yüzünden gerçekleşemedi. İngiltere bu süreçten sonra, Filistin'de kurduğu manda yönetimini, Filistin'de Araplar ile Yahudiler arasında bir işbirliği kurarak manda yönetimini geliştirmek ve Filistin'i bağımsız bir devlet haline getirmek temeline dayandırmaya başlamıştır.¹⁷³ Bununla birlikte bütün bu antlaşmaların dışında kalan ve Siyonizm'in en güçlü dayanağı olan Amerika Birleşik Devletleri, 21 Eylül 1922 tarihinde aldığı karar ile Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etti ve karar hemen hemen Balfour Deklarasyonu'na benzerdi. Amerika, 3 Aralık 1924'de İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile İngiltere'nin Filistin üzerindeki mandasını tanımıştır. Fakat bu anlaşmanın en önemli tarafı yedinci maddesidir. Bu maddeye göre, İngiltere'nin manda yönetiminde yapacağı herhangi bir değişiklik için Amerika'nın onayına gerek duyulacaktır. Amerika bundan sonra, bu maddeye dayanarak, Filistin'deki bütün gelişmelerle yakın bir şekilde ilgilenecektir.¹⁷⁴

İngiliz manda yönetimi çıkardığı göç yönetmeliği ile Filistin'deki Yahudi statüsünün kesinleşmesine yardım etmiştir. Bununla birlikte Toprak Transferi Yönetmeliği ile Yahudilerin toprak satın almaları kolay hale gelmiş ve Toprak

¹⁷¹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 32.

¹⁷² Sander, Oral; **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara, İmge Kitabevi, Mart 2004, s. 317.

¹⁷³ Yılmaz, a.g.e., s. 41.

¹⁷⁴ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 37.

Sicil Dairesi'nin açılması ile mülk transferi imkânı oluşturulmuştur.¹⁷⁵ Ayrıca İngiltere, Filistin'e Yahudi göçlerine, devlet topraklarını Yahudi kolonizasyonu için Yahudilere vermiş, Yahudi toplumunun kendi okullarını açmalarına ve kendi askeri örgütlerini kurmalarına izin vermiştir.¹⁷⁶

Filistinli Araplar, kendi gelecekleri açısından oluşan bu tehlikeyi en başından beri görmüştür. Filistinli Araplar Balfour Deklarasyonu ve bunun kendileri için ne demek olduğunu anladıklarından itibaren direnmeye başlamışlardır. Bu durum, günümüze kadar süren Arap-Yahudi çatışmalarının başlangıcını teşkil etmiştir. İki savaş arasında (1919–1939) Filistin meselesinin temelini, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu'nu gerçekte daha etkili hale getirmek ve "yurt" kurmanın ötesinde bir "devlet" kurma çabaları, buna karşılık Arapların da, bu Deklarasyonu etkisiz kılma ve Yahudilerin değil devlet yurt bile kurmalarına izin vermeme çabaları oluşturmuştur.¹⁷⁷ Bu çabalar Filistin manda yönetiminin Arap isteklerini ve sorunlarını dikkate almaması sonucunda zaman zaman gösterilere ve şiddete dönüşmüştür. Arap-Yahudi çatışmaları 1920–1939 yılları arasında şiddetlenerek artmıştır. İlk Arap isyanı Nisan 1920, ikincisi Mayıs 1921¹⁷⁸ ve üçüncü olarak da 1929 yılında Ağlama Duvarı olarak adlandırılan olay ve son olarak da 1936–1939 isyanı gerçekleşmiştir.¹⁷⁹

Filistin'de yaşanan Arap-Yahudi toplulukları arasındaki çatışmalar ve 1939 yılında Avrupa'da büyük bir savaşın meydana gelmesi ihtimali sonrasında "Mac Donald Beyaz Kitabı" ile Yahudi göçlerine ve toprak alımlarına sınırlandırma getirildi.¹⁸⁰ Buna göre, İngiltere Filistin'e on yıl

¹⁷⁵ Döner, Ayhan; "Tarihsel Süreç İçerisinde İsrail Devlet Modelinin Ortaya Çıkışı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 1, S. 1, 1997, s. 19.

¹⁷⁶ Ataöv, Türkkaya; "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 25, 1970, s. 53.

¹⁷⁷ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 38.

¹⁷⁸ Ataöv, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁷⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 283.

¹⁸⁰ Döner, **a.g.m.**, s. 20

içerisinde bağımsızlık verecektir. Bu burada bağımsız bir “Filistin Devleti” kurulacağı anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte İngiltere beş yıl içerisinde 75 bin Yahudi’nin Filistin’e göç etmesine izin verecekti ve toprak satın alma ile ilgili ağır sınırlandırmalar getirmekteydi.¹⁸¹ Siyonistler bu bildiriye kabul etmeyerek, buradaki varlıklarını İngiltere dışında başka bir devlete dayandırmalarını anladılar. Bu düşüncenin en güçlü ifadesi 1942’de “Biltmore Programı” olmuştur. Burada Yahudiler, Filistin’e serbest göç ve orada bir Yahudi devleti kurulması belirtiliyordu. 1945’te başkanlığa gelen Harry Truman, 1948’deki seçimlere kadar Biltmore Programı’nı destekledi.¹⁸²

Biltmore Programı sonrasında, Siyonizm örgütlenmesi Yahudilere önceden de destek veren Amerika Birleşik Devletleri’nde devam etmek için Siyonizm Teşkilatı’nın merkezi İngiltere’den Amerika’ya taşındı ve bu süreçten sonra “Yahudi Devleti” kavramı açık bir şekilde ifade edilmeye başlandı.¹⁸³

1945 yazından itibaren Filistin’de Arap-Yahudi çatışmaları artmıştır. Ayrıca Yahudi silahlı birlikleri Filistin’deki İngiliz iletişim ağlarına karşı sabotaj eylemlerinde bulunmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin 1947 Şubat ayında İngiltere’nin Filistin’de kontrolü elinden kaçırdığını anlayarak bir plan hazırlamıştır.¹⁸⁴ İngiliz Kabinesi’nin kabul ettiği tarihe “Bevin Planı” olarak geçen söz konusu plan, Araplar ve İsrail tarafından reddedildi.¹⁸⁵

İngiltere mandater devlet olarak üstlendiği yükümlülüklerini bağdaştırabilmek ve Filistin’de büyüyen Arap-Yahudi çatışmaları ile başa çıkabilmek için bütün çabaları gösterip sonuç alamayınca sorunu, 2 Nisan

¹⁸¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁸² Cleveland, **a.g.e.**, s. 288-289.

¹⁸³ Taylor, Alan R.; çev. Mesut Karışahan, **İsrail’in Doğuşu**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1992, s. 81.

¹⁸⁴ Cleveland, **a.g.e.**, s. 292.

¹⁸⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 55.

1947'de Birleşmiş Milletler'e resmen başvurarak havale etmiştir.¹⁸⁶ Genel Kurul, iki aylık yoğun müzakerelerin ardından, 29 Kasım 1947'deki ikinci oturumunda, Filistin Özel Komitesi'nin çoğunluğu tarafından sunulan Ekonomik Birlik ile Bölünme Planı'nı küçük değişikliklerle 181 (II) sayılı kararı 13 ret* 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul etti. Karara (Taksim Kararı) iliştirilen bölünme planı, Mandanın kaldırılması, İngiliz ordusunun tedrici geri çekilmesi ve iki devlet ile Kudüs'ün sınırlarının çizilmesi için dört bölümlük ayrıntılı bir plan oluşturdu. Plan şunları içeriyordu:

- 1) En geç 1 Ocak 1948'e kadar Arap ve Yahudi Devletlerinin kurulması,
- 2) Filistin'in sekiz parçaya bölünmesi: üç parça Arap Devleti'ne, üç parça Yahudi Devleti'ne tahsis edilerek Yahudi bölgesinin içindeki Yafa kentinde bir Arap yerleşim bölgesi oluşturulması,
- 3) Sekizinci kısım olan Kudüs'ün Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi tarafından uluslararası bir yönetim biçimi ile idare edilmesi.¹⁸⁷

Oylama sonrası Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Mısır temsilcileri toplantı salonunu terk ederek bu kararı kabul etmediklerini belli ettiler.¹⁸⁸ Filistin'in bölünmesi Araplar tarafından reddedilirken, Siyonistler dünya kamuoyuna Filistin'de bir Yahudi devleti kurmalarını kabul ettirmişlerdi. Birleşmiş Milletler'in kararı sonrasında Filistin topraklarında kargaşa yaşanmaya başlanmıştı. Yahudi güçler BM kararı ile kendilerine ayrılan toprakları güvence altına almaya çalışmış ve bu durum da Arapların Yahudilere karşı direnişte bulunmasına yol açmıştır. Silahlı Yahudilerin gücü

¹⁸⁶ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s.84.; Ayhan Döner, **a.g.m.**, s. 21

* Ret oy verenler: Türkiye, Afganistan, Küba, Mısır, Yunanistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen.

¹⁸⁷ Bölüşme Planı ve İngiliz Mandasının Sonu, **Birleşmiş Milletler**, (Erişim) <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, 02 Temmuz 2012.

¹⁸⁸ Gürün, Kâmuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Yayınları, 1983, s. 301.

ile boy ölçüşemeyen yaklaşık yarım milyon Arap, kendi topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardı. 9 Nisan 1948'de Kudüs yakınlarındaki Dayr Yasin köyünden 250 Filistinli Arap katledildi.¹⁸⁹ Bu olaylar sonucunda İngilizler 14 Mayıs 1948'de Filistin'deki manda yönetimine son vererek Filistin'i terk etti. İngilizlerin Filistin'i terk etmesinden hemen sonra Yahudi Milli Konseyi bir deklarasyon yayınlarak İsrail Devleti'ni resmen kurduklarını ilan ettiler. Yeni İsrail Devleti'ni tanıyan ilk devlet, kuruluşundan on bir dakika sonra ABD'dir. Ardından 17 Mayıs'ta Sovyetler Birliği tanıdı.¹⁹⁰ Türkiye 28 Mart 1949 yılında İsrail'i tanımış ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke oldu.¹⁹¹

2.2.4. I. Arap-İsrail Savaşı (1948–1949)

Taksim Kararı ve daha sonraki süreçte Filistin'de meydana gelen Arap-İsrail çatışmaları bu bölgede geniş çaplı bir çatışmanın gerçekleşme ihtimalini göstermekteydi. Yahudi Ajansı İcra Başkanı Ben Guryon'un Filistin'in taksimi hakkındaki görüşleri aslında bu gerçeği ortaya koymaktadır:

“Biz, vesayeti ve yabancı tahakkümünü reddediyoruz. Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması Birleşmiş Milletler kurulunun kararına bağlı değildir. Bevin'in nüfuzu altında bulunan Amerikan Siyasetine rağmen bir Yahudi devleti kuracağız. Esasen Yahudi devleti doğmuştur ve onunla başa çıkabilmek için mühim silahlı kuvvete ihtiyaç vardır. Böyle olduğu takdirde kendimizi müdafaa etmeyi bileceğiz.”¹⁹²

¹⁸⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 295.

¹⁹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁹¹ Türkiye-İsrail İlişkileri, **Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Analiz**, Ekim 2011, (Erişim) <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>, 04 Mayıs 2013, s.7.

¹⁹² Vakıf, İstanbul, 16 Mart 1948.

Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen Dışışleri Bakanları, 8–12 Aralık 1947 tarihinde Kahire'deki toplantı sonucunda yayınladıkları bildiride;

“BM kararına karşı mücadeleye kararlı olduklarını, bu mücadelede başarılı bir sonuç alacaklarını, taksimi engellemek için kesin tedbirler almaya karar verdiklerini, taksim kararının "self-determinasyon" prensibinin bir ihlâli olduğu, taksim kararı ile 500.000 Arap'ın Yahudi boyunduruğu altına gireceğini” söylüyorlardı.¹⁹³ İsrail'in kurulmasının ardından birkaç saat sonra bu görüşlere uygun olarak, 14–15 Mayıs'ta Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün askeri birlikleri Filistin'e üç yönden girerek Birinci Arap-İsrail Savaşı başlamış oluyordu.¹⁹⁴

Arap Birliği'nin birleşik otoritesi altında hareket eden Arap devletlerinin öncelikle kendi siyasi çıkarlarını ön plana koydukları görülmektedir. Bu durum savaşta Arap devletleri arasında koordinasyon eksikliğine yol açmıştı. Ayrıca Lübnan devletinin Arap Lejyonu haricinde geri kalan Arap devletlerinin orduları kötü durumdaydı ve kötü donanımlıydı.¹⁹⁵ Özellikle Mısır askerleri çeşitli disiplinsizliklerden dolayı sıkıntılıydı. Mısır, Suriye, Lübnan ve Irak'ın gönderdiği kuvvetlerin tamamı 50.000 kişi iken İsrail için en tehlikeli olabilecek askeri kuvvet olan Ürdün'ün lejyonları 75.000 kişiydi.¹⁹⁶

Bu saldırılar karşısında İsrail, yaklaşık otuz bin kişilik İngiliz ordusunda savaşmış Yahudi ve 75.000 Haganah ve ona bağlı kuvvetleri ile özellikle

¹⁹³ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 90.

¹⁹⁴ Joel Benin, Lisa Hajjar, **Palestine, Israel and Arab-Israel Conflict A Primer, Middle East Research & Information Project**, (Erişim) http://www.stanford.edu/group/sper/images/Palestine-Israel_Primer_MERIP.pdf, 03.07.2012, s. 5.

¹⁹⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 296.

¹⁹⁶ Özmen, Süleyman; **İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, Temmuz 2006, s.207.; Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 94.

Çekoslovakya'dan satın alınan uçaklar ile mücadele etmiştir.¹⁹⁷ Beş Arap Devletinin orduları, üç cepheden ilerleyerek Kudüs'ü tecrit etmişler ve Filistin'i ikiye ayırmışlardır. Arap mevzileri için en büyük tehlike doğudan gelmektedir, zira bu bölgede Ürdün Arap Lejyonu Başkenti sarmış ve İsrail Devleti'nin başkentine 18 kilometre mesafede bulunan Lydda alanını ele geçirmiştir. Bu kuvvetlerin, Necit Çölü'nde ilerleyen Mısır kuvvetleri ile irtibat tesis ettikleri haber verilmektedir. Mısır ordusu bu çölde hattâ Mısırlıları şaşırtan bir şiddetle ilerlemiştir. Kuzey cephesinde Lübnan kuvvetleri sahil boyunca uzanan yoldan inerek birçok köyleri ele geçirmişlerdir. Suriye kuvvetleri ise Taberîye Gölü bölgesinde Külle Vadisi boyunca ilerlemektedirler. Irak kuvvetleri Kaşır ve Beyzan Yahudi camialarına karşı harekete geçmişlerdir Diğer taraftan Arap Lejyonu birlikleri Taberiye Gölü güneyinde savaşmaktadırlar.¹⁹⁸

Savaş sürerken Filistin bölgesindeki Arap nüfusunun çoğunluğu mülteci durumuna düşmüştür. Bu göç ilk savaşın şiddetlenmesi ile birlikte kitlesel göç hareketini dönüştü. Haganah tarafından, İsrail Devleti'nin iç kısmında güvenliği sağlamak ve BM'nin belirlediği sınırlar dışındaki Yahudi yerleşim yerlerini korumak amacıyla 1948 Nisan ayında Arap köylerini işgal edip buradaki halkı göç etmesini zorlayan "D Planı" uygulamaya koyuldu. Bu plan ile sistematik bir şekilde Arap halkı yurtlarından atılıyordu.1949'da son ateşkes sağlandığında İsrail sınırları içerisinde sadece yaklaşık 75.000 Arap'tan 160 Arap kalmıştı.¹⁹⁹

Birinci Arap-İsrail Savaşı Arapların yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Savaşta en başarılı Arap devleti Ürdün oldu. Ürdün, Batı Şeria topraklarını ve Kudüs'ün yarısını ele geçirdi. İsrail ise Suriye, Lübnan ve Mısır'ı yendikleri için daha fazla bölgeyi ele geçirdi.10 Haziran 1948'de 30 günlük ateşkes

¹⁹⁷ Özel, Soli; "105 Yıllık Mesele", **Türkiye Günlüğü**, S. 68, 2002, s. 11.

¹⁹⁸ Aydın Tarihi, 17 Mayıs 1948, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

¹⁹⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 299.

sağlanmasına rağmen çatışmalar yer yer 1948 yılı sonlarına kadar sürmüştür.²⁰⁰

Savaş sonrası imzalanan mütareke anlaşmalarına göre Mısır'a Gazze bölgesi bırakıldı ve uzunluğu 5,5 mil olan bir toprak şeridine dönüştürüldü. Filistin toprakları Ürdün ile birleştirilerek "Haşimi Ürdün Krallığı" kuruldu ve Batı Şeria Ürdün Krallığı'nın kontrolüne bırakıldı. Kudüs kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir çizgi ile ikiye ayrıldı. Batı Kudüs İsrail tarafında, Doğu Kudüs ise Ürdün tarafında kaldı. Savaşın galibi İsrail Devlet'i idi. İsrail, BM tarafından belirtilen Filistin topraklarından daha fazla toprak kazandı ve yaklaşık 75.000 Filistinli Arap mülteci durumuna düştü.²⁰¹ 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkan Filistinli mültecilerin statüsü ve Kudüs sorunu Arap-İsrail Uyuşmazlığının en hassas sorunlarından olup günümüzde de Ortadoğu'da en önemli sorunlar olarak etkileri devam etmektedir.

2.2.5. Ortadoğu Komutanlığı Projesi (1950–1951)

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, savaşın vermiş olduğu tahribat ve ekonomik krizler nedeniyle imparatorluk topraklarında geçmişte olduğu gibi etkili değildi. 1948 yılında geldiğinde İngiltere; İngiliz ekonomisi üzerinde ağır bir yük haline gelen Hindistan, Burma, Seylon ve Filistin gibi sömürgelerinden çekilmişti. Buna karşın Ortadoğu'da İngiltere'nin halen geniş bir nüfuzu vardı ve bölgede etkin bir güçtü. Ortadoğu'daki stratejik noktaların güvenliği ise İngiltere dış politikasında en önemli hedefidir. Bu hedefine yönelik olarak da Ortadoğu'da ortak bir savunma gücünün oluşturulması gerektiğine inanıyordu.²⁰²

²⁰⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 59.

²⁰¹ Taşdemir, Fatma; "İsrail -Filistin Sorununun Self determinasyon Hakkı Çerçevesinde Analizi", **Gazi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 2, S. 2, 2000, s. 211.

²⁰² Yeşilbursa, Behçet Kemal; "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", **Türkiye Günlüğü**, S. 77, 2004, s. 76.

Ortadoğu'da zayıflayan etkinliğini artırmak isteyen İngiltere'nin Mısır, Irak ve Ürdün ile ikili antlaşmaları bulunuyordu. Antlaşmalar çerçevesinde bu ülkelerde az sayıda da olsa İngiliz askeri kuvvetinin bulunmasına izin veriliyordu ve bir savaş durumunda ise İngiltere'nin bu ülkelere girebilmesine, ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân veriliyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında her geçen gün büyüyen milliyetçilik hareketlerinin Ortadoğu'da halk tarafından büyük bir destek bulması nedeniyle bu antlaşmaların iptal edilmesi amacıyla İngiltere'ye büyük bir baskı yapılmaktaydı. İngiltere ise bu antlaşmaları, çok taraflı antlaşmalar statüsü altına alarak Ortadoğu'daki varlığını ve etkinliğini sürdürme niyetindeydi.²⁰³

İngiliz Hükümeti'nin Mart 1949 tarihinde hazırladığı raporuna göre, İngiltere'nin bölgedeki önemli stratejik ihtiyaçları şu şekilde sıralanmaktaydı:

- a) Stratejik hava gücü için hava üssü;
- b) Mısır'da bir tane ana üs;
- c) Mısır üssü ve Ortadoğu petrollerini korumak için, başta Mısır olmak üzere diğer bölge ülkeleri (Türkiye, Irak, Lübnan, Suriye, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan) ile iyi ilişkiler geliştirmek.²⁰⁴

İngiltere'nin Ortadoğu'da planlanan bölgesel bir pakt kurma düşüncesinde Mısır'ın önemli bir yeri vardı. Mısır'daki İngiliz üslerinin ve kuvvetlerinin varlığı sadece İngiltere için değil diğer Batılı müttefiklerce de Ortadoğu'nun en stratejik noktasını teşkil etmekteydi. II. Dünya Savaşı sonrasında Mısır Hükümeti İngiltere'ye Mısır'daki kuvvetlerini geri çekmesini istedi fakat Sovyetler Birliği'nin İran, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki faaliyetlerini de göz önünde bulunduran İngiltere, stratejik açıdan çok önemli olan Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı terk etmek arzusunda değildi.. Mısır ise

²⁰³ Yeşilbursa, Behçet Kemal; **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000, s. 9.

²⁰⁴ Yeşilbursa, Behçet Kemal; “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri”, s. 76.

İngiltere'nin hem Kanal bölgesinden hem de ülkesinden bütün askerlerini çekmesinden başka bir alternatifte yanaşmak istemiyordu.²⁰⁵

1946 yılında İngiliz-Mısır görüşmeleri kesildi ve tekrar başlatılması yönündeki girişimler de başarısız oldu. Mısır, Süveyş Kanal Üssü'nün boşaltılmasına dair ısrarını sürdürürken, İngiltere de Mısır'ın taleplerini kabul edemiyordu.²⁰⁶

Bölgede Batı çıkarlarının korunmasına ve bunların devamına büyük katkıda bulunması için, Mısır Hükümeti ile uzlaşma isteyen İngiltere, Mısır'a uluslararası bir yaklaşımla "Müttefik Ortadoğu Komutanlığı" adı altında İngiltere, Amerika ve Fransa ile eşit haklara sahip bir ortaklık teklifi götürmeyi planlıyordu. Mısır'daki üssünü müttefik üssü statüsüne kavuşturmayı amaçlayan İngiltere, Mısır'la olan sorunlarına eşit haklara sahip olacakları bir statü zeminde çözüm getirmek istiyordu.²⁰⁷ 1950 Mayısında İngiliz, Amerikan ve Fransız Dışişleri Bakanlarının (Bevin, Acheson, Schuman) katıldığı Londra'da yapılan toplantıda, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu'ya yönelik bir savunma paktı kurulmasına dair düşüncelerini açıklayarak, NATO modelinde bir Ortadoğu savunma paktının oluşturulmak istendiğini kaydetti. "Ortadoğu Komutanlığı" (Middle East Command, MEC) projesi için önemli bir adım atılmıştı fakat Amerika Dışişleri Bakanı Acheson böyle bir planın zaman ve pratik açısından çok güç olduğunu, Amerika'nın diğer dış yükümlülükleri sebebiyle bu plana destek vermesinin mümkün olmadığını ifade etti.²⁰⁸ Fakat 1950 Haziranında ortaya çıkan Kore Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'daki İngiliz askeri üslerin Batı savunma sistemine dahil edilmesinin gerekliliğini anlayan

²⁰⁵ Armaoğlu, Fahir; **Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına (1951–1955)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 191.

²⁰⁶ Cleveland, **a.g.e.**, s. 336..

²⁰⁷ Yeşilbursa, Behçet Kemal; "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", s. 85

²⁰⁸ Yeşilbursa, Behçet Kemal; **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, s. 27.

ABD ve 25 Mayıs 1950 tarihli “Üçlü Deklarasyon” çerçevesinde söz konusu devletler ile müttefik olan Fransa bu projeyi destekleme kararı aldılar.²⁰⁹

Ortadoğu’nun savunmasına hakkında planlar yapılırken bölgede iki ülke dikkati çekmekteydi. Bunlar NATO’ya girme çabasında olan Türkiye ve Yunanistan’dı. NATO’nun 1949’da kurulmasından bu yana Türkiye pakt içinde yer almak için birçok girişimlerde bulunmuştu. 1945’ten itibaren Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalan Türkiye’nin, NATO’ya girerek askeri bir ittifaka içerisinde bulunmak dış politikasındaki temel unsurlardan birisi olmuştu. Ancak Türkiye NATO’dan dışlanmış ve Türkiye’nin NATO üyeliğine en büyük itiraz ise İngiltere’den gelmişti. Fakat değişen koşullar altında İngiltere Türkiye’yi, insan gücü ve Ortadoğu’daki stratejik pozisyonu sebebiyle, Ortadoğu Komutanlığı Projesi kapsamına almak niyetindeydi. Türkiye, batılı ülkelerin Ortadoğu devletleri ile yeniden ilişki kurmak veya mevcut ilişkileri muhafaza edip yeniden düzenlemek istediklerinde başvurabilecekleri en iyi siyasi güçtü. İngiltere, çıkarlarına uygun bir şekilde statükonun sürmesi sağlamak için Ortadoğu siyasetine doğrudan müdahale ederek daha aktif olmalıydı.²¹⁰

Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı’na katılmayı ancak NATO’ya alındıktan sonra kabul edeceğini belirtti. İngiltere’nin düşüncesi ise Türkiye’nin Ortadoğu Komutanlığı’na katıldıktan sonra NATO’ya kabul edilmesiydi. Fakat Mısır, 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması’nı her an iptal edebilirdi, bu nedenle İngiltere’nin Türkiye’ye bunun aksini kabul ettirecek fırsatı yoktu. İngiltere ve Fransa’nın Ortadoğu bölge halkları ile sömürge geçmişi nedeniyle Araplara yapacakları ittifak teklifinde Türkiye’ye ihtiyacı vardı. ABD’nin bölge halkları ile sömürgeci bir geçmişi olmamasına rağmen yeni kurulan İsrail Devleti ile olan ilişkileri nedeniyle Araplar, ABD’ye şüphe ile bakıyordu. Bu yüzden

²⁰⁹ Kürkçüoğlu, Ömer E.; **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, s. 34.

²¹⁰ Ülman, Haluk; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I (1923–1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 2, S. 3, 1968, s. 267.

ittifaka Müslüman bir devletin katılmasının sağlanması gerekiyordu ve görünürde bu ittifakın sadece Batının çıkarlarına değil tüm Ortadoğu devletlerinin çıkarına hizmet eden bir ittifak olduğuna Arapların ikna edilmesi gerekiyordu. Hem jeostratejik konumu ve askeri gücü hem de Müslüman bir ülke olması sebebiyle Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önleyebilecek bir ülkeydi.²¹¹

İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın, Avrupa Yüksek Müttefik Komutanlığı'na (SACEUR) değil, NATO'ya bağlı İngiliz Ortadoğu Yüksek Müttefik Komutanlığı'na (SACME) katılmalarını istiyordu.²¹² Ortadoğu Komutanlığı konusunda söz konusu üç ülkenin yetkilileri ile yapılan görüşmelerde Türk Hükümeti, böyle bir askeri ittifaka girebilmesi için Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ön koşul olarak ifade edildi. İngiliz ve Amerikalı yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere bu konuya sıcak bakmaya başladı. İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda sert tutumundan vazgeçmesiyle birlikte, Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO Konseyi görüşmelerinde Türkiye ve Yunanistan'ın Pakt'a alınmasına karar verildi.²¹³

13 Ekim 1951 tarihinde üç ülkenin Genelkurmay Başkanları Ankara'da üç devletin ortak kararıyla Türk Hükümeti eşit şartlarda Ortadoğu Komutanlığı'na katılmayı ve İngiltere, Amerika ve Fransa ile beraber bu Komutanlığa Mısır'ın da kurucu üye olarak katılmasını sağlamak üzere bu ülkeye teklif götürülmesini kabul etti.²¹⁴ Toplam 10 maddeden oluşan ve dört maddelik bir teknik eki olan notada, Ortadoğu Komutanlığı'nın amacının Mısır'ın ve bölgenin savunulması olduğu ve diğer devletler gibi Mısır'ında bu

²¹¹ Kürkçüoğlu , **a.g.e.**, s. 34.

²¹² Yeşilbursa, Behçet Kemal; **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, s. 42-43.

²¹³ Kürkçüoğlu , **a.g.e.**, s. 41.

²¹⁴ Yeşilbursa, Behçet Kemal; **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, s. 53.

komutanlığa üs vereceği yazılıydı. Ayrıca İngiltere 1939 Antlaşması'ndan vazgeçecek ve komutanlık emrindeki askerleri haricinde Mısır'daki askerilerini geri çekecekti. Teknik ekte ise Süveyş Kanalı resmen Mısır'a verilecekti ancak burası Müttefik Karargâhı olacaktı. Mısır Hükümeti bu teklifi derhal reddetti. Mısır, 17 Ekim 1951'de yayınladığı deklarasyonla bu teklifin emperyalist bir amaç taşıdığını ve İngiltere'nin Mısır'da askerleri bulunduğu sürece hiçbir ittifak teklifini dikkate almayacağını bildirdi. Mısır hükümeti teklifi ret etmesinin yanında 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'nı da feshetti.²¹⁵ Bununla birlikte 1899 tarihli Sudan "condominium" antlaşması da feshedildi ve Mısır Kralı aynı zamanda Sudan Kralı olarak da ilan edildi.²¹⁶

2.2.6. Hür Subaylar Hareketi ve 1952 Darbesi (23 Temmuz 1952)

Birinci Arap-İsrail Savaşı sonucunda Ürdün hariç Arap ordularının yenilmesi Arap devletlerini birçok açıdan etkilemiştir. Özellikle bu yenilgi Mısır'ın iç siyasetini ve gelecek yıllardaki dış siyasetini derinden etkilemiş ve derin bir sarsıntı geçirilmesine neden olmuştur.²¹⁷ Bununla birlikte Mısır'da, zenginler ile fakirler arasında giderek büyüyen bir ekonomik uçurum durumu mevcuttu. Mısır toprak sahiplerinin binde 4'ü, ülkenin tarım arazisinin yüzde 35'ini elinde bulunduruyordu. Buna karşın terazinin öteki tarafındaki toprak sahiplerinin yüzde 94'ünün elinde ekilebilir topraklarının sadece yüzde 35'i vardı. Zengin kısmın elindeki ortalama topraklar 170 feddan iken, fakir kitlenin elindeki ortalama topraklar 0,8 feddandı. Bunun sonucu olarak fakir kitle yeterince üretim yapamıyor ve oluşan borçlarını ödeyebilmek için arazilerini satmak mecburiyetinde kalıyorlar. Bu durum sosyo-ekonomik açıdan Mısır toplumunda büyük uçurumlar oluşturuyor, bu durum toplumda

²¹⁵ Armaoğlu, Fahir; **Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına (1951–1955)**, s.194-195; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 35-36.

²¹⁶ Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, Ankara, cilt 1–2, Genişletilmiş 14. Baskı, Alkım Yayınevi, s. 495.

²¹⁷ Güler, a.g.e., s. 106.

gerginliğin artmasına ve yönetime karşı güvensizliğe neden olmaktadır. Ayrıca İngiltere-Mısır arasındaki ilişkiler halen Mısır egemenliğine sınırlamalar getiren 1936 antlaşması ile yürütülmekteydi. 1947 yılında İngiltere Hindistan'a bağımsızlık vermesine rağmen Süveyş Kanalı'ndan çekilmemesi Mısır halkı nezdinde hem İngiltere'ye karşı hem de hükümete karşı hoşnutsuzluğun oluşmasına sebep olmaktadır.²¹⁸

Mısır'da yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar özellikle 1948–1949 Arap-İsrail Savaşı yenilgisi ile Mısır'da ordunun güçlenmesine ve Arap milliyetçiliğin yeni bir biçimde şekillenmesine neden olmuştur.²¹⁹ Bu durum, tüm Orta Doğu'da olduğu gibi Mısır'da da milliyetçi kesimler ile İngiliz destekli Monarşi arasındaki iktidar krizini derinleştirmişti.²²⁰

Mısır'da yaşanan bu gergin atmosferde Müslüman Kardeşler faaliyetlerini arttırdı ve bu dönemde gücünün doruğuna ulaşmıştır. Müslüman Kardeşler, 1940lı yılların sonunda 500 bin üyesi ve çok sayıda sempatzanı vardı. Örgüt, Ulusal bağımsızlık ve sosyal reformların yanında İslami değerlerin korunması kampanyası ile Mısırlıları örgüte çekmeyi başarmışlardı. Yabancıların gölgesinde Mısır politikalarını oluşturan Mısırlı yetkililere karşı sistematik bir şekilde şiddet kampanyası başlatıldı. 28 Aralık 1948 yılında Başbakan Mahmud el-Nukraşi, örgütün faaliyetlerini kısıtlamaya çalışınca Müslüman Kardeşler üyesi olan Abdülhamid Ahmed Hasan²²¹ tarafından öldürüldü. Ertesi yıl 13 Şubat 1949'da Müslüman Kardeşler'in kurucu lideri Hasan el-Banna da Kahire'de bilinmeyen kişilerce vurularak öldürüldü. Mısır daha fazla karmaşık ve gergin bir ortama sürükleniyordu. Mısır'daki rejim bu ortamı normale döndürmek istiyordu ve Kral Faruk 1950

²¹⁸ Cleveland, **a.g.e.**, s. 336-337.

²¹⁹ Güler, **a.g.e.**, s.105.

²²⁰ Ayhan, Veysel; "Mısır Devriminin Ayak Sesleri", **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Ankara, Şubat 2011, cilt 3, S. 26, s. 18.

²²¹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 100.

yılında seçim yapılmasını istedi. Yapılan seçimde yabacılar ile ekonomik ve siyasi çıkarları için işbirliği yapan Vefd Partisi zafer kazandı.²²²

Vefd Partisi seçimi kazandıktan sonra milliyetçi görüntüyü tekrar elde etmek için Başbakan Nahhas, 1951 yılında 1936 antlaşmasını yürürlükten kaldırdığını ilan etti. Bununla birlikte, Sudan da Mısır tarafından ilhak ediliyordu.²²³ Bu olay, Mısır'da milliyetçi duyguları arttırdı ve Mısır'ın bazı bölgelerinde özellikle Süveyş Kanalı çevresinde Mısırlılar ile İngiliz askeri kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanmaya başlandı. Bu çatışmalar sonucunda birçok Mısırlı öldürüldü. Tarihe "Kara Cumartesi" diye geçen bu olay iktidarın sonunu hızlandırmıştır. Kahire'yi yıkıp yakanların çoğunluğu öğrenciydi ve bunlar komünist devrimcilerden oldukça etkilenmişlerdir. Mısır'da karışıklıklar meydana gelirken Mısır ordusunda görev yapan subaylardan oluşan "Hür Subaylar" adlı bir grup ülkede önemli siyasi fraksiyon olarak ortaya çıkacaktır.²²⁴

Mısırlı subay zümresi, 1936 yılına kadar özerklik kazanmak amacıyla herhangi bir çabası yoktur. Bu zamana kadar, subay zümresi ya İngiliz denetimi altındaydı ya da topraklı üst sınıf geçmişine sahip subaylar tarafından komuta ediliyordu. Nasır ve çok sayıda Hür Subaylar daha geniş toplumsal taban tarafından seçilen ilk subay sınıflarının üyeleri idi.²²⁵

Hür Subaylar Birinci Arap-İsrail Savaşı sonrasında, Mısır'ın mağlubiyetinden utanç duymuşlar ve bu durum onları iktidara karşı cephe almasına neden olmuştur. Savaşın kaybedilmesinin faturasını Kral Faruk'a çıkarmışlardır, çünkü kral savaş öncesinde büyük miktarda İtalya'dan silah

²²² Cleveland, **a.g.e.**, s. 337.

²²³ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 34-36.

²²⁴ Stadiem, William; çev. Ömer Ekit, **Mısır'ın Son Firavunu Kral Faruk**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005, s. 30.

²²⁵ Trimberger, Ellen Kay; çev. Fatih Uslu, **Tepeden İnmece Devrimler**, İstanbul, Kurtiş Matbaası, Nisan 2003, s. 184.

satın aldı ve krala oldukça fazla kazanç sağlayan bu silahlar savaşta tutukluk yaptı. Kraliyet Askeri Akademisi'nde öğrenciyken tanışan Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat bunu en fazla ifade eden subaylardandı. Kral, Nasır ve Sedat'ın bu tepkilerinden endişe duymamıştır, çünkü bu iki subayın II. Dünya Savaşı esnasında Nazi sempatzanı oldukları biliniyordu ve girişecekleri herhangi bir şeyde karşılarında İngilizleri ve Amerikalıları bulacaklardı. Hür Subaylar da krala karşı broşürler dağıtılmış, bunlarda Sovyetlerden destek alabilecekleri için komünist görüşler hâkimdi. Ayrıca Hür Subaylar Müslüman Kardeşler, Genç Mısırlılar Derneği ve Milliyetçi Parti ile bağlantılı olmuşlardır.²²⁶

Bu dönemde Kral Faruk ile Hür Subaylar arasında gizli çatışmalar yaşanacaktır. Hür Subaylar'ın üye sayıları artmaya başlamış ve Mısır Silahlı Kuvvetleri içinde şubeler açarak etkisini genişletmiştir.²²⁷ Nasır ve arkadaşları genç ve popüler olmayan subaylardı. Mısır halkının nezdinde etkili olmak ve düşüncelerini gerçekleştirmek istedikleri için darbeden önce saygın bir subay olan General Muhammed Necib'i Hür Subaylar Komitesi'nin başına geçmesi konusunda ikna ettiler.²²⁸

Mısır'daki Türk hâkimiyet geleneği çok köklüydü ve bu hâkimiyete son vermek kolay olmayacaktı. Fakat bu köklü geleneğin yıkılabileceğini düşünen iki taraf vardı: Hür Subaylar ve CIA. Amerika bir ulus devleti olarak bağımsızlığından beri monarşiye sıcak bakmamıştır. Güç dengelerinin bozulup Pax Britannica'nın yerini Truman Doktrinlerinin yer almasından bu yana, çıkar politikaları kurduğu Ortadoğu'da çok katmanlı yapıdan endişe etmiştir. Mısır'da bu siyasal gerilimler yaşanırken Teddy Roosevelt'in torunu Kermit ve CIA devreye girmiştir. Mısır, Ortadoğu'da Sovyetlere karşı Amerikan çıkarlarını gerçekleştirebilmesi için önem arz etmekte ve Mısır

²²⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 105; Stadiem, **a.g.e.**, s. 30-31.

²²⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 82.

²²⁸ Bodur, Harun; **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Çağlar Yayınları, 2005, s. 476.

yönetimi ile işbirliği içerisinde olması bu bölgede Amerika'yı avantajlı hale gelecektir. Kermit Roosevelt 1952 yılında CIA tarafından görevlendirilerek Kahire'ye gelmiştir. Kral Faruk ile görüşen Kermit, kendisinden bazı isimleri danışma grubundan çıkarması istemiştir. Kral bunu reddetmiştir ve bunun sonucunda Kermit çok sinirlenmiştir, çünkü bu danışma grubu Mısır'ı temsil etmiyordu ve Amerika'nın Mısır'da yapmak istedikleri için uygun bir durum değildi. Bu noktadan sonra Amerika işbirliği yapacağı odak noktasını Nasır'ın Hür Subaylar'ına çevirmiştir. Kermit, Nasır ve Sedat ile görüşmeler yaptı, Nazi ve Sovyet sempatilerine rağmen bu kişiler hakkındaki olumlu görüşlerini Amerika Dışişleri Bakanı Dean Acheson'a iletti. Kontrol Hür Subaylar'a geçtiğinde Amerika İsrail'in kurulmasından önce belirlediği Ortadoğu politikalarını Mısır'dan müdahale gelmeksizin devam ettirebilirdi.²²⁹

Hür Subaylar darbeden sonra yönetimlerine yön verecek 6 maddelik program hazırlamışlardı. Programda İngiliz sömürmesine son verilmesi, İngilizler ile işbirliği yapan yöneticilerin devre dışı bırakılması, feodalizmin kaldırılması, devletin yabancı sermaye kontrolünden kurtarılması, güçlü bir milli ordu ve istikrarlı bir demokratik yapının kurulması.²³⁰ Subaylar iktidara gelince Nasır'ın önderliğinde hükümetin yürütme görevini yapacak bir Devrim Komuta Konseyi kurdular. Konsey, amaçları çerçevesinde iki ana kampanya yürütecekti: İktidarın rakipleri saf dışı edilecek ve yeni reformlar ilan edilerek yeni bir anayasa ile halk desteği sağlanacak. İlk rakip olarak Kral Faruk'un sistem dışına itilmesi gerekiyordu.²³¹

Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır'da kendi çıkarları doğrultusunda Hür Subayları desteklemesinin yanında, bu bölgede uzun süredir çıkar

²²⁹ Stadiem, **a.g.e.**, s. 37-42.; John Kays, What Was The 'Real Chain of Events' in The Egyptian Revolution of 1952?, News Blaze, (Erişim) <http://newsblaze.com/story/20110202105438kays.nb/topstory.html>, 05 Temmuz 2012.

²³⁰ Fadel, Mohammad; "Public Corruption and the Egyptian Revolution of January 25", **Harvard International Law Journal**, Volume 52, April 2011, s.292. ; William Cleveland, **a.g.e.**, s. 339.

²³¹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 339.

mücadelesinde en etkin güç olan İngiltere de genç subayları destekleyecektir. İngiltere bu süreçte Afrika'dan çekilme aşamasında ve bu durumdayken, Mısır'daki Amerika etkisinin karşısında durmanın çok mantıklı olmayacağı düşünmüştü. İngiltere'nin maslahatgüzarı, Kahire'de General Necib ile görüşmüş ve İngiltere'nin darbeye karışmayacağını ifade etmiştir. Bu sırada Hür Subaylar Genelkurmay Başkanlığı'nı kuşatmışlar ve Mısır ordusunun kontrolünü ele geçirdiler. Kral Faruk tahtı için savaşmanın dışında başka yolun kalmadığının farkına vardıldıktan sonra zapt edilmesi daha zor olan Ras al-Tin Sarayı'na kaçmıştır. Sarayı halen Kral Faruk'a bağlı olan Mısır donanması ve Mısır Ordusu'nun en iyi birliği olan Sudan Muhafızları korumaktaydı. Nasır'ın askerleri Ras al-Tin Sarayı'na varmışlar ve Kral Faruk bu ordu ile baş edemeyeceğini anlayınca son kez Amerika'nın Mısır Büyükelçisi Jefferson Caffery'den yardım istemiştir. Prenses Feyza'nın yakın arkadaşı Caffery'in sekreteri Amerikalı Robert Simpson'ın da devreye girmesi ile bu yardım teklifi kabul edildi ve kral ailesi ile birlikte Amerikan bayrağı taşıyan bir araba ile saraydan uzaklaştırıldı.²³²

Gerçekleştirilmiş olan darbe, bir devrim niteliği taşıyarak, Mısır'ın ulusal bağımsızlık mücadelesinde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra Hür Subaylar kendilerini 2500 yıllık Mısır tarihinde ilk kez yönetime gerçek yerli Mısırlılar olarak takdim etmişlerdir.²³³

2.2.7. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Kral I. Faruk'un siyasi iktidarı zamanında Mısır'da gerçekleşen siyasi olaylar Türk-Mısır ilişkilerinde önemli etkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1936 yılında İtalyanlar sömürgecilik faaliyetleri doğrultusunda Doğu

²³² Stadiem, **a.g.e.**, s. 46-51.

²³³ Trimberger, Stadiem, **a.g.e.**, s. 179.

Akdeniz'deki çıkarları bölgedeki devletlerin politikalarını önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Devletler dünyada gelişen sömürgecilik faaliyetlerin yeni bir dünya savaşının ortaya çıkabileceği ihtimali ile mevcut durumlarını sağlamlaştırma politikalarına gitmişlerdir. Bunun sonucunda özellikle büyük bir sömürge devleti olan İngiltere ortaya çıkabilecek bir savaşta Mısır'ın kendisine sorun yaratmasını engellemek için 1936 İngiltere-Mısır antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma Mısır'a tam bağımsızlık vermemesine rağmen Mısır'ın kendisini koruyacak gücü olmadığı için en mantıklı olanın savaş zamanında İngiliz himayesinde kalmak olduğu düşüncesi Mısır'da hâkimdi ve genel olarak anlaşma, bir önceki antlaşmaya göre bazı çekincelerin ortadan kaldırılması ve Mısır ekonomisini ciddi sıkıntıya sokan kapitülasyonların kaldırılma durumunu yaratmıştır.²³⁴

Mısır kısmen de olsa bağımsızlığını elde etmiş ve özellikle dış politikasında bir önceki döneme göre etkili olabilme fırsatını elde etmiştir. Bu durum da Türkiye-Mısır ilişkilerine olumlu bir ivme kazandırmıştır. Türkiye'nin Mısır'dan özel olarak istediği ayrıcalıklardan vazgeçmesi (kapitülasyon ve Türk vatandaşların yargılanma statüsü) ve Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olma sürecinde Türkiye'nin destek vermesi Mısır'ın Türkiye'ye karşı sevgi ve şükranlarını kuvvetlendirmiştir.²³⁵

İlişkilerdeki bu yakınlaşmanın sonucunda 7 Nisan 1937'de Türkiye ve Mısır arasında bir dostluk antlaşması ile birlikte bir ikamet antlaşması ve bir tabiiyet sözleşmesi imzalanmıştır. Bu antlaşmalar ve sözleşmeyi Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, Mısır adına da Türkiye Elçisi Muhammed El-Cezayirli imzalamıştır. Dostluk Antlaşması'nın 1. maddesinde "Türkiye ve Mısır arasında bozulmaz bir barış; samimi ve daimi bir dostluk"

²³⁴ Marsot, **a.g.e.**, s. 98.

²³⁵ Özgiray, **a.g.m.**, s. 5-6.

hüküm süreceği belirtilmiş, 2. ve 3. maddesiyle diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin, karşılıklılık esasına göre, tüm ayrıcalıklardan yararlanmaları öngörülmüş ve onların işlevlerine ilişkin koşullar düzenlenmiştir. İkamet Antlaşması'nın 1. maddesine göre, iki ülkenin vatandaşları birbirlerinin ülkesine, gerekli düzenleme ve kanunlara uymak koşuluyla, serbestçe girebilecek, seyahat edebilecek, yerleşebilecek ve birbirlerinin ülkesinde ikamet edebileceklerdi. 2. maddeye göre, 1. madde iki ülkenin göçü önleme ya da bunun gibi tedbirler alma haklarına hâlel getiremeyecekti. 3. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünden istifade edecekler ve her nevi menkul ile gayrimenkulü satın alabileceklerdi. 5. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halktan fazla veya farklı olarak vergiye tabii tutulamayacaklardı. 6. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede askerlik veya benzeri zorunlu hizmetlerden muaf tutulacaklardı. 7. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşlarının diğer ülkedeki malları ancak o ülkenin genel menfaatleri gerektirdiği takdirde istimlâk edilebileceklerdi. 8. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halka tanınan dava açma, avukat tutma, dava vekili bulundurma gibi hukukî haklardan yararlanabileceklerdi. 9. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halk ile aynı mali, ticari, idari, medeni, cezai ve bunun gibi hükümlere tabii olacaklardı. Tabiiyet Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre, 5 Kasım 1914'ten önce Mısır'a yerleşen ve aslen Türk olanlar, hâlihazırda Mısır tabiiyetinde bulunuyorlarsa, istedikleri takdirde Türk tabiiyetine geçebileceklerdi. 2. maddeye göre, 5 Kasım 1914'ten sonra Mısır'a yerleşen Osmanlı tebaası Türk tabiiyetini muhafaza edecekti. Bununla beraber aslen Türk olmayanlar ve anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihten önce Mısır tabiiyetine hak kazananlar Mısır'lı sayılacaklardı. 3. maddeye göre, 5 Kasım 1914'ten önce Türkiye'ye yerleşenlerden kendileri ve babaları Mısır'da

doğmuş olanlar istedikleri takdirde Türk tabiiyetinden Mısır tabiiyetine geçebileceklerdi.²³⁶

Antlaşma 26 Nisan 1938 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma süresiz olduğundan ve taraflardan herhangi biri tarafından kaldırılmadığından bugün de yürürlükte dir.²³⁷

1937 Türk-Mısır Dostluk Antlaşması sonrasında Türk-Mısır ilişkileri olumlu bir seyir halindeyken Batılı devletlerin sömürgeci faaliyetleri ve aralarındaki çıkar çatışmaları II. Dünya Savaşı'nın meydana gelmesine neden olmuştur. Bu süreç öncesinde Mısır, İngiltere'ye karşı bağımsızlık yolunda önemli kazanımlar elde etmiş fakat savaşın ortaya çıkması ile İngiltere Mısır'da sıkıyönetim ilan edip ve Almanya ile ilişkileri keserek 1936 Antlaşma hükümlerini gerçekleştirdi. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere bu anlaşmaya dayanarak Mısır'a 200 bin kadar asker²³⁸ sevk etmiştir. Savaşta tarafsızlık politikası izleyen Türkiye ile İngiltere'nin siyasi ve askeri baskısı altında olan Mısır arasındaki ilişkilerinin olumlu bir ivme kazanması duraksamıştır.

Mısır'ın savaş sürecinde Akdeniz savunmasının merkezi haline gelmesi ülkede siyasi ve ekonomik sorunlara neden olmuş, bununla birlikte Vefd Partisi'nin daha önce de olduğu gibi milliyetçi fikirleri terk etmesi ve siyasal iktidar için İngiltere ile işbirliği yapması partinin itibarını küçültmüştür. Halk artık monarşi ve parlamento dışındaki örgütlere destek vermeye başlamış, özellikle Türkiye'nin parlamenter ve laik yönetiminin tersi düşüncesine sahip Müslüman Kardeşler ön plana çıkacaktır.²³⁹

²³⁶ Bulut, **a.g.e.**, s. 0-0.

²³⁷ Çolak, Melek; "Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938)", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, S.6, Bahar 2010, s. 31.

²³⁸ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s.117.

²³⁹ Cleveland, **a.g.m.**, s. 226-229.

1939 yılında ise Türkiye statükocu devletlerden İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamasına rağmen; II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı tercih edince müttefik devletlerin gözünde güvenilirliğini sarsıntıya uğratmıştır. İnönü dönemi dış politika uygulamalarının temelleri Atatürk'ün oluşturduğu dış politika ilkelerine dayanmaktadır. Atatürk döneminde imzalanan dostluk anlaşmaları, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin savaş dışı kalmasında etkili olmuştur.²⁴⁰

İsmet İnönü dönemi dış politika uygulamalarının Atatürk dönemi dış politika uygulamaları ile benzer bir başka yönü de Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmak olarak gösterilmektedir. 1 Şubat 1943 tarihinde Adana'da, İngiltere Başbakanı Churchill, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun katılımıyla bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmenin ana konusu ise; Türkiye'nin 1943 yılı sonuna kadar Savaş'a katılması talebidir. 4 Aralık 1943 tarihinde ikinci kez İnönü ve Churchill, Mısır'ın başkenti Kahire'de görüşmelerde bulunmuş; İnönü bu görüşmede ABD ve İngiltere'nin baskısı sonucunda prensip olarak savaşa katılmayı kabul etmiştir.²⁴¹

İngiltere, Türkiye'nin çelişkili politikalar izlemesine karşın Ortadoğu bölgesini savunmak için yeni bir plan yapmış ve plan çerçevesinde Türkiye ile dostluk ilişkilerini geliştirmek istemiştir. İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine Türkiye, İngiltere'nin garanti önerisini kabul etmesine karşın, bu durumun Mihver devletlerin kızgınlığına ya da düşmanlığına yol açmasından ve dolaylı olarak savaş tehlikesine maruz kalmaktan büyük endişe duymuştur.²⁴² Savaş sürecinde Türk dış politikası taktiksel açıdan çelişkili, tutarsız ve güvenilmez olarak görülmektedir. Belki de bu dönemde Türk dış

²⁴⁰ Yılmaz, Gökhan; "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programlarında Dış Politika", Denizli, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 24.

²⁴¹ Duran, Hasan; Karaca, Ahmet; "Tek Parti Dönemi Türk Arap İlişkileri", Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 16, S.3, 2011, s. 210.

²⁴² Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1989, s. 354.

politikasının özellikleri olarak ön plana çıkan çelişkililik, tutarsızlık ve güvenilmezlik, Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye yönelik bakış açıları üzerinde olumsuz bir imajın oluşmasında etkisinin olması ihtimali de söz konusudur.²⁴³

Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin Türkiye'ye yönelik tehditleri ve istekleri, Türkiye'nin dış politikada Batı'ya yönelmesinde etkili olmuştur. Sovyet hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedileceğini açıklamıştır.²⁴⁴ Daha sonra ise iki ülke arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için; Boğazların Türkiye ile birlikte savunulması, bunu sağlamak için de Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreaux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Türk-Sovyet sınırında değişiklik gibi Türkiye için kabul edilmesi mümkün olmayan istekler ileri sürmüştür. Bunların kabul edilmemesi ise Sovyetleri Türkiye üzerinde siyasi baskıya yöneltmiştir.²⁴⁵

Türkiye, Sovyet tehdidinden ve yalnızlık durumundan kurtulmak, Batı'ya dayalı bir güvenlik sistemine dahil olmak için askeri, siyasi ve ekonomik anlamda Batı'ya yanaşmayı kendine hedef olarak belirlemiştir.²⁴⁶ 1945 yılında Türkiye-Sovyet ilişkilerinin ciddi bir bulanıma girmesi ve Batı'nın desteğini elde etme çabaları sonucunda ABD, Mart 1947'de Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a yardıma başlıyor ve Temmuz 1947'de de ABD ile Türkiye arasında Marshall Yardım antlaşması imzalanıyordu. Bu durum, özellikle Mısır olmak üzere Ortadoğu toplumlarının Batı'ya karşı tam bağımsızlık mücadelesi içindeyken, Türkiye'nin Batı'ya yaklaşması;

²⁴³ Duran; Karaca, a.g.e., s. 210-211.

²⁴⁴ Gürün, Kamuran; **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 243.

²⁴⁵ Özçelik, Mücahit; "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.29, 2010/2, s. 266.

²⁴⁶ Gönlübol, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 311.

Türkiye'nin Arap Ortadoğu'su ile yollarının ayrılacağı önemli bir dönemecin başlangıcını oluşturmaktadır.²⁴⁷

Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki bu değişikliğin ilk belirtisi Filistin konusunda ortaya çıkmıştır. BM Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerini destekleyen ve taksim kararına karşı çıkan Türkiye bir süre daha bu görüşünü devam ettirmiş ve bu arada 12 Aralık 1948'de ABD, Fransa ve Türkiye temsilcilerinden oluşacak bir Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.²⁴⁸ Mısır'da yayınlanan El Mısırî gazetesi, Uzlaştırma Komisyonundaki Türk temsilcisi (gazeteci ve milletvekili) Hüseyin Cahit Yalçın aleyhinde yayın yapmakta ve "Yahudi menfaatlerini tercih etmek bakımından Yahudi delegelerinden daha ileri gitmek... ve İsrail'in ilhamıyla hareket etmek" ile suçlamaktaydı.²⁴⁹

Birleşmiş Milletlerin aldığı karar sonucunda Filistin'de olaylar çıktı ve İngilizler 14 Mayıs 1948'de Filistin'deki manda yönetimine son vererek Filistin'i terk etti. İngilizlerin Filistin'i terk etmesinden hemen sonra Yahudi Milli Konseyi bir deklarasyon yayınlayarak İsrail Devleti'ni resmen kurduklarını ilan ettiler. Bu olay Mısır başta olmak üzere Arap dünyası için kabul edilemez bir durumdu. Türkiye ise Filistin'de kurulan İsrail Devleti'ni endişe ve temkinle karşıladı. Hükümet, kamuoyuna yansıyan şekliyle iki temel nedenden ötürü İsrail devletinin kurulmasına karşı çıkmaktaydı.

Birincisi, Filistin Sorunu Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler vasıtasıyla uzun bir süre çözülmeye çalışılmış, fakat giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştı. En karmaşık noktaya varıldığı bir dönemde, Arapların karşı çıkmasına rağmen Yahudilerin bir devlet kurması, Filistin'de barışa ulaşılmasını daha da güçleştirecekti. İkincisi, Türkiye, kendisine çok yakın bir

²⁴⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 19.

²⁴⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 25-27.

²⁴⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 30-31.

coğrafi bölgede kurulan İsrail'in, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki bloktan hangisi içinde yer alacağı konusunda derin şüpheler taşıyordu. Devletin kurulmasında büyük payı olan Yahudi örgütlerinin SSCB ile yakın ilişkiler içinde olmaları, İsrail'in Sovyet uydusu olma ihtimalini ortaya çıkarıyordu.²⁵⁰ Fakat bu endişelere rağmen Türkiye 28 Mart 1949 yılında İsrail'i tanımış ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanınması Arap dünyası tarafından sert tepkilerle karşılanmıştır. Bundan sonraki yıllarda Araplarla İsrail arasında meydana gelen olaylarda Arap yanlısı bir politika izlenerek tepkiler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak gelecekte birleşik bir Arap cephesi karşısında yalnız kalmamak için, Türkiye-İsrail ile olan ilişkilerini tamamen dışlamaktan da kaçınmıştır.²⁵¹

Türkiye, 30 Kasım 1947 Birleşmiş Milletler Taksim planı oylamasında Araplarla beraber yenilgiye uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin 14 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan eden İsrail'i hemen tanınması bu ülkenin yönetimi ve Soğuk Savaş'ta izleyeceği politika konusunda Türkiye'nin endişelerinin devam etmesine neden olmuştur. İsrail Devleti'nin kurulması Orta Doğu'daki sorunları büsbütün çözümsüzlüğe sürükleyen bir gelişme olarak nitelenmiştir.²⁵² Ancak kısa zamanda Batı yanlısı olduğu ortaya çıkacak olan İsrail ile ilişkiler gelişmeye başlayacaktır. Batılı devletlerin bu ülkeyle yakın ilişkiler izlemeye başlaması bu değişimde etkili olmuştur. Bu dönemde Türk askeri-bürokratik seçkinleri için Batı yanlısı İsrail ile ilişkileri geliştirmek temelde Batı ile ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağı için değerli görülmüştür. Batılı devletlerin yakın ilişkiler izlediği İsrail'le şekillenen Soğuk Savaş ortamında onlardan farklı politika, hatta tam tersi Arap yanlısı bir politika izlemek bir seçenek olarak görülmemiştir. İsrail Devleti ilan edildikten

²⁵⁰ Pehlivan, Yavuz; "Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948-1967)", İzmir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 11.

²⁵¹ Harp Akademileri Komutanlığı, **Bağımsız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1994, s. 56.

²⁵² Tür, Özlem; "Türkiye ve Filistin - 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 62, S. 1, 2007, s. 248.

sonra Türkiye'nin Filistin'deki İsrail yanlısı politikasının ilk işareti Aralık 1948'de Arapların karşı çıktığı ve aleyhine oy kullandığı Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu' nun kurulması konusundaki kararına Türkiye'nin Batılı devletlerle beraber olumlu oy vermesiyle görülebilir.²⁵³ Türkiye, bu kararın kabul edilmesinden sonra ABD ve Fransa ile beraber Komisyon'un üyesi olması ve 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıması nedeniyle başta Filistin konusunda olmak üzere özellikle Mısır ve diğer Arap ülkeleriyle yollarını ayıracaktır.

25 Mayıs 1950'de Amerika, İngiltere ve Fransa'dan oluşan üç Batılı devletin yayınladığı "Üçlü Beyanname" (Tripartite Declaration) olarak bilinen deklarasyon ile İngiltere ve müttefikleri ortak bir zeminde, Ortadoğu'ya yönelik olarak ilk çalışmalarını yapacaklardı. Üç Batılı devlet bu ortak bildirmede, Filistin'deki mevcut sınırların korunacağını, İsrail'in ve Arap devletlerinin güvenlikleri için kuvvetlerini belli sayıda tutmasını ve silah taleplerinin bu çerçevede incelemeye alınacağını açıkladılar.²⁵⁴ Arap ülkeleri yayınlanan üçlü deklarasyonun, kendilerine fayda sağlamaktan çok aleyhlerine alınmış bir tedbir olarak değerlendirdiler ve bu kararla İsrail'i ortadan kaldırmak imkânlarının ellerinden alınmak istendiği düşüncesini benimsediler. İleride öncelikle Mısır ve daha sonra Arap devletlerine teklif edilecek Ortadoğu savunma paktı fikrine karşı Arap Hükümetlerinin muhalefetlerinin asıl sebeplerden biri de bu oldu.²⁵⁵

İngiltere, Arap muhalefetine karşı Türkiye'yi, insan gücü ve Ortadoğu'daki stratejik pozisyonu sebebiyle Ortadoğu Komutanlığı Projesi kapsamına almak niyetindeydi. Türkiye, batılı ülkelerin Ortadoğu devletleri ile

²⁵³ Ali Rıza, Bülent; "Turkish Participation in the Middle East Defence Projects and Its Impact on Turco-Arab Relations May 1950-June 1953", İngiltere, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, University of Oxford, 1982, s. 19.

²⁵⁴ Soysal, İsmail; **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İstanbul, İsis Yayıncılık, 1997, s. 95-96.

²⁵⁵ Özgöker, Uğur; "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", İstanbul, **İktisat Dergisi**, S.308-309, Aralık 1990, s. 28.

yeniden ilişki kurmak veya mevcut ilişkileri muhafaza edip yeniden düzenlemek istediklerinde başvurabilecekleri en iyi siyasi güçtü.²⁵⁶ Türkiye ise Ortadoğu Komutanlığı'na katılmayı ancak NATO'ya alındıktan sonra kabul edeceğini belirtti. Bunların ışığında Ortadoğu Komutanlığı Projesi'ne bakıldığında;

1. Dört devletin ortaya attığı ve Mısır'ın katılmasını istedikleri proje ortamı, Mısır'ın projeye muvafakatı için herhangi bir fırsat vermemektedir.
2. Ortadoğu Komutanlığı'ndaki Mısır'ın rolü, açık ve uygun değildi. Dört büyük devlet hakim konumdaydı; Türkiye'ye yüksek bir mevki veriliyordu, bu durum Mısır'ı ondan daha aşağı bir konuma sokmaktaydı.
3. Proje, Türk ve Batı çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bunun karşılığında ise Mısır, işgalci olarak gördükleri İngilizleri bütün Mısır halkının karşı olmasına rağmen ülkede tutmaya devam etme mecburiyetinde olacaktı.
4. Mısır'ın projeye katılması halinde İsrail dolaylı ya da doğrudan olmak üzere çok büyük kazançlar elde edecekti. Bu projeden kazançlı olacak iki ülke Türkiye ve İsrail olacaktı.

Ortadoğu Komutanlığı Projesi için zaman ve statüko uygun değildi ve Mısır Başbakanı'nın yapacağı tek şey bu teklifi reddetmek olmuştur. Bu olay üzerine Mısır'a nispetle Türkiye'nin imajı Batı çıkarları altında bir asker gibiydi. Ayrıca Türkiye, Süveyş Kanalı meselesinde serbest dolaşım hakkı isteyen tarafta yer almıştı ve 1888 tarihli İstanbul Antlaşması'na dayanarak

²⁵⁶ Ülman, **a.g.m.**, s. 267.

İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'nı kullanabilmesi için hakkını savunmuş oluyordu. Böylece Mısır ve Arapların büyük çoğunluğu nezdinde Türkiye'nin imajı kötü bir hal almıştır.²⁵⁷

Türkiye Batı'ya yaklaştıkça Arap ülkelerinden de uzaklaşıyordu. Ortadoğu Komutanlığı Projesi'nde Ortadoğu'daki tutumunu 1945'den sonra dış politikasının başlıca amacı olan Batı ittifakı için kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikası, Türk dış politikasının bir aracı niteliği haline gelmiştir.²⁵⁸ Bu durum özellikle Mısır olmak üzere Araplar için genel olarak çıkarların çatışması ve artık Müslüman toplumların Türkiye'yi Batı çıkarlarına hizmet eden bir devlet olarak görülmesine neden olmuştur. Türkiye-Mısır ilişkileri daha temkinli hale gelmiş ve Mısır toplumu nezdinde Türkiye, kötü bir imaj elde etmeye başlamıştır. Nasır iktidarı ele geçirmesi ile Mısır'ın Türkiye'ye olan olumsuz bakış açısı daha fazla ön plana çıkacaktır.

1948 Arap-İsrail Savaşı'nın Arap toplumunda milliyetçi akımların yükselmesi ve Mısır'ın yenilgisinin ülkenin yönetsel zafiyetinden kaynaklandığını düşünen bir grup genç subay 1949'da Cemal Nasır liderliğinde Hür Subaylar Komitesi adı altında gizli bir örgütlenmeye başlamışlardır. Mısır Silahlı Kuvvetleri'nde çok kısa zamanda destek bulan örgüt, sivil ve askeri camiada saygın bir yeri olan General Necib'in de örgütlerine katılmasını sağlamıştır. Savaşın ardından baş gösteren siyasal kargaşa ortamında amaçlarını gerçekleştirmek adına harekete geçen askeri komite 23 Temmuz 1952'de Ras el-Tin Sarayı'nı tanklarla çevirerek Kral Faruk'un iktidarını devirmiştir.²⁵⁹

²⁵⁷ Hevvar, Abdülaziz Süleyman; "Arap Milliyetçiliğin Yayılması Dönemin Arap-Türk Münasebetleri", İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Altıncı Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000, s. 539.

²⁵⁸ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 37.

²⁵⁹ Bodur, **a.g.e.**, s. 476.

Devrim, Türkiye’de de sürpriz olarak nitelenmiş ve sığağı sığağına hükümet tarafından müspet veya menfi bir açıklama yapılmamıştır. Dönemin iktidara yakınlığı ile bilinen basın organı Zafer Gazetesi’nde yer alan başmakalede gerçekleşmiş olan darbenin yerel bir özellik taşıdığına vurgu yapılarak rejime ve dolayısıyla Kral Faruk’a yönelik yapılmadığına işaret edilmiş, ayrıca dış politika parametrelerinde de değişim yaşanmayacağı ifadeleri kullanılmıştır.²⁶⁰ Darbe Türkiye’de de merakla izlenmekte olup Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, 17 Ağustos 1952’de köşesinde Mısır’daki darbenin yankıları konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Mısır siyasal hayatında yaşanan değişimin Atatürk devrimlerinin bölgesel bir etkisi olduğu yönünde açıklamalar yapmış, Mısır toplumunun ulusal bilincinin yaşanan süreçte asıl destekleyici ve belirleyici unsur olduğuna işaret etmiştir. Atatürk’ün başarılarının yarı veya tam sömürge İslam ülkelerinde bağımsızlık yolunda kıvılcım etkisi yarattığını; fakat Necib’in ülkede uyguladığı politikayı biraz beklemek gerektiğini sözlerine ekleyen Nadi, devrimlerin başlamasının önemli olduğunu asıl önemli noktanın ise başlanı bitirmek olduğunun altını çizmiştir.²⁶¹

General Necib Türk gazetelerine verdiği demeçte; “Ümit ediyorum ki Türk Ordusu’nun vatani için yaptığı başarılı işleri, Mısır Ordusu da vatani için yapacaktır.”diyerek Atatürk devrimlerine karşı duyduğu hayranlığını ortaya koymaktadır.²⁶²

Türkiye’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1952’de TBMM’yi açarken yaptığı konuşmada, Mısır’daki Hür Subaylar Devrimi’ne hiç değinmeyerek buna karşılık dostluk bağlarıyla bağlı olduğumuz Ortadoğu devletlerinin tam eşitlik şartları içerisinde karşılıklı yardım ve ortak savunma hususunda işbirliğine katılmalarını arzu etmiştir. Cumhurbaşkanı’nın bu

²⁶⁰ Fenik, Mümtaz Faik; “Mısır’daki Darbenin İçyüzü”, **Zafer Gazetesi**, 26 Temmuz 1952, Ankara, s. 1-3.

²⁶¹ Nadi, Nadir; “Onun İzinde”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ağustos 1952, İstanbul, s. 1-3.

²⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ağustos 1952, İstanbul, s.1-7.

beyanatı 1952 sonunda Mısır'da Nasır Devrimi'nin gelişme istikametini henüz tayin edemediğini göstermiştir. Türkiye'nin Mısır'daki 23 Temmuz Nasır Devrimi'nin gerçek yüzünü göremediği ve yanlış değerlendirdiği gerçeği Batı dünyasında da aynı doğrultuda algılanmıştır. 23 Temmuz devrimi arkasından Nasır profilinin ortaya çıkması bir hayli zaman almıştır. Devrim liderliği içerisinde patlak veren mücadeleler Türkiye'de dâhil genel bir yanlışın başlıca sebebi olmuştur. Türkiye'nin bu yanlışlığı bir uzlaşma istikametinde kullanma çabası da göz ardı edilmemelidir. Türkiye 23 Temmuz'dan sonra Mısır'daki gelişmelere de yeterince ilgi gösterememiştir. Çünkü 1952 Mayıs'ında İran'da yapılan genel seçimlerde Dr. Musaddık'ın Milli Cephesi ile komünist Tudeh Partisi'nin mecliste çoğunluğu sağlaması ve Dr. Musaddık'ın başbakanlığa gelmesinden sonra İran Şahı'nı devirmek için giriştiği mücadele 1952 Ağustos'unda iyice şiddetlenmiş Türkiye'nin dikkati bu yöne odaklanmıştır.²⁶³

Nasır ilk dönemlerde tıpkı General Necib gibi Atatürk'e övgüler yağdırmış olsa da Türkiye'ye karşı tavrı Bağdat Paktı'ndan da önce hasmane bir tutum içerisinde olmuştur. Bilinçaltında duymuş olduğu öfkenin sebebi Osmanlı Dönemi'nde Türklerin Mısır'ı yönetmesiyle ilintilidir. Nasır yaşanmış olan idari durumu kolonyalizm olarak nitelendirerek Türklere karşı gençlik dönemlerinden itibaren olumsuz duygular beslemiştir. Nasır Mısır'da henüz ikinci adam iken²⁶⁴ Türk-Mısır ilişkilerinin gelişmesinin güçlük çektiği bir sırada iki ülke arasında aramızda Büyükelçi Tugay krizi patlak vermiştir. Demokrat Parti iktidarının Ortadoğu ile yakın ilişkiler kurma politikasının neticesinde eşi Mısır Kralı Faruk ile yakın akraba olan Hulusi Fuat Tugay'ı Kahire Büyükelçiliğine atayarak bundan yararlanmak istedi. Hulusi Fuat

²⁶³ Armaoğlu, Fahir; "Arap Milliyetçiliğin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970", İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, İstanbul, 2000, sf.165.

²⁶⁴ Mütercimler, Erol; Öke, Mim Kemal; **Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 155.

Tugay'ın eşi eski Mısır Kralı Fuad'ın kız kardeşi Prenses Nimet'in kızı idi. Bu nedenle de Mısır'da mülkü vardı.²⁶⁵

Mısır Hükümeti 4 Ocak 1954'te yayınlamış olduğu bildiride Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay'ın Mısır Hükümeti'ne karşı affedilmez tutumu dolayısıyla ve Başbakan Yardımcısı Albay Nasır ile Türk Büyükelçiliği'nde yapmış olduğu konuşma sebebiyle kendisini “persona non grata (istenmeyen adam)” ilan ettiğini ve 24 saat içinde ülkeyi terk etmesinin istendiği açıklanmıştır. Ayrıca, bu kararın alınmasında etkili olan sebepler:

Fuad Hulusi Tugay'ın 21 Aralık 1953'te verdiği resmi veda ziyafetine, hiçbir Mısırlı resmi şahsiyeti davet etmemesi, 2 Ocak 1954'te bir serginin açılması sebebiyle tertiplenen toplantıya gelen Başbakan Yardımcısı Nasır'ın elini sıkmaktan imtina etmesi ve aynı toplantıda Nasır ile şiddetli bir tartışmaya girerek Mısır'ın idarecilerinin ülkeyi felakete sürüklediğini ifade etmiş olması şeklinde sıralanmıştır.²⁶⁶

Türkiye diplomatik bir nezaket çerçevesinde vermiş olduğu cevapta Büyükelçi Tugay'ın tavrının uygun olmadığını kabul etmekle beraber tepkinin çok şiddetli olmasını kınamıştır. Büyükelçi'nin söz konusu tutumu eşinin Sabık Kral Faruk'un kuzeni olması sebebiyle Mısır'ın eski kraliyet ailesine mensup olmasına atfedilmiştir. Büyükelçi Tugay, Mısır kraliyet ailesinin bütün eski üyelerinin mülklerini müsadere etme emrini adaletsiz olarak nitelendirmiş ve eşinin Türk tabiiyetine mensup olduğunu açıkça ifade etmiştir; ayrıca Büyükelçi Tugay'ın Mısır'ın dış politikasını sürekli eleştirdiği iddia edilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁵ Bektaş, Fadime; “Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası”, İzmir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 58.

²⁶⁶ Yeni Sabah Gazetesi, 5 Ocak 1954, İstanbul, s. 1–7.

²⁶⁷ Armaoğlu, Fahir; **Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945–1970**, s. 166.

Yaşanılan olaylar neticesinde Türkiye Mısır'a bir protesto notası vererek, Türk Büyükelçisi'ne yapılan bu davranışın Türkiye'ye karşı da yapılmış olduğunu ve bu tarz edep ve terbiye dışı hareketlerin, Türk-Mısır ilişkilerinin yok sayılması anlamına geldiği belirtilmiştir. Demokrat Parti iktidarı Mısır'ın bu olumsuz tavrına karşın, bu ülke ile ilişkilerin devamı ve aynı süreçte Sovyet tehdidine karşı oluşturulmaya çalışılan Bağdat Paketi'ne Mısır'ın dâhil edilmesine ihtiyaç duyulması nedeniyle olayı çok fazla büyütmemiştir.²⁶⁸

2.3. II. FUAD DÖNEMİ (26 TEMMUZ 1952- 18 HAZİRAN 1953)

2.3.1. Mehmet Ali Paşa Hanedanlığının Sona Ermesi ve Mısır'da Cumhuriyet Rejiminin İlanı (18 Haziran 1953)

Temmuz 1952 darbesi ile Kral Faruk 26 Temmuz'da 7 aylık oğlu II. Ahmet Fuad lehine tahtından feragat ederek İskenderiye'de ayrıldı. Özellikle halk nezdinde Kralın tahtından düşürülmesinin tepki yaratabileceği endişesi nedeniyle General Necib radyodan halkı sükûnete, dayanışmaya ve askeri yönetimin emirlerine uyulmasına davet etmiştir.²⁶⁹ Askeri yönetim duruma hâkim olmak amacıyla sivil idareye son vererek yönetimi ele almıştır. Süreç içerisinde cuntaya karşı halktan ve ordudan gelen tepkilere oluşmuş ve buna karşılık olarak Kasım 1952'de Temmuz ayından itibaren 6 ay süre ile Genel Necib'e "olağanüstü yetkiler" verildi.²⁷⁰

Vefd Partisi ile birlikte ülkenin en popüler siyasal örgütü olan Müslüman Kardeşler cunta üzerine aleni bir şekilde baskıya geçerek, Kur'an'ın devlet yönetiminin hukuki dayanağı olmasını istemeye başladılar.

²⁶⁸ Bektaş, **a.g.e.**, s. 59.

²⁶⁹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 126.

²⁷⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 84.

Ocak 1953 tarihinden itibaren cuntacılar ile ordu içerisindeki muhalefet arasında bir mücadele başladı. Hükümeti devirmeye giriştikleri nedeniyle birçok subay tutuklandı ve aynı tarihte bütün siyasi partiler kapandı²⁷¹ 1923 anayasası kaldırılarak ve parlamento feshedilerek 10 Şubat 1953'te bir anayasa ilan edildi. Bu anayasa ile hem hükümet hem de yasama görevi yapacak 13 kişilik bir "Devrim Konseyi" kuruldu.²⁷² Bunun ardından 18 Haziran 1953 tarihinde Devrim Konseyi Mısır'da krallık rejiminin ve dolayısı ile Mehmet Ali Paşa hanedanlığının sonra erdiğini ve "cumhuriyet" rejiminin kurulduğunu ilan etti.²⁷³ 1805 yılından beri Mısır'ı yöneten Kavalalı hanedanlığı sona eriyor ve bu tarihten sonra Hür Subaylar kendilerini, 2500 yıllık Mısır tarihinde ilk kez yönetime gerçek yerli Mısırlılar olarak takdim etmişlerdir.

2.3.2. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler I. Faruk döneminde gerginleşmiş fakat Ortadoğu'daki politikalar doğrultusunda temkinli davranılmaya çalışılmıştır. Kral I. Faruk'un yerine 7 aylık oğlu II. Fuad'ın geçmesi ile ülkede bir kaosun doğabileceğini iddia eden askeri güçler yönetime el koyarak, krallık rejimine son veriyordu. Zaten laik bir cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye, Mısır ile arasındaki ilişkilerinde anılan rejim yapısı nedeniyle sıkıntılar yaşarken, şimdi Mısır'da cumhuriyet rejimi edilmiş fakat askerin bunu gerçekleştirmesi ilerisi için endişeler doğurmaktaydı.

Türkiye, aynı süre zarfı içerisinde hem İran'da Dr. Musaddık'ın darbe ile başa gelmesi hem de Mısır'da kralın tahtan indirilmesinin arkasında, Sovyetler Birliği'nin olduğunu düşünmektedir. Bu sürecin sonucunda Mısır'da

²⁷¹ Aydın Tarihi, 17 Ocak 1953, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

²⁷² Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s. 127.

²⁷³ Yılmaz, a.g.e., s. 84.

komünizmin etkin olacağı etkisi, Mısır'da cumhuriyet rejiminin ilan edilmesine kaygı ile bakılmasına neden olmaktaydı. Türkiye, bu olaydan sonra Mısır ile ilişkilerine daha temkinli yaklaşarak, yeni yönetimin ve rejimin tam olarak şekillenmesi ile yapılacak olan reformları bekleyecekti.²⁷⁴

²⁷⁴ Karacan, Ali Naci; İran ve Mısır'daki Hadiseler, **Milliyet**, 26 Temmuz 1952.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK-MISIR İLİŞKİLERİ (1953 - ...)

3.1. MUHAMMED NECİB DÖNEMİ (18 Haziran 1953 – 14 Kasım 1954)

3.1.1. İngiltere-Mısır Süveyş Antlaşması (19 Ekim 1954)

Ortadoğu'da hem İsrail'in kurulmasının Batılı güçlerin destekleri sayesinde olduğuna inanan hem de Batılı güçleri sömürgeci olarak gören Araplar nezdinde Batı karşıtı bir atmosfer mevcuttu. Bundan dolayı Batılı güçler ile yapılan herhangi ittifak kısmen de olsa İsrail' i tanımak ve sömürgeci devletler ile işbirliği yapma anlamına gelecekti. Arap Ortadoğusu'nda bu fikir hâkim iken Mısır, 1882 yılından beri İngilizleri Mısır topraklardan çıkarma mücadelesi içindeydi. 1922 yılında İngiltere Mısır'a tek taraflı olarak bağımsızlık vermiş fakat bu tam bir bağımsızlık değildi. Akabinde 1936 yılında İngiltere-Mısır Antlaşması ile Mısır bağımsızlığını biraz daha genişletiyor fakat bu antlaşmaya rağmen İngiltere bu topraklarda hâkimiyetini devam ettiriyordu. İngiltere Süveyş Kanalı'ndan, jeostratejik önemi çerçevesinde hem uluslararası politika hem de sömürge yollarının güvenliği açısından çekilmek istemiyordu. İngiltere, Süveyş Kanalı ve çevresini elinde tutarak Akdeniz'deki gücünü korumak istiyordu. Bu amaçla Mısır'daki hâkimiyetini koruyabilecek bir ittifak zeminin oluşturulması gerekiyordu. "Ortadoğu Komutanlığı" projesi ile bu zemin sağlanmaya çalışıldı. İngiltere, Türkiye'yi de bu proje dâhil ederek Arapların İngilizlere olan sömürgeci bakışını bertaraf etmek istiyordu. Fakat Mısır bu projenin emperyalist bir amaç taşıdığını ve İngiltere'nin Mısır'da askerleri bulunduğu sürece hiçbir ittifak teklifini dikkate almayacağını bildirdi. Mısır İngilizlerin tam olarak topraklarından çıkmasını istiyordu. Mısır, İngilizlere karşı bu mücadeleyi verirken Hür Subaylar'ın gerçekleştirmiş olduğu darbe ile,

Mısır'da hem bir devrim yaşanmakta hem de Mısır'ın ulusal bağımsızlık mücadelesinde bir dönüm noktası olarak Nasır ve arkadaşlarının Arap milliyetçiliğini öne çıkarmasına yol açmıştır. Mısır bu süreçten sonra tam bir bağımsızlık arzusundaydı. Özellikle Süveyş Kanalı üzerinde tam bir hâkimiyet kurarak burada güvenliği sağlayabilecek bir askeri güce sahip olmak isteniyordu.

1936 İngiltere-Mısır Antlaşması'na göre İngiltere Süveyş Kanalı bölgesinde Kanalı dış tehditlere karşı korumak amacıyla askeri güç bulunduruyordu. Bununla birlikte taraflardan biri savaşa girerse, diğer taraf savaşta olana tarafa yardım edecekti. II. Dünya Savaşı başlayınca İngiltere Kuzey Afrika'da ve Akdeniz'de çıkarlarını devam ettirebilmek için Antlaşma'ya dayanarak Mısır'a iki yüz bin kişilik kuvvet sevk etmiştir. Savaş sonra erdiğinde Mısır ile İngiltere arasında Ekim 1946 tarihinde antlaşma imzalandı. Buna göre İngiltere üç yıl içinde yani 1949 yılına kadar Mısır'daki iki yüz bin kişilik kuvvetini geri çekecekti. Fakat İngiltere bu süreç içinde kuvvetlerini çekmemiştir.²⁷⁵

Mısır yönetimi ve halkı Süveyş Kanalı bölgesinde İngiliz güçlerini istememektedir ve bununla mücadele etmişlerdir. Kanaldaki işgalci durumu bertaraf etmek için İngiliz askerlerine ve tesislerine çeşitli saldırılar planlanmış ve yapılmıştır. Bununla ilgili olarak "Süveyş Kanalı bölgesinde bulunan İngiliz kuvvetleri herhangi bir çete faaliyetine karşı koymak için plânlar hazırlamışlardır. Diğer taraftan İngiliz istihbarat servisinin iddia ettiğine göre Müslüman Kardeşler Cemiyeti, İngiliz kuvvetlerine karşı bir çete savaşı hazırlamaktadır. Çeteciler halen Mısır'ın muhtelif yerlerinde talim görmektedirler. Çetecilerin Kanal bölgesine sızmaları halinde İngiliz kuvvetleri komutanı General George Erskine şüpheli şahısları meydana çıkarmak için

²⁷⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 78.

kasaba ve köylerde araştırmalar yapılmasını emredecektir.” haberi bu durumu açıklamaktadır.²⁷⁶

Mısır hükümeti “Ortadoğu Komutanlığı” projesini reddetmiş ve 1936 Antlaşması’nı da feshetmiştir. Bu konu Londra menşeli haberlerde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Orta Doğu savunma sisteminin tamamen çökmesinin muhtemel ve mümkün olduğuna dair belirtiler görüldüğü şu sırada, İngiltere, Süveyş Kanalı müstahkem mevkiini kurtarmak için sarf edilecek nihaî gayretlerini araştırmaktadır. Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, Bakanlığın Orta Doğu işleri üyeleri ile yapacağı toplantıda hazır bulunmak üzere seçim propagandası faaliyetine ara vermiştir. Muhalefet Lideri W. Churcill dün akşam verdiği bir beyanatta Mısır’ın 1936 Anlaşması’nı fesih ve Süveyş’teki İngiliz kıtalarının tahliyesi hakkında bir kaç saat evvel aldığı kararın, İngiltere’nin İran’daki petrol imparatorluğundan ihracından «çok daha ağır ve hakaretamiz» bir keyfiyet olduğunu söylemiştir.

Dışişleri Bakanlığı, Mısır Parlâmentosunun fesih kararını tasvibinden evvel ihtilâf hakkında görüşmelerde bulunmak için daha vakit olduğunu belirtmekte, fakat Mısır resmî şahsiyetleri aksine olarak, kapıların müstakbel görüşmelere artık kapalı olduğunu ifade etmektedirler. Diğer taraftan İngiliz resmî şahsiyetleri Ürdün ve Irak’tan cesaret kırıcı haberler almaktadırlar. Anlaşıldığına göre, İngiltere’nin Orta Doğu’daki elli senelik hükümranlığından sonra Arap dünyası Doğu ile Batı arasındaki mücadelede geniş bir «tarafsız blok» ihdas etmeğe hazırlanmaktadır. Mısırın son hareketi İngiltere’yi gafil avlamıştır.

²⁷⁶ Ayın Tarihi, 28 Ekim 1951, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

İngiltere 1936 Antlaşması'nın feshedilmesi ve Mısır'da meydana gelen darbe sonucunda Kanal bölgesindeki hâkimiyeti konusunda endişelenmeye başlamıştır. Bu konu ile ilgili haberlere göre; "İngiliz yetkili kişiler, Mısır'ın dünkü hareket tarzını, İngiltere ve Birleşik Amerika'nın Türkiye ile mutabık kalarak, Arap devletlerini tehdit ettikleri yolunda komünistlerin Orta Doğu'da yarattıkları inancın bir emaresi şeklinde yorum yapılmaktadır. İngiltere, «anlaşmanın tek taraflı olarak feshini kanunsuz» telâkki etmekte ve resmî makamlar, anlaşmanın 1956'da sona ermesine kadar Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz kuvvetlerinden hiçbirini geri çekmek niyetinde olmadığını bildirmektedirler. Kanal bölgesinde bulunan bütün İngiliz kıtalarına kışlalarında kalmaları emredilmiştir.”²⁷⁷

Muhafazakâr Parti mensuplarından ve Sunday Times'ın siyasi olaylar yazarı Patrick Maitland, makalesinde Süveyş kanal bölgesinin müdafaasını üzerine alacak olan Mısır ordusunun kabiliyetini tartışmakta ve şunları ifade etmektedir:

“İngiltere Süveyş Kanal bölgesi hakkında müzakerelerinde şu iki şıktan birini tercih etmek zorundadır:

1. Kanal bölgesinden yedi sene süre ile yararlanmamızı sağlayan bir anlaşma ile İngiliz birliklerinin Kanal bölgesini derhal tahliyesi.
2. İngiliz birliklerinin Süveyş Kanalı'nı iki senelik bir süre zarfında tahliye etmesi ve bundan sonra Kanal'da hiç bir üs bulundurmaması.

Bu şartlardan herhangi birini kabul etmek İngiltere için bir mağlubiyet değil gerçeği kabul etmektir. Eğer Mısır hükümeti 1936 Antlaşması gereğince

²⁷⁷ Ayın Tarihi, 9 Ekim 1951, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

iki sene sonra hakeme başvurma kararını kabul ederse kararın lehinde olacağına şüphe yoktur. Fakat 1956'ya kadar kanal bölgesi hakkında verilecek herhangi bir karar, Mısır ordusunun, kendi kaynakları ile Kanal bölgesinin güvenliğini temin edip edemeyeceğine bağlıdır. Bu müddet zarfında Mısır ordusu yalnız kendi kaynakları ile Kanal bölgesini savunmaya muktedir hale gelmezse, sorumluluk kendisine bırakılamaz.”²⁷⁸

Washington kaynaklı başka bir haberde Yakın Doğu hakkında bir rapor hazırlayan iki Amerikan kongre üyesi şunları belirtilmektedir:

“Mısır ve Süveyş Kanalındaki İngiliz üsleri: Harp zamanında Mısırlılar tarafından idare edilen bir üssün İngiliz kuvvetlerine fayda sağlayıp sağlayamayacağı ciddi bir sorundur. Barış zamanında böyle bir üssün Mısırlılar tarafından idamesi pek muhtemelen mümkün olacaktır. Fakat harp zamanında savaşan kuvvetlerin, böyle bir anlaşma çerçevesi içinde üslerden gerektiği şekilde faydalanmaları ihtimal dışındadır.”²⁷⁹

Batılı güçler ve özellikle İngiltere, Süveyş Kanalı gibi stratejik bir bölgeyi Mısır'ın savunabilme kudretine sahip olduğuna şüphe ile yaklaşmaktadır. Bu nedenle, eğer somut bir şekilde Kanal bölgesinde kuvvet sevk edilmeyecekse, hiç yoksansa Mısır'ın bu bölgeyi koruyamadığı zamanda veya Batılı güçlerin çıkarları doğrultusunda buraya müdahale edebilme fırsatı elde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte Mısır'daki rejim değişikliği ile birlikte yeni kurulan iktidar, hem içte hem de dışta destek ve güç arayışı içindedir. Batılı güçler ile Mısır arasında çok ciddi bir sorun olursa, Mısır büyük ihtimal Sovyet Bloğu'na yaklaşacaktır. Bu, Kanal bölgesinin Sovyet kontrolü altına girme ihtimali demekti ve her şey Sovyet lehine değişebilirdi. Batılı güçler bu

²⁷⁸ Aydın Tarihi, 14 Şubat 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

²⁷⁹ Aydın Tarihi, 14 Şubat 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

durumu bildikleri için Mısır ile Kanal konusunda bir şekilde çözüm bulma arayışı içindeydi. Mısır ise Necib ve Nasır önderliğinde yapılan darbe sonucunda yeni bir rejim ve değişim içerisindeydi. Amaçları doğrultusunda bir sonuca varabilmek ve tam anlamıyla Mısır'da iktidar olabilmek için özellikle dış destelere ihtiyaç vardı. Bu anlamda Necib ve Nasır ilk başta Batı ile iyi ilişkiler kurmayı uygun gördüler.

İngiltere ve Mısır arasında Süveyş Kanal bölgesinin boşaltılması hususunda yapılan görüşmeler zaman zaman kesime durumuna gelmiştir. Mısır İngiltere'nin Mısır'ın taleplerini kabul etmezse müzakereleri kesme tehdidinde bulunmuştur. Bu noktada Amerika'nın Kahire Büyükelçisi Jafferson Caffrey Amerikan Büyükelçiliği'nde İngiliz maslahatgüzarı Robert Hankey ve General Robertson ile görüşmeler yapmış, ardından Mısır Dışişleri Vekili Mahmut Feyzi'yi ziyaret etmiştir.²⁸⁰

Aylarca süren görüşmeler sonucunda Süveyş konusundaki anlaşma, 19 Ekim 1954 de imza edildi. Buna göre, 1936 antlaşması sona eriyordu ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde (15 Mayıs 1956'ya kadar) Mısır topraklarından tamamen çekileceklerdi.²⁸¹ Anlaşmanın hemen imzasını müteakip Mısır ordusu birinci gruba dâhil bulunan askerî müesseseleri işgal edecektir. İkinci gruba dâhil müesseseler ise sivil İngiliz firmalarına teslim edilecektir. Bunların bakımını üstlenecek bin iki yüz teknisyenden sekiz yüzü İngiltere'den gönderilecek, dört yüzü ise Mısır'dan tedarik edilecekti.²⁸² Bu anlaşma yedi yıl için geçerli olacağı ve prensip itibarıyla yenilenmeyeceği için, Süveyş bölgesindeki tesislerin bakımı ve Ortadoğu'yu ilgilendiren bir savaşın başlaması halinde üslerin yeniden faaliyete geçirilmesi gibi hükümler 19 Ekim 1961'den itibaren bir şey ifade etmeyecektir.²⁸³ Bu ilaveten bu anlaşma ile 26 Ağustos

²⁸⁰ Milliyet, 06 Ekim 1953, s.3.

²⁸¹ Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, s. 496.

²⁸² Ayın Tarihi, 9 Ekim 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

²⁸³ Ayın Tarihi, 19 Ekim 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

1936 tarihli İngiltere-Mısır ittifakı ve Sudan üzerindeki İngiliz-Mısır ortak egemenliğini kuran 19 Ocak 1899 tarihli anlaşma yürürlükten kaldırılıyordu. Ayrıca, Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişi sağlayan 29 Ekim 1888 tarihli İstanbul Anlaşması da teyit ediliyordu. Anlaşmanın 6. Maddesine göre de, Arap Ligi Ortak Savunma Antlaşması devletlerinden birine veya Türkiye'ye silâhlı bir saldırı halinde, Mısır, İngiltere'ye her türlü kolaylığı sağlayacaktı. Antlaşma ile birlikte Türkiye, İngiltere'nin Orta Doğu politikasının bir parçası haline gelmekte ve İngiltere Orta Doğu'da tutunabilmek için, onun yerini alan Türkiye'yi kullanmak zorunda kalıyordu.²⁸⁴

3.1.2. Cemal Abdül Nasır'a Suikast Düzenlenmesi (26 Ekim 1954)

23 Temmuz 1952'de Hür Subaylar darbesinden gerçekleşmesinde Müslüman Kardeşler etkili olmuştur. Subayların ve örgüt arasındaki ikili ilişkiler hem darbe sürecini hızlandırmış hem de subayların faaliyetlerinin sonuca ulaşılmasında etkili olmuştur. Darbenin hemen ardından Mısır'daki siyasi partiler kapanmış fakat Müslüman Kardeşler siyasi parti niteliğinde olmayan bir örgüt olduğu için bu süreçten etkilenmemiştir. Darbeden sonra oluşan rejimde danışmanlık, radyo müdürlüğü, anayasa komisyonu üyeliği gibi çeşitli görevler üstlenen Müslüman Kardeşler, Nasır'dan verdiği sözleri tutmasını istediler, fakat Nasır'ın İslam devleti kurmak gibi bir niyeti yoktu. Dahası, kendine özgü bir sosyalizme amaçlıyordu.²⁸⁵ Devrimden sonra Müslüman Kardeşler Hür Subaylar'a karşı sert eleştiriler yapmış ve İslami ilkelere dayalı teokratik bir devlet kurulmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte örgüt İngiltere-Mısır arasındaki Süveyş Kanalı görüşmelerine

²⁸⁴ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 118–119; Akşam, 19 Ekim 1954, s. 1–2.

²⁸⁵ Hür, Ayşe; “Müslüman Kardeşler kimdir?”, Taraf Gazetesi, (Erişim) <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musluman-kardesler-kimdir.htm>, 18 Ağustos 2012.

müdahil olarak ortamın gerilmesine neden olmuştur. Ekim 1954'te örgütün bir parti olduğu belirtilerek yasadışı ilan edilir.²⁸⁶

Bu gerginleşen ortamda ipleri taraflar arasındaki ipleri koparan olay, 19 Ekim 1954 tarihli İngiltere-Mısır arasındaki Süveyş ile ilgili antlaşma oldu. Müslüman Kardeşler Anlaşma'nın, İngiliz çıkarlarını korumaya hizmet ettiğini ve gelecekte Mısır'ın işgaline zemin hazırlamaktaydı. Dolayısıyla İngiltere-Mısır Anlaşması imzalanmaması gereken bir antlaşmaydı.

26 Ekim 1954'te İskenderiye'nin Elmenşiye meydanında Süveyş Antlaşması hakkında iki yüz elli bin kişiye hitap ederken kendisine bir suikast yapılmıştır. Albay Nasır, nutkunun yarısında iken, kürsünün çok yakınlarında bulunan silahlı bir şahıs, Başbakan Nasır'a on el ateş etmiş ve suikast planı başarısız olmuştur.²⁸⁷ Ateş edildikten sonra yakalanan dört şüpheliden birisi Müslüman Kardeşler örgütü üyesi olduğun itiraf etmiştir.²⁸⁸ 26 Ekim 1954'te Cemal Abdül Nasır'a düzenlenen başarısız suikast girişiminden de Müslüman Kardeşler sorumlu tutulmuştur. Her ne kadar Müslüman Kardeşler'in bu olayda parmağı olduğu kesin olarak kanıtlanamamışsa da hükümet suikast girişimini bahane ederek binlerce teşkilat mensubunu tutuklamıştır. 7 Aralık 1954'te yedi Müslüman Kardeşler liderine idam cezası verilmiş, bunların altısı infaz edilmiştir.²⁸⁹ Kasım 1954 tarihinde Necib, Müslüman Kardeşleri desteklemekle suçlandı, görevinden alınıp ev hapsine konuldu ve 1984'te ölümüne kadar evinde tutuldu.²⁹⁰

²⁸⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 94.

²⁸⁷ Milliyet, 27 Ekim 1954, s. 7.

²⁸⁸ Akşam, 27 Ekim 1954, s. 2.

²⁸⁹ Çakmak, Cenap; "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?", **Akademik ORTADOĞU**, cilt 2, S.1, 2007, s. 85.

²⁹⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 341.

3.1.3. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Türkiye'nin dış politikası Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki tehdidin engellenmesi temelinde oluşturulmuştu. Türkiye Batı ile iyi ilişkiler kurarak, Sovyet tehdidini bertaraf etmek amacındaydı ve bu husus Türk dış politikasına yansımıştı. Türkiye NATO'ya girerek ve Ortadoğu Komutanlığı projesinde yer alarak İngiltere ve ABD ile ortak politika izlemiştir. Bu sayede Batı'nın güvenlik şemsiyesi altında olunacaktı. Bunların ışığında Mısır ve Süveyş Kanalı hem Batı hem de Türkiye için stratejik öneme sahipti. Eğer İngiltere, Süveyş'ten çekildiği takdirde bunun yerini Sovyetler Birliği'nin doldurması Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidini artıracaktı.

Sovyetler Birliği 1953 ve 1954'te Mısır'ın İngiltere karşıtı mücadelesini desteklemiş, Ocak 1954'te Mısır Savunma Bakanı Sovyetler Birliği'ne uzun bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin ardından Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İsrail'in Süveyş Kanalı'nı kullanma hakkı hususunda ilk kez veto hakkını kullanmıştır. Sovyetler her geçen gün Mısır'da kurulan yeni iktidarı desteklemiş ve bu ilişkiler artmaya başlamıştır. Bu durum Batı'nın ve Türkiye'nin Süveyş Kanalı konusundaki Sovyet tehdidi endişesinin haklı olabileceğini somutlaştırıyordu.²⁹¹

Başbakan Adnan Menderes, Türkiye ve tüm Ortadoğu için Süveyş savunmasının hayati önem taşıdığını ve İngiltere'nin Süveyş'ten koşulsuz çekilmesinin Türkiye'yi zor duruma düşüreceğinden bahsetmiştir. Burada Türkiye, Mısır'da Sovyet tehdidinin engellenmesi için İngiltere'nin belli şartlarda burada tekrar hareket edebilme hakkına sahip olması gerektiğini düşünmektedir.²⁹²

²⁹¹ Güler, **a.g.e.**, s.137-138.

²⁹² Bulut, Sedef; "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", Ankara, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.41, Mayıs 2008, s. 35-61, s. 52.

Sovyet tehdidine karşı zafer niteliği taşıyan 19 Ekim 1954 tarihinde İngiltere-Mısır Antlaşması'nın imzalanması, Türk-Mısır ilişkilerine olumlu etki yapmıştır ve ilişkilerin daha iyi olması için gereken ivme kazanılmıştır. Söz konusu olumlu gelişmeleri Türk ve Mısır devlet adamlarının yazışmalarında bile hissetmek mümkündür. İngiltere ile Mısır arasında kanal meselesinin nihai şekilde halledilmesini sonuçlandıran anlaşmanın imzalanması münasebetiyle Başbakan Adnan Menderes, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Mısır Başbakanı Cemâl Abdül Nasır'a gönderdiği mesajların metinleri şu şekildedir:

“Ekselans Winston Churchill,

Kanal meselesinin nihai şekilde halledildiğini memnurlukla öğrendim. Temkinli, uzağı gören siyasetinizin mümkün kıldığı bu güzel neticenin Ortaşarkta huzur ve istikrarın teessüsü bakımından büyük tesiri olacağına eminim. Bu meselenin böylece tatminkâr şekilde halledilmiş olması Büyük Britanya'ya, bilhassa Ortaşarkın emniyeti bakımından biran evvel başarılması lâzım gelen kolektif çalışmada kendisine terettüp eden mühim vazifeyi gereken sükûnet ve itimat havası içinde, her türlü yanlış tefsirlerden masun olarak daha da iyi yapabilmek imkânını verecektir. Kanal anlaşmasına Türkiye'nin emniyetini de derpiş eden hükmün konulmasından dolayı duyduğumuz şükran hislerini bu vesile ile ifade etmeyi zevkli bir vazife telâkki etmekteyim.

Hararetli tebriklerimi arz ve sıhhat ve muvaffakiyet temennilerimle üstün saygılarımın kabulünü rica ederim.”

Başbakan Adnan Menderes Mısır Başbakanına da aşağıdaki mesajı göndermiştir:

Ekselans Cemal Abdülnasır,

Kanal meselesinin nihai şeklinin halledilmesi münasebetiyle zatı devletlerine hararetli tebriklerimi arz etmekle bahtıyarım.

Bu güzel kiyaset eseri hiç şüphe yok ki Mısır'ın dünyadaki itibarını bir kat daha arttıracak ve ona sulhsever devletlerin işbirliğinde müstesna bir mevki temin edecektir. Elde ettiriniz neticenin Ortaşarkta istikrar ve itimadın kuvvetlenmesi bakımından ehemmiyeti çok büyüktür. Bu suretle yalnız memleketinizin itilâsına değil aynı zamanda yok edilmek tehlikesi karşısında mevcudiyetini koruyabilmek için bu sıkı tesanüte muhtaç olan hakiki sulh ve adalet aşığı milletler camiasına da büyük bir hizmette bulunmuş oluyoruz. Kanal anlaşmasına Türkiye'nin emniyetini de derpiş eden hükmün konulmasından dolayı duyduğumuz teşekkür hislerini bu vesile ile ifade etmeyi zevkli bir vazife telâkki etmekteyim.

Dost Mısırın refah ve saadetini samimiyetle temenni eder, bilvesile şahsınıza karşı beslediğim yüksek takdir ve itibar hislerimi teyit eylerim.”²⁹³

Mısır Başbakanı Cemal Abdülnasır, Süveyş Kanalı'ndan İngiltere'nin çekilmesi hakkındaki Mısır-İngiliz anlaşmasının imzası münasebetiyle Başbakan Adnan Menderes tarafından çekilen tebrik telgrafına aşağıdaki cevabı vermiştir:

“Ekselans Adnan Menderes,

Anlaşmanın ve tahliyenin imzası münasebetiyle göndermiş olduğunuz nazik mesajdan dolayı ziyadesiyle mütehassis oldum. Bu sadece Mısır ve Büyük Britanya için tarihî bir muvaffakiyet değil, işbirliği ve hürriyet üzerine

²⁹³ Ayın Tarihi, 21 Ekim 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

dayanan adalet ve dünya nizamını arzu eden her millet için debir muvaffakiyettir ve ümit ediyorum ki, bütün Yakmşark'ta sulh ve istikrara hizmet edecektir.

En yüksek ihtiramatımın (saygılarımın) kabulünü rica ederim.”²⁹⁴

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise 1 Kasım 1954 tarihindeki konuşmasında, aynı memnuniyeti belirtirken, Mısır'ın, Türkiye'nin dostluk ve yakınlaşma isteklerine bu suretle cevap vermiş olduğunu ifade ediyor ve iki ülke başbakanları ile iki ülke hükümetleri arasında “dostluk ve kardeşlik” ilişkilerinin kurulmuş olduğunu söylüyordu. Ardından Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Ahmed Remzi, 19 Aralık 1954 tarihinde verdiği heyecanlı demeçte, Araplar ile Türkler arasındaki “tarihi” dostluktan bahsederek, Menderes ve Abdülnasır'ın kurdukları politikanın, gelecek kuşakların her zaman sözünü edecekleri “yeni bir dönem” ve “tarihi bir sayfa” olduğunu söylüyordu.²⁹⁵

Anlaşmanın 6. Maddesine göre, Arap Ligi Ortak Savunma Antlaşması devletlerinden birine veya Türkiye'ye silâhlı bir saldırı halinde, Mısır, İngiltere'ye her türlü kolaylığı sağlayacaktı. Bu şekilde Türkiye, İngiltere-Mısır Anlaşması'nın ve dolayısıyla İngiltere'nin Orta Doğu politikasının bir parçası haline gelmekte idi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı akabinde bölgeden çekilmesinin ardından, bu durum Türkiye için önemli bir gelişmeydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'dan çekilmesi ile bu boşluğu dolduran İngiltere, 35 yıl sonra, Orta Doğuda tutunabilmek için, onun yerini alan Türkiye'yi kullanmak zorunda kalıyordu.²⁹⁶

²⁹⁴ Aydın Tarihi, 27 Ekim 1954, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

²⁹⁵ Armaoğlu, Fahir; “Arap Milliyetçiliğin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970”, s. 170-171.

²⁹⁶ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 118-119.

Türkiye, uzun yıllardır yönettiği Ortadoğu topraklarındaki politikalara yeniden dâhil oluyordu ve bunun yanında Sovyet tehdidi Mısır'da bertaraf edilmişti. Nasır'ın Batı ile iyi ilişkiler kurma planının gerçekleştiği bu antlaşma ile Türk-Mısır ilişkileri yeniden olumlu hale gelmiş ve daha öncesinde yaşanan bazı olayların yarattığı kötü bir Türkiye imajının düzeltilmesi için büyük bir fırsat elde edilmiş olunuyordu.

Antlaşma sonrasındaki atmosfer sayesinde Mısır'ın Ocak 1954'te Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuat Togay'ı istenmeyen adam (persona non grata) ilan ederek sınır dışı etmesinin²⁹⁷ yarattığı "Büyükelçi Krizi"nin bütün etkileri kaybolmuş ve ilişkilerde belirgin bir yakınlaşma gözlemlenmiştir. Ankara Vali ve Belediye Başkanı, Kahire Valisi'nin daveti üzerine Kasım 1954'te Mısır'a olan ziyaretinde, kendisi Başbakan Abdülnasır tarafından iki defa kabul edilmiştir.²⁹⁸ Fakat ikili ilişkilerde bu olumlu hava, Bağdat Paketi'nin oluşturulma süreci ve Türkiye'nin de bu süreçte etkin bir rol alması ile bozulacaktır.

3.2. DEVRİMCİ KOMUTA KONSEYİ DÖNEMİ (15 KASIM 1954–23 HAZİRAN 1956)

3.2.1. Bağdat Paketi (24 Şubat 1955)

II. Dünya Savaşından sonra dış politikaya hâkim olan en önemli mesele, Avrupa'yı olduğu kadar Türkiye'yi de tehdit eden Sovyet emperyalizmine karşı duyulan güvenlik endişesi olmuştur. Kore Savaşı'nın sorumlusu olarak görülen Sovyetler Birliği'nin etrafında bir "güvenlik koridoru"

²⁹⁷ Sönmez, Şinasi; "Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, Bahar 2009, s. 469.

²⁹⁸ Armaoğlu, Fahir; "Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945–1970", s. 170–172.

oluşturulmaya çalışılıyordu. Ortadoğu Bölgesi ise Sovyetler Birliği'ne bitişik olmasına rağmen Batı kolektif sistemine bağlanmamış durumdaydı. İngiltere'nin girişimleri ile Ortadoğu Komutanlığı projesi teşebbüsleri de sonuç vermemiş ve bu durumdan sonra bölgeyi Batı kolektif sistemine bağlamak için bundan sonra bizzat Amerika Birleşik Devletleri ilgilenmeye başlamıştır.²⁹⁹ Amerika, Ortadoğu'ya karşı yeni bir stratejik politikanın oluşturulmasının önemine varmış ve bölge sorunlarının yerinde incelenmesine ve alternatif politikaların oluşturulmasına karar verildi. Bu amaçla Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles,9 Mayıs 1953'te Ortadoğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan bir program çerçevesinde geziye çıktı. 29 Mayıs'a kadar sürecek olan bu gezi programında, yedi Arap ülkesinin yanı sıra İsrail, Hindistan, Pakistan, Yunanistan ve Türkiye de bulunacaktı.³⁰⁰

Geziden önce Dulles, üç önemli husus üzerinde yoğunlaşmaktaydı ve yapılacak olan gezinin ana konuları daha çok bunların çerçevesinde şekillenecekti. Bu üç önemli husus; İngiltere-Mısır anlaşmazlığı, Arap-İsrail çatışması ve Ortadoğu savunması idi.³⁰¹ ABD'nin Batı kolektif sistemi çerçevesinde Mısır stratejik öneme sahipti. Bu nedenle 11-12 Mayıs 1953 tarihlerinde gerçekleşecek olan Mısır gezisi hem Dulles'in gezisinin en önem verdiği ayağı hem de gezinin başlangıcıydı. Dulles, Mısır gezisi kapsamında önce Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi, sonra Başbakan General Necip son olarak da başta Albay Nasır olmak üzere birçok Hür Subaylar liderleri ile görüştü.³⁰²

²⁹⁹ Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s. 51.

³⁰⁰ Sever, Ayşegül; **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1997, s. 107.

³⁰¹ Yeşilbursa Behçet Kemal; "Kuzey Kuşağı Savunma Projesi ve Türkiye-Pakistan Anlaşması, 1953-1954", Elazığ, IV Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, 16-18 Ekim 2003, Bildiriler, **Fırat Üniversitesi Basımevi**, 2004, s. 862.

³⁰² Baş, Arda; "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye (1950-1958)", Bolu, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 41.

ABD, Mısır'ı Ortadoğu'da çok önemli bir Arap ülkesi olarak görüyor ve Mısır ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu. Mısır da 1954'e kadar ABD ile iyi ilişkiler kurma yanlısı bir tavır göstermiştir, çünkü Mısır yaşadığı ekonomik problemleri çözmek ve kalkınma için gerekli sermayeyi Birleşmiş Milletler ve ABD'den kredi olarak almayı düşünüyordu.³⁰³

Dulles'ın General Necib'le bulunduğu temasta daha çok Süveyş konusu ağırlıkta olmuştur. General Necib, Mısır halkının ve Arapların ABD ile iyi ilişkiler kurmak arzusunda olduklarını fakat Filistin ve Süveyş meseleleri yüzünden ABD'nin bölgedeki imajının ve etkinliğinin önemli bir şekilde sarsıldığını ifade etti. General Necib, Ortadoğu savunması ilgili bir pakta Mısırlıların olumlu bir şekilde bakmayacağını İngiltere ile yapılan antlaşmanın yarattığı sorunlar sürerken bu hususta herhangi bir teşebbüste bulunmayacaklarını belirtti. General Necip, *“Bizi İngiltere'nin işgalinden kurtarın ve bizde o zaman iyi niyetle müzakerelere girelim”* diyerek şartını ortaya koydu.³⁰⁴

Dulles'ın Nasır ve diğer darbe liderleri ile bulunduğu temasın ana konusu ABD'den talep edilen silahlar ve Ortadoğu savunmasıydı. Dulles, Nasır'a Mısır'ın oluşturulmaya çalışılan pakta katılmasının önem arz ettiğini belirtmiştir. Nasır, kurulacak olan paktın Mısır'ı neden koruyacağına dair sorusuna Sovyetler Birliği'nden cevabını alınca Nasır, Mısır'ın Sovyetler Birliği tarafından değil, İngiltere tarafından tehdit edildiğini söyledi. Dulles, bu noktada müdahale ederek kurulacak olan paktın aynı zamanda Süveyş Kanal Üssü'ndeki İngiliz askerlerini paktın askeri ve Kanal Üssü'nün de paktın üssü olacağını söyleyerek cevap verdi. Bunun üzerine Nasır, Dulles'a şu şekilde cevap verdi:

³⁰³ Güler, **a.g.e.**, s. 146.

³⁰⁴ Armaoğlu, Fahir; **Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na (1951–1955)**, s. 215.

“Ben halkıma, buradaki İngilizlerin statülerinin, bir bayrak değişikliği ile işgal kuvvetinden ortak kuvvet haline geçeceğini söylersem, alay ederler benimle. Bana karşı duydukları inanç kaybolur, yeraltı örgütleri ortaya çıkarak halkın güvenini kazanır. Ben halkıma milliyetçilik yolunu göstermekten vazgeçersem, onu komünistler ele alır. Sözünü ettiğiniz paktlara katılmam, halkımın ciddiyetim hakkında şüphe etmesinden başka bir işe yaramaz. Buradan 90 kilometre ötede, Süveyş kanalında elinde tabancası, pusuda bekleyen bir katile önem vermeyi, sınırlarımızdan 7500 kilometre ötede bıçak taşıyan birinden çekindiğimi onlara nasıl söylerim? Hele basından başlayalım, derler bana. Halk önce özgürlüğünü kazanmalı, sonra onu korumak için çalışmalıdır. Serbestçe ve kendi isteğimizle olamadığı sürece, henüz ne pakttan, ne de başka güvenlik tedbirlerinden bahsedecek durumda değiliz.”³⁰⁵

Mısır’da yapılan görüşmeler sonrası Dulles, Mısır’ın bir pakt projesine sıcak bakabilmesi için İngilizlerin ülkeyi terk etmesinin ve bölge savunmasında Arap ülkelerinin temel alınmasının şart olduğunu görmüştü. Ancak Dulles Kahire’ye gelmeden önce bu ülkenin Ortadoğu savunmasında kilit bir rol oynayabileceğini ümit ederek gelmişti fakat sonuç olarak Dulles Mısır’dan ayrılırken Mısır’ın mevcut durumda Ortadoğu’da Batılılarla hiçbir ortaklığa girmeyeceğini anladı.³⁰⁶

Dulles’in programında olmamasına rağmen ziyarette bulunduğu ülkeler arasında Türkiye’de vardır. Türkiye’nin güvenilir bir NATO üyesi olması ve Ortadoğu’da sorumluluk alacak ülkelerin başında gelmesi bunda etkili olmuştu.³⁰⁷ Türk Hükümeti’nin daveti üzerine Dulles, 25–27 Mayıs tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes

³⁰⁵ Baş, **a.g.e.**, s. 42.

³⁰⁶ Yeşilbursa, Behçet Kemal; “İngiltere’nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye’nin NATO’ya Girişi (1950–1953)”, Elazığ, Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler), **Ceren Matbaası**, 2002, s. 751–758, s. 93.

³⁰⁷ Mütercimler; Öke, **a.g.e.**, s. 165.

ile görüşmelerde bulundu.³⁰⁸ Özellikle Menderes-Dulles görüşmesi, iki ülkenin Ortadoğu savunması konusunda ortak düşünceye sahip olduğu sonucunu ortaya çıkardı. Menderes görüşmede, bölgede bir savunma paktı kurulması halinde Türkiye'nin bu paktın bel kemiğini oluşturmak istediğini belirtti.³⁰⁹

Başbakan Menderes, Türkiye'nin bölgede girişilecek olan savunma çalışmalarında lider bir rol oynayabilecek tek ülke olduğunu belirtti, çünkü batılı ülkelerle olan yakın ilişkileri en önemlisi NATO üyesi bir Ortadoğu ülkesi olmasının yanı sıra, siyasi ve ekonomik olarak diğer Ortadoğu ülkelerinden daha istikrarlı tek bölge ülkesiydi. Üstelik Ortadoğu'da kurulacak bir savunma paktı Türkiye'nin güvenliğine önemli katkı sağlayacaktı. Menderes, Dulles'a Ortadoğu savunması ile ilgili her türlü çalışmayı destekleyeceklerini açık bir şekilde ifade etti.³¹⁰

Türkiye'deki temaslarını tamamladıktan sonra ülkesine dönen Dulles, 1 Haziran 1953'de ABD Ulusal Konseyi'nde Ortadoğu ve Güney Asya gezisi hakkındaki raporu açıklayarak; Ortadoğu Savunma Teşkilatı'nın kurulmasının çok uzak bir ihtimal olduğunu, Arap ülkelerinin Sovyet tehlikesinin farkında olmadığını belirtmiştir.³¹¹ Araplar için Sovyet tehdidinden çok İsrail'in bölgedeki varlığı ve Süveyş sorunu birinci derecede önemde olduğunu ancak Kuzey Kuşağı ülkelerinin Sovyet tehlikesini her şeyden fazla önemsediklerini belirtti.³¹²

Ayrıca kurulması düşünülen bir savunma örgütünün, Ortadoğu Komutanlığı projesinde olduğu gibi Batı tarafından dayatılması yerine, bizzat

³⁰⁸ Milliyet, 25–26 Mayıs 1953, s. 1 ve 7.

³⁰⁹ Metin, Ömer; “Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri (1950–1960)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bolu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 66.

³¹⁰ Sever, **a.g.e.**, s. 111.

³¹¹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 53.

³¹² Uslu, Nasuh; **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s.112.

bölge devletler tarafından oluşturulması gerektiğini belirtti.³¹³ Bununla birlikte böyle bir savunma sisteminin başarılı olması için savunma paktının, Sovyet tehlikesini algılayan kuzey ülkelere dayanarak kurulması gerekiyordu. Ayrıca kurulacak olan savunma paktının “Kuzey Kuşağı Projesi-Northern Tier” adıyla oluşturulmasını teklif etti. Dulles, Sovyetler Birliği’ni güneyden kuşatan ve bu devletin yayılmacı hedeflerinin bilincinde olan Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Pakistan’a özel önem verilmesi gerektiğini vurguladı.³¹⁴

Dulles’in gerçekleştirdiği Ortadoğu seyahati, Amerika’nın Ortadoğu ile ilgili olarak daha bağımsız bir politika izlemesini ve Kuzey Kuşağı’na dayalı yeni bir bölgesel politikalar geliştirmesini sağlamıştı. Bölge ülkelerine yeni bir savunma örgütü kurulmasında liderlik edecek olan Amerika, değiştirdiği bu anlayış ile İngiltere’nin ortaya koyduğu Ortadoğu politikalarını desteklemeyeceğini göstermişti. Kuzey Kuşağı Projesine ilk tepki İngiltere’den geldi. İngiliz Hükümeti’ne göre bu proje Ortadoğu savunmasına bir katkı sağlamayacaktı ve bununla birlikte Kuzey Kuşağı Projesi’nin açık şekilde savunma amaçlı olduğu gösterilmedikçe, Sovyetler Birliği tarafından kendisine karşı yapılmış bir oluşum olarak algılanacağını bunun da bölgedeki gerilimin artmasına sebep olacaktı.³¹⁵

1953 yılında İngiltere, Mısır’la olan meseleler ile uğraşmakta iken, Amerika, kendi tarafından uygulamaya koymayı düşündüğü Kuzey Kuşağı Savunma Projesi’ne devam etmeye karar verdi. Amerika Dışişleri Bakanlığı, Pakistan ve Irak gibi işbirliğine girmeye yakın ülkelerle yapılacak ikili antlaşmaların daha verimli olacağı görüşündeydi.³¹⁶

³¹³ Yılmaz, a.g.e., s. 86.

³¹⁴ Bağcı, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Ankara, Metu Press Yayınları, 2001, s. 48.

³¹⁵ Yeşilbursa, Behçet Kemal; “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri”, s. 96.

³¹⁶ Yeşilbursa, Behçet Kemal; “İngiltere’nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye’nin NATO’ya Girişi (1950-1953)”, s. 107.

Eylül 1953'ten itibaren Pakistan'ın Kuzey Kuşağı Savunma Projesi'ne destek verdiği ve bu konuda daha istekli davranacağı görülecekti. Pakistan, Hindistan ile Keşmir Sorunu yaşıyordu ve bununla birlikte Sovyetler Afganistan'ı Pakistan'a karşı kışkırtıyordu. Sonuç olarak Pakistan bu konularda yalnız kalmamak için Batı'ya yanaşmış ve pakta sıcak bakmıştır. Eylül ayında Ankara'yı ziyaret eden Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı General Eyüp Han verdiği bir demeçte, Pakistan'ın Türkiye ile muhtemelen Irak'ı da içine alan bir Kuzey Kuşağı paktına olumlu baktığını açıkladı. Bununla birlikte bu şekilde bir ittifaka girmede Amerika'nın askeri ve ekonomik yardımına ihtiyaç duyulduğunu ve Amerika'nın Kuzey Kuşağı Savunma Projesi'nde inisiyatif almasının gerektiğini vurgulamıştır.³¹⁷

Ortadoğu Savunma Pakti'na ilk adım olarak 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalandı. Daha sonra iki ülke arasında 19 Mayıs 1954'te bir Karşılıklı Savunma için Yardım Anlaşması imzalandı. Anlaşmada Pakistan'ın bölgesel savunmaya katılacağı belirtiliyordu.³¹⁸ 19 Şubat 1954 tarihinde Karaçi'de Türk ve Pakistan hükümetleri ortak bir açıklama yaptılar. İki taraf antlaşma imzalamaya karar verdiklerini ilan ettiler. Türkiye ile Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması planlandığı gibi 2 Nisan 1954 günü Karaçi'de Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Han ile Türk Büyükelçisi Selahattin Arel arasında imzalandı. Antlaşma 12 Haziran 1954'te onay işlemleri bittikten sonra yürürlüğe girdi.³¹⁹ Anlaşmanın ilk üç maddesi* iki ülke arasındaki kültürel ekonomik ilişkileri düzenletmeydi. Savunma işleriyle ilgili olan dördüncü madde de her iki ülkenin dışarıdan kendilerine bir saldırı olursa, BM Antlaşmasının 51. Maddesine uygun bir şekilde işbirliği yapabileceklerini ön görmekteydi. Bunu yanında teknik konularda bilgi alışverişi aynı zamanda silah ve mühimmat

³¹⁷ Armaoğlu, Fahir; **Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına (1951–1955)**, s. 223

³¹⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 54.

³¹⁹ Soysal, İsmail; **1955 Bağdat Pakti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 187.

* Antlaşmanın Türkçe metni için bkz: Ayın Tarihi, 2 Nisan 1954.

alışverişinde yardımlaşma yapacaklarını taahhüt ediyorlardı. Altıncı madde antlaşmanın diğer devletlere açık bir anlaşma olduğunu belirtmekteydi.³²⁰

Hem Türkiye hem de Pakistan, Ortadoğu'nun Arap olmayan devletleriydi ve bölgede kurulacak bir paktın başarılı olması için Arap ülkelerini de bu pakta dahil edilmesi gerekiyordu.³²¹ Türk Hükümeti, Türkiye-Pakistan Antlaşması'nın diğer bölge ülkelerinin de Ortadoğu savunmasına katılımı konusunda katkıda bulunacağını düşünmüştü. Arap devletleri içinde sadece Irak, Türkiye-Pakistan Antlaşması'na olumlu tepkide bulundu. Irak'ta Kral Naibi ve eski başbakanlardan Nuri Said, Türkiye-Pakistan Antlaşması'na dâhil olma taraftarıydı.³²²

Batı ile özellikle İngiltere ile ilişkileri en yakın olan devlet Irak'tı. Fakat bunlara rağmen Irak'ın pakta girme kararını vermesi pek de kolay olmamıştır. Çünkü Batı tarafından destek gören bir ittifaka girmenin "İsrail'in varlığının tanınması"dan farkı yoktu. Bu durum diğer Arap ülkeleri ile ilişkileri bozabilirdi. Öte yandan Irak'ın kendi içerisinde muhalefet ile karşılaşması da ihtimal dahilindedir ve Sovyetler Birliği de Irak'taki Kürt azınlığı ve Irak Komünist Partisi'ni destekliyordu. Ayrıca Irak, Batı'nın ekonomik yardımı ile kalkınmayı sağlayarak Arap dünyasında güçlü bir statü elde etmek istiyordu. Irak bunların ışığında Nisan 1954'ten itibaren ABD'den askeri yardım almaya başlayarak Batı ittifakına girme konusunda ilk adımı atmıştır.³²³

Pakt'ın bölgede kurulması için girişimlerde bulunurken uzun zamandan beri süren İngiltere-Mısır görüşmelerinde sonuca varıldı. İngiltere, 27 Temmuz 1954'te imzalanan antlaşma ile Süveyş Kanal Üssü'nü boşaltmayı kabul etti. Bu durum hem Türkiye hem de ABD için önemli bir gelişmeydi.

³²⁰ Soysal, İsmail; **1955 Bağdat Paktı**, s. 188.

³²¹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.54.

³²² Yeşilbursa, Behçet Kemal; "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", s. 98.

³²³ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 54-55.

Antlaşmanın imzalanmasıyla Mısır'ın Ortadoğu sorunları konusunda yapıcı olmayan ve uzlaşmaz tavrından vazgeçtiği ve Batı dünyası ile Araplar arasında daha yapıcı ve umut vaat eden bir dönemin başladığı izlenimi oluştu. Mısır'da, İngiltere-Mısır Anlaşması'nın imzalanması Irak'ı da Batı ile işbirliği konusunda kendini daha rahat hissetmesine yardımcı oldu. Mısır, bu antlaşmayı imzalayarak Batı ile işbirliğinin her zaman Arap dünyasından tepki görmeyeceğini kanıtladı.³²⁴

Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa İngiltere ziyaretinin dönüşünde Ekim 1954'te Türkiye'yi de ziyaret etti. Türkiye ve Irak'ı birbirine yakınlaştıran ortak nokta Batı temelli dış politika anlayışıydı. Ankara, Irak'a Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlenmeyeceği noktasında özellikle teminat verdi. Irak ile belli konularda bir uzlaşma imkânı sağladı.³²⁵

İngiltere'nin müdahalesi ile Irak iç politika açısından da Batı ile işbirliğine hazır hale geldi. İngiltere, 1930 İngiliz-Irak Antlaşması'nın devamı için kendisine yakın bir başbakanın Irak'ta göreve gelmesini istemekteydi. Bu nedenle İngiltere, Irak Kralı Naibi'ni, eski başbakanlardan Nuri Said'in başbakanlığında komünizm karşıtı bir hükümet kurması yönünde ikna etti ve İngilizlerin desteğiyle 4 Ağustos 1954 tarihinde Nuri Said yeni hükümeti kurdu.³²⁶

Nuri Said'in Türkiye gezisinden kısa bir süre sonra, Başbakan Menderes, 6–12 Ocak 1955 tarihleri arasında Bağdat'ı ziyaret etti. Bu ziyaretin son gününde 12 Ocak 1955 tarihinde yayınlanan ortak bildiride, Nuri Said'in Türkiye ziyareti sırasında gündeme gelen Ortadoğu'nun güvenliği için

³²⁴ Sever, **a.g.e.**, s. 123-125.

³²⁵ Demir, Şerif; "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Erzincan, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/3, Summer 2011, p. 691–713, s. 701.

³²⁶ Yeşilbursa, Behçet Kemal; "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", s. 107.

gerekli görülen paktın bir an önce hayata geçirilmesi için her iki ülkenin kısa bir süre sonra bir anlaşma imzalayacakları duyuruldu.³²⁷ Yayınlanan ortak bildiride şöyle deniliyordu:

“Bu vesika, Birleşmiş Milletler antlaşmasının 51 inci maddesinde ifade edilmiş olan meşru müdafaa hakkına istinaden, âkidlere, gerek bölgede, gerek dışından, yani her nereden olursa olsun, kendilerine vuku bulabilecek tecavüzlere müştereken karşı konulması için onlar arasında işbirliği yapılması taahhüdünü ihtiva edecekti.

Bu antlaşmaya, vakit kaybedilmeksizin, çok yakın bir zamanda, nihaî şekli verilip imzalanacaktır.

Türkiye ve Irak hükümetleri, Orta-Şarkta, Birleşmiş Milletler antlaşmasının prensiplerine ve bu prensiplere dayanan kararlara uygun şekilde istikrarın tesisine, her ne şekilde olursa olsun tecavüz niyetlerinin önlenmesi suretiyle emniyetin takviyesine ve sulhun vikayesine hizmet edeceğine kani bulundukları böyle bir antlaşmaya, onun gayelerinin tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş olan veya coğrafi mevkiinden dolayı veya elindeki imkânlar sayesinde bu yolda faaliyet sarf edebilecek vaziyette bulunan devletlerin iltihakını faydalı ve lüzumlu telâkki eylemektedirler.

Bu itibarla, bu antlaşmanın nihaî şeklini almasına takaddüm edecek çok kısa zaman zarfında bu mevzuda kendileriyle beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklar, mümkün olursa vesikanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her hal ve kârda imzadan sonra dahi aynı gayretlere devam edeceklerdir.”³²⁸

³²⁷ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 59.

³²⁸ Ayın Tarihi, Bağdat, 31 Ocak 1955, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

Hazırlanan ortak bildiri bir anlamda Bağdat Paktı'nın ilk tanıtımı yapıldı. Bildiride kurulacak olan paktın amaçları ve kapsamı çizilerek özellikle bölge ülkelerinin Pakt'a katılımları hedeflendi. Pakta katılmak isteyen devletlerde aranacak özelliklerde coğrafi tanımlamalar yapılmadı. Katılmak isteyen devletlerin bölge ülkesi olması şart değildi. Bölge dışındaki ülkelerin örneğin İngiltere'nin pakta katılması mümkündü. Bildiride değinilen bir başka nokta muhtemel saldırının *“gerek bölgeden, gerek dışından”* diye sınıflandırılmış olmasıdır. Bölge dışından bir saldırı ile Sovyetler Birliği hedef olarak gösterilirken, bölge içinden saldırı ile İsrail kastedildi.³²⁹

Irak Hükümeti ile antlaşma prensipleri üzerinde anlaşılan Başbakan Adnan Menderes, Ankara'ya dönerken Irak'la imzalanacak antlaşmaya katılımlarını sağlayabilmek için 14 Ocak'ta Suriye'yi, 15 Ocak'ta da Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Suriye, Türkiye'nin önerisini kesinlikle reddederken Lübnan Hükümeti, kuvvetli bir Ortadoğu savunma örgütünün kurulmasına taraftar olduğunu ancak Arap Birliği'nin onayı olmadan böyle bir örgüte giremeyeceğini açıklamıştır.³³⁰

Türkiye ile Irak arasında kurulması düşünülen pakt fikrine başta Mısır olmak üzere çeşitli Arap devletlerinden olumsuz tepkiler gelmiştir. Tüm tepkilere rağmen Irak ve Türkiye, 24 Şubat 1955 tarihinde “Bağdat Paktı” adıyla anılan Türk-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması³³¹’nı imzalamışlardır.³³²

Bağdat Paktı'nın 1. Maddesine göre; taraflar BM yasasının 51. Maddesi gereğince güvenlik ve savunma için işbirliği içinde bulunduklarını ve bu işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla özel antlaşmalar da yapmayı kabul

³²⁹ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 60.

³³⁰ Dural, Emel; **Türkiye'nin Orta Doğu Politikası**, Eskişehir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 76.

³³¹ Türkiye-Irak Antlaşmasının metni için bkz.; İsmail Soysal, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt: II, 1945-1990, Ankara, TTK Basımevi, 1991.

³³² Armaoğlu, Fahir; **Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970**, s. 173.

ettiler. Antlaşmanın 3. Maddesi uyarınca, taraflar hiçbir surette birbirlerinin iç işlerine karışmayacaktı. Ayrıca 5. Maddeye göre, bu antlaşmanın Arap Birliği ülkelerine ve bölgenin güvenliğiyle ilgilenen tüm ülkelere açık olduğu kabul ediliyordu. Pakta sonradan katılacak ülkeler de, 1. Maddede belirtildiği şekilde pakta üye ülkelerle özel antlaşmalar yapabilecekti. 4. Maddeye göre, en az dört ülkenin pakta katılımıyla Bağdat Paktının Daimi Konseyi oluşacaktı. Son olarak 7. Maddede de paktın beş yıl süreli olduğu ve beşer yıllık sürelerle yenileceği belirtiliyordu.³³³

İngiltere ve Amerika hız bir şekilde gerçekleşen gelişmelerden memnuniyet duyarken, Mısır Hükümeti'nin bu gelişmelere tepkisi oldukça sert oldu. Mısır, Irak'ın bu girişiminin Arap Birliği'ne ihanet etmek anlamına geldiğini söyledi.³³⁴ Çünkü İngiltere-Mısır Süveyş Anlaşması'nın Ekim 1954'te parafe edilmesinden sonra Mısır kendi liderliği altında bir Arap Devletleri Bloğu kurmak üzere diplomatik faaliyetlere başlamıştır. Türkiye ve Irak'ın harekete geçmeleri, Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın kendi liderliği altında oluşturmak istediği Arap bloğunu engelleyici unsur olarak algılanmıştır.³³⁵ Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'yi de yanına alarak, Irak'ı dışarıda bırakmak suretiyle Arap Birliği'nin yerine geçecek yeni bir siyasi, ekonomik ve askeri yapılanma tasarlamışlardır. 6 Mart'ta bu üç devlet yaptıkları bir açıklamayla de Türk-Irak Paktı'na katılmayacaklarını açıklamışlardır. Bu karara yalnızca Yemen katılmış, Ürdün ve Lübnan ise kendilerini bağlayacak kesin bir durum almaktan dikkatle kaçınmışlardır.³³⁶

Bağdat Paktı kurulduktan sonra ilk katılan devlet İngiltere oldu. İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılma konusunda hızlı hareket etmesinin temel

³³³ Metin, a.g.e., s. 75.

³³⁴ Soysal, İsmail; **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, s. 235.

³³⁵ Rüstemoğlu, R. Kürşat; **1949-1981 Yılları Arasında Suriye ve Mısır'da Vuku Bulan Hükümet Darbeleri ve Bunların Türkiye'deki Yankıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 31.

³³⁶ Düzgün, Mücahit; "Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 206.

nedeni Irak ile imzalanan 1930 İngiltere-Irak İttifak Antlaşması'nın 1956 yılında sona erecek olmasıydı.³³⁷ Türkiye-Irak Paketi'nin 5. Maddesi, antlaşmaya katılan devletlere diğler üyelerle ikili özel antlaşma yapabilme imkânı vermekteydi. Yapılan ikili görüşmeler sonunda, İngiltere ile Irak Özel Antlaşması 4 Nisan 1955'te imzalandı. Bir sonraki gün İngiltere'nin Türkiye-Irak Paketi'na dahil edilmesiyle, bu antlaşma, "Bağdat Paketi" adını aldı.³³⁸

İngiltere'nin Bağdat Paketi'na dâhil olması, Pakistan'ın Paketi'a katılım sürecini hızlandırdı. İngiltere, Bağdat Paketi'na katılım antlaşmasını imzaladığı gün Türkiye ve Irak, Pakistan'a pakta katılması için resmi çağrıda bulundu.23 Eylül 1955'te Pakistan Bağdat Paketi'na katılan ikinci devlet oldu.³³⁹

Bağdat Paketi'na katılan üçüncü devlet İran'dır. İran'ın bölge savunmasına katılımı önemliydi. Türkiye ile Pakistan arasında kalan İran bu halkaya dahil olmadıkça bu antlaşmanın bir savunma antlaşması olarak bölgede etkili olması ihtimal dışıdır. Bununla birlikte İran da Basra Körfezi'ndeki çıkarlarını gerçekleştirebilmek amacıyla Bağdat Paketi'na katılarak İngiltere ile aynı ittifakta olmayı hedefliyordu. İran Hükümeti, pakta katılmaları halinde Irak'tan İngilizlerin etkisiyle bazı tavizler koparabileceklerini de hesaplamaktaydı. Bütün bu düşünceler sonucunda İran, 11 Ekim 1955'te Bağdat Paketi'na katılacağını açıkladı. Böylece 12 Ekim 1955 itibariyle, Bağdat Paketi'nin üye devlet sayısı İran ile birlikte beşe ulaşmış oluyordu.³⁴⁰

İngiltere Bağdat Paketi'na dahil olmasına rağmen Paketi'n kurulmasında aktif ve önemli rol oynayan ABD, Paketi'a üye olmamıştır çünkü, Bağdat

³³⁷ Akşin, Aptülahat; *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri*, İstanbul, 1959, s. 101-102.

³³⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

³³⁹ Soysal, İsmail; *1955 Bağdat Paketi*, s. 202.

³⁴⁰ Canatan, Yaşar; *Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 111-113.

Paktı'na üye bir ABD, pakta şüphe ile bakan Mısır ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri ile olan ilişkilerin kötüleşmesine sebep olabilirdi. Buna ilaveten İsrail de zaten kendine karşı olduğunu düşündüğü bu pakt içinde ABD'yi görürse, bu ülke ABD'ye tepki gösterebilir ve ikili ilişkilerinde problem yaşanabilirdi.³⁴¹ Bunların ışığında ABD, Bağdat Paktı'na girmede, fakat Bağdat Paktı Sürekli Konseyi'nin 21 Aralık 1955'te yaptığı ilk toplantısına Irak Büyükelçisi Gallman, Amiral Cassady ve General Caraway'ı gözlemci olarak gönderdi. ABD konsey ile askeri ve siyasi olarak sürekli bir biçimde temas halinde olacaklarını bildirdi.³⁴²

Yaşanan olaylar ve tepkiler sonucunda Bağdat Paktı'na İngiltere, İran ve Pakistan dışında başka bir ülkenin katılmayacağı görülmüş olundu. Paktın başbakanlar düzeyindeki ilk toplantısı 21–22 Kasım 1955 tarihlerinde Bağdat'ta yapıldı. ABD bu toplantıda gözlemci sıfatıyla katılmıştır. Yapılan ilk toplantı sonrası yayınlanan bildiride İngiltere ile Irak arasında yapılan antlaşmadan söz edilmiştir. Bağdat Paktı'nın amaçlarını belirtilerek toplantıda dünyadaki genel siyasi durumun yeniden gözden geçirildiği vurgulandı. Bununla birlikte Pakt'ın çalışma prensibi de kamuoyuna açıklandı.³⁴³

Bağdat Paktı üyeleri 3–6 Haziran 1957'de Karaçi'de üçüncü olağan konsey toplantısını yaptılar. Bu toplantının yarattığı önemli olay, ABD'nin Bağdat Paktı'nın Askeri Komite'sine katılması oldu.³⁴⁴ Fakat bunlara dünyanın siyasi durumu ve özellikle bölgedeki siyasi değişimler Pakt'ın etkinliğini daha da azalmasına ve sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Irak'ta General Abdülkerim Kasım önderliğinde askeri darbe oldu. Bununla

³⁴¹ Oran, Baskın (Ed.); **Türk Dış Politikası Cilt I 1919–1980**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 625.

³⁴² Bağcı, **a.g.e.**, s. 72.

³⁴³ Ayın Tarihi, Bağdat, 22 Kasım 1955, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

³⁴⁴ Soysal, **a.g.e.**, s. 217.

birlikte askeri darbe sırasında Kral II. Faysal, Veliaht Abdülillah ve Başbakan Nuri Said öldürüldü.³⁴⁵

Yeni rejim, Batı ile bağlarını koparmamakla beraber Bağdat Pakti'na karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduğu görüldü ve 24 Mart 1959'da Irak resmen Bağdat Pakti'ndan ayrıldığını bildirdi. 18 Ağustos 1959'da örgütün merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşındı. Bağdat Pakti adı yerine Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization-CENTO) olarak adı değiştirildi. Gücünü her geçen gün kaybeden örgüt, 1979'da İran İslam Devrimi ile dağıldı. İran, Pakistan ile temasa geçerek "yalnız emperyalist çıkarları koruduğu" gerekçesiyle CENTO'dan ayrıldığını duyurdu. Bir gün sonra da Pakistan ayrılma kararını bildirdi. Her iki devlet bu kararlarını Türkiye'ye bildirdikten sonra Dışişleri Bakanlığı, 13 Mart 1979'da yaptığı açıklama ile CENTO'nun fiilen işlevini bitirdiğini duyurdu.³⁴⁶

3.2.2. Bağlantısızlık Hareketi ve Bandung Konferansı (Eylül 1955)

II. Dünya Savaşı öncesinde, büyük kapitalist devletlerin sömürgesi olarak azgelişmiş ülkeler doğrudan sömürünün merkezindeydiler. Siyasal özgürlüklerinden yoksun olarak, özellikle tarımsal üretimleri büyük kapitalist devletler tarafından doğrudan denetimi altındaydı. Çok az gelişmiş ve sınırlı seviyede olan sanayi alanları ise kapitalist devletler veya sömürgeci devletlerin denetimi altında olan ve onlar ile işbirliği yapan yerli burjuvaziye verilmişti. Savaşın yıkıcı etkisi, bu ülkeler üzerindeki ekonomik ve siyasi sorunları daha fazla arttırdı. Fakat savaş sonrası süreç, sömürge ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmalarına olanak sağlayacak bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirdi. Batı Avrupa'da Almanya'nın savaştan ağır yenilgi

³⁴⁵ Milliyet, 15 Temmuz 1958, s. 1 ve 5.

³⁴⁶ Soysal, **a.g.e.**, s. 236.

olarak çıkması, Fransa ve İngiltere'nin ciddi güç kayıpları, Afrika ve Asya'daki sömürgelerin siyasal bağımsızlıklarına olanak tanıyan bir sonuca dönüştü.³⁴⁷

Sömürgeci devletlerinin yarattıkları siyasi, ekonomik ve kültürel sıkıntılar ile yıllardır uğraşan devletler, artık bu sürecin sonlandırılmasının gerekliliğine inandılar. Doğu ve Batı bloklarının dışında yer alan bu devletler, aynı kaderi paylaşmanın paydasında birleşerek yeni bir hareketin ve bloğun ortaya çıkmasına vesile oldular.

Gerek bağımsızlığını daha önceden kazanmış ülkeler olsun gerek yeni kazananlar olsun, hemen tüm sömürgeci güçlerin yıkımını yaşayan ülkeler genel Soğuk Savaş dengelerinden istifade ederek emperyalizm karşısında göreceli bir hareket serbestliği elde ettiler. Bağlantısızlar Hareketi oluşumu bunun bir göstergesidir.³⁴⁸

Söz konusu hareket çeşitli şekillerde başlamış (Asya Sosyalist Konferansı, Belgrat Konferansı, Colombo Konferansı gibi) ve Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloku gibi isimler ile alınmakla birlikte, bütün bunların başlangıç noktası Hollanda'nın sömürgesi durumundayken 1949'da bağımsızlığını elde eden Endonezya'nın girişimleri ile 18–24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung şehrinden toplanan Bandung Konferansı olmuştur.³⁴⁹

Katılımcıların siyasal ve ekonomik tercihlerinde homojen olduklarını söylemek oldukça güçtür. Uluslararası ilişkilerde SSCB'ye yakın duranlar, Nasır gibi radikaller, Çin örneğindeki açık sosyalist tercihler ve Türkiye,

³⁴⁷ Aksu, İneyet; “Kalkınmacılık Bağlamında Mısır’da Nasır Döneminin Ekonomi-Politiği”, İstanbul, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006, s. 35–36.

³⁴⁸ **Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz’un “ Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı”nda Yaptığı Konuşma**, Kuala Lumpur, 25 Şubat 2003, (Erişim) <http://gemileriyakmak.de/konular/baglantisizlar.htm>, 26 Ağustos 2012.

³⁴⁹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 624.

Pakistan gibi ABD müttefikleri gibi güç odakları vardı. Konferanstaki siyasal çeşitlilik şu şekildedir: a) Komünist aleyhtarı sekiz ülke: Habeşistan, Irak, İran, Liberya, Pakistan, Filipinler, Siam ve Türkiye; b) Sekiz nötralist ülke: Afganistan, Suudi Arabistan, Mısır, Hindistan, Endonezya, Sudan, Suriye, Yemen; c) Belirsiz çevre ve tutumlarda olan bir grup: Birmanya, Kamboç, Seylan, Japonya, Ürdün, Laos, Lübnan, Libya, Fas, Nepal, Tunus.³⁵⁰

1955 Bandung Konferansı ile hareketlenen bağlantısızlık ve tarafsızlığın ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli sebep, yeni bağımsız olan devletlerin zayıflığı ve güçsüzlüğüdür. Bu devletler ortaya çıktığında; uluslararası politikanın yapısı iki bloka ve iki süper devlete dayanıyordu. Bunların her ikisi de (SSCB ve ABD) birer nükleer güç idi. Yeni bağımsız olan devletlerin bu süper nükleer güçlerden herhangi birine tek başlarına karşı koymaları mevzu bahis olmadığı gibi, bunlardan birine bağlanmayı da bir sömürgecilikten kurtulup yeni bir sömürgeciliğe boyun eğmek gibi gördüler. Bu sebeple bir araya gelerek ve kuvvetlerini birleştirerek iki blokun dışında yeni bir kuvvet, topluluk, politika oluşturmak bu devletlere en akılcı yol olarak görünmüştür.³⁵¹

Bandung Konferansının gündemini teşkil edecek olan ve Konferans Genel Kuruluna sunulan yedi genel hüküm şunlardır:

1. İktisadi işbirliği
2. Kültür sahasında işbirliği
3. Müstakil olmayan milletler meselesi
4. Milletlerin kendi kendilerini idare hakları ve şahsî haklar
5. Atom enerjisi
6. Büyük ölçüde tahribata sebebiyet veren silâhlar

³⁵⁰ Aksu, **a.g.e.**, s. 39.

³⁵¹ Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, s. 630.

7. Sulh için mücadele hususunda milletlerarası işbirliği.³⁵²

Bağlantısızlar iki ana blok dışındaki topluluktur. Zaman zaman Rusya, İngiltere ve ABD'ye bağlandıkları görülmüştür. Mısır'da Nasır, Hindistan'da Nehru, Yugoslavya'da Tito öncülük etmişlerdir. Lakin her üçünün de bağlantısızlığı pratik bakımdan anlayışı ve ülkelerinin dış politikalarına şekil verişinde birbirlerinden büyük farklılıklar vardır. Bağlantısızlık nötralizmle aynı anlama gelen ve birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Bağlantısızlık kavramının yayılmasında daha çok Nehru'nun etkisi olmuştur. Nasır ise nötralizm kavramının kullanılmasını önermekteydi. Nasır'ın Orta Doğu liderliği planlarına darbe vuran Bağdat Paktı nedeniyle Mısır, Sovyet Rusya ile iyi bir ilişki içinde olmuş ve Nasır'ın bağlantısızlığında, Tito'nun aksine, ABD'den ve dolayısıyla batıdan uzaklaşarak Sovyet tarafına yaklaşmak vardır. Buna bağlantısızlardan Suriye ve Irak da katılmışlardır.³⁵³

Bandung Konferansı'na Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyetle katılmıştır. Konferansta Zorlu özellikle komünist tehlikesi üzerinde durmuş ve tarafsızlık politikasını eleştirmiştir. Türkiye NATO'yu ve Batı bloğunu savunmuş ve konferansta, her türlü blokların ve bloklaşmanın aleyhinde olan, tarafsızlığı kendilerine dış politika ilkesi olarak kabul eden devletlerin karşısında olduğunu ifade etmiştir. Bağlantısızlar, Türkiye'yi Batı'nın sözcüsü olarak görmüşler ve bundan büyük hoşnutsuzluk duymuşlardır; zira Fatin Rüştü Zorlu, sonradan yapmış olduğu açıklamada Bandung Konferansı'na Batı'nın ısrarı üzerine ve onların sözcülüğünü yapmak üzere gitmiş olduğunu açıkça ifade etmiştir.³⁵⁴

³⁵² Ayın Tarihi, Paris, 17 Nisan 1955, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

³⁵³ Sondül, Emine; "Azgelişmiş Ülkelerin Dünya Politikasındaki Rolü: Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasının Karşılaştırmalı Analizi", Isparta, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2005, s. 21-23.

³⁵⁴ Gönlübol, Mehmet; Ünal, Haluk vd.; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, cilt I, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 275-276.

3.2.3. Çekoslovakya Silah Antlaşması ve Sovyet Blokuna Yaklaşma (Eylül 1955)

Mısır, İngiltere ile Süveyş bölgesinin boşaltılmasına dair anlaşmanın İngiltere'nin çekildiği üslerde bulunan silahları satın alma ve Avrupa ülkelerinden gelecek silah akışını da serbest bırakma fırsatı yaratacağını düşünmekteydi. Buna karşın İngiltere, kendisiyle yeni bir savunma anlaşması yapmaya yanaşmayan ve üslerini ülkesinden çıkarmaya çalışan Mısır'a silah satmayı reddetmekteydi. İngiltere'nin 1954 Antlaşması ile Kanal'dan çekilirken Kanal üslerindeki silahları Mısır'a satmaması, Arap-İsrail silah dengesini bozmak, kendi envanterini azaltmak ve Mısır'a silah vererek Mısır'ı doğrudan bir bölgesel savunma mekanizmasının içine sokmak istememesinden kaynaklanmaktaydı. Mısır'ın silah almayı düşündüğü ülkelerin içinde Fransa da bulunmaktaydı. Nitekim Fransa da çekilme anlaşmasından sonra Mısır ile silah satış müzakerelerine başlamıştı. Fakat her ne kadar Fransa'nın Kahire'ye sunduğu silah arzı oldukça sofistike silahları kapsasa da bu silahlar, Nasır'ın ulaşmak istediği "Orta Doğu'da askeri üstünlük" amacını tam anlamıyla gerçekleştirememekteydi. Ayrıca pamuk fiyatının uluslararası piyasalarda düşüşe geçmesi de Mısır'ın alacağı silahlar için yapacağı ödemeleri karşılamasını zorlaştırmaktaydı, zira Fransa da ABD gibi silah ticaretinin pamuk üzerinden yapılmasına karşı çıkmaktaydı.³⁵⁵

ABD, Hür Subaylar'ın gerçekleştirmek istediği tarımsal ve sosyal reformların, Komünizm ile mücadele anlamında iyi bir araç olabileceğini düşündü. Bu bağlamda; Mısır'ın İsrail'e saldırmasını önlemek ve Orta Doğu Savunma Örgütü'ne katılmasını sağlamak için 1952 Kasımında Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı William Foster Kahire'yi ziyaret etti ve silah yardımı konusunu görüşmek üzere Mısırlı yetkilileri Washington'a davet etti.

³⁵⁵ Pirinççi, Ferhat; "Ortadoğu'da Silahlanmayı İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon", **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı**, Ekim 2010, s. 386.

Nasır, ABD'nin 1952 Kasımındaki teklifi üzerine silah alımı müzakerelerinde bulunmak üzere Ali Sabri'yi Washington'a göndermiş fakat Ali Sabri'nin Washington ziyareti, ABD ile Mısır'ın yollarını ayırmasında bir dönüm noktası olmuştur. ABD'nin silah alış-verişini Kongre'nin Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act) kapsamında yapmak istemesi; Mısır'ın ise buna karşı çıkması, müzakerelerin işin içinden çıkılmaz duruma sokmuştu. Bu yasaya göre, verilen silahların savunma amaçlı kullanılmasını denetlemek üzere, alıcı ülkede bir Askeri Yardım Danışma Grubu (Military Assistance Advisory Group) kurulması gerekmekteydi. Bir yandan ülkesindeki İngiliz askerlerini ülkeden çıkartmaya çalışan Nasır'ın istediği silahları almak için Amerikan askeri misyonuna izin vermesi oldukça zordu. Silah alım görüşmelerinin olumsuz ilerlemesine neden olan diğer bir etken de anlaşmanın hacmine ilişkindi. ABD, Mısır'a monarşi döneminde yaptığı silah teklifinin aynısını önermekteyken; bölgesel anlamda güç maksimizasyonunu amaçlayan Mısır'ın istediği silahlar hem nicelik açısından oldukça fazla hem de nitelik açısından oldukça sofistikeydi ³⁵⁶ Mısır, Batı'dan silah alma ihtimalinin çok az olduğunu bu olaylar sonucunda farkına varmıştı ve Sovyet tarafına kaymaya başlamıştır.

Mısır'ın SSCB'den silah transferinde bulunmasının nedenleri irdelendiğinde dört noktanın öne çıktığı görülmektedir: İç politika gereksinimleri, İsrail faktörü, Irak faktörü ve Batı Bloğundan silah elde edilmemesi. 1954'te İngiltere ile yapılan çekilme anlaşmasıyla İngiliz askerlerinin 20 ay içinde çekileceği konusunda başarı elde ederken, Nasır'ın Sudan üzerindeki haklarından vazgeçmesi, Nasır'ı iç politika sahnesinde sıkıştırmaktaydı. ³⁵⁷ İkinci olarak, Mısır'ın İngiltere ile antlaşması Batılı ülkelerle olan ilişkilerinde umut veren gelişme olmasına rağmen, kısa süre sonra yeni sorunlar ortaya çıktı. 1948'deki savaş sonunda Mısır mutlak bir yenilgiye uğramış ve İsrail devleti ortaya çıkmıştı. Mısır bunun intikamını

³⁵⁶ Pirinççi, **a.g.m.**, s. 384-385.

³⁵⁷ Pirinççi, **a.g.m.**, s. 388.

almak için hem iç siyasette hem de dış platformda mücadele ederken, Gazze’de 28 Şubat 1955’te Mısır ve İsrail ordusu arasında yaşanan çatışma, önemli bir olay olarak vukuu bulmuştur. Kahire’nin askeri açıdan buna misilleme yapacak kapasiteden yoksun olması Mısır’ın askeri zayıflığını ortaya koymuştu. Mısır, İsrail ile arasındaki güç dengesizliğini ortadan kaldırmak için ABD’den 27 milyon dolarlık silah istedi. Ancak ABD bu silahların parasını peşin isteyince ABD’nin Mısır’a silah satmayacağı ortaya çıktı.³⁵⁸ Üçüncü olarak, özellikle İngiltere ile çekilme anlaşmasının yapılmasının ardından egemenliğini pekiştiren Mısır, Orta Doğu’da bölgesel liderlik rolüne soyunurken, İngiltere’nin Sovyet karşıtı savunma kuşağının merkezine Irak’ı oturtması ve Irak’ı silahlandırmaya başlaması, Mısır açısından kabul edilemezdi. En son olarak Batı’ya alacağı silahları İsrail’e karşı kullanmama ve Sudan konusunda esnek davranma gibi ödünleri vermesine rağmen, Batı ile istediği silah anlaşmasını yapamamıştı.³⁵⁹

Mısır, belirtilen nedenlerle ilk önce, 1955 Martı’nda Sovyet Kahire Büyükelçisi Daniel Solod ile silah anlaşması için görüşmeye çalışmış fakat görüşmelerden sonuç alamamıştır. 1955 Nisanında gerçekleştirilen Bandung Konferansı sürecinde Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Zhou Enlai ile silah alımı konusunda konuşulmuş ancak açık bir yanıt alınamamıştır.³⁶⁰ Daha sonra tekrar yapılan girişimler sonucunda, 1955 Mayısı’nda Sovyet Büyükelçisi Solod ile Nasır arasında başlayan gizli görüşmeler önce Kahire’de, sonra Moskova ve Prag’da devam etmiş; Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri ve Pravda Gazetesi editörü Dmitry Shepilov’un 1955 Temmuz’daki Kahire ziyaretinde anlaşmaya varılmıştı.³⁶¹

³⁵⁸ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s.140.

³⁵⁹ Piriñçi, **a.g.m.**, s.388.

³⁶⁰ Burns, William J.; **Economic Aid and American Policy toward Egypt 1955-1981**, New York, State University of New York Press, 1985, s. 29.

³⁶¹ Laron, Guy; Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal, ABD, **Cold War International History Project Working Paper No.**

Bu noktada Mısır ile Sovyetler arasında yapılan silah anlaşmasının kapsamı oldukça genişti ve bu silah paketinin kapsamı, tek bir anlaşmayla belirlenmemişti. Mısır, Çekoslovakya ile 1955 Şubatında ilk silah anlaşmasını yapmış ve daha sonra 1955 Mayısında Sovyetler Birliği ile anlaşmaya vararak yeni silah anlaşmaları yapmıştır. Resmi olarak 20 Eylül 1955'te Varşova'da Çekoslovakya ile Mısır arasında imzalanan ve kapsamı 200 milyon doları bulan silah anlaşması, 150 Mig-15 ve Mig-17 tipi savaş uçağı, 70 Ilyushin Il-28 tipi bombardıman uçağı, 200 tank, 600 civarında top, 20 torpido botu, iki destroyer, iki denizaltı ve çok sayıda küçük silah ve mühimmatı kapsamaktaydı. Sonuç olarak Nasır, silah anlaşmasını 27 Eylül 1955'te kamuoyuna açıklarken, anlaşma kapsamında olan ve küçük silahlardan oluşan ilk parti de Mısır'a ulaşmıştı.³⁶²

3.2.4. 1956 Tek Partili Sisteme Dayalı Yeni Anayasa (23 Haziran 1956)

23 Temmuz 1952 tarihinde Hür Subaylar tarafından gerçekleştirilen ihtilalden kısa bir süre sonra, Cemal Abdülnasır General Necib'i İhtilal Konseyi Başkanlığından uzaklaştırarak yerine geçti. Bundan sonra Cemal Abdülnasır, bir Anayasa Hazırlık Komisyonu kurarak meşru zemin oluşturma çabalarına girişti fakat Nasır hazırlanan taslağı 1923 Anayasasının bir benzeri olduğunu ileri sürerek söz konusu komiteyi lağvetti. Anayasa hazırlama görevini de Devrim Kumanda Konseyi'ne vererek bu süreci kendi kontrolüne aldı.³⁶³

Devrim Komuta Konseyi mevcut siyasi partiler ve siyasal sistem ile devam etmek istemediğinden 16 Ocak 1953 tarihinde tüm siyasi partileri kapatır ve tüm mal varlıklarına el konulur. General Necib, siyasi partilerin üç

55, **Wilson Center**, (Erişim) http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP55_WebFinal.pdf, 11.05.2013, s. 33.

³⁶² Pirinççi, **a.g.m.**, s. 388.

³⁶³ Kızıltoprak, **a.g.e.**, s. 0-0.

yıllığına kapatıldığını ve üç yıllık geçiş dönemi boyunca geçerli olacak “geçici” Anayasayı kamuoyuna duyurdu.¹⁸ Haziran 1953’te bir bildiri ile Cumhuriyet olduğunu ve Kavalalı hanedanının artık ülkeyi yönetmeyeceği ifade edilir.³⁶⁴

Mısır hükümeti için ilk ilkeler seti 1952 İhtilali ile önerilmiştir. Bu belge Mısır halkının amaçlarını belirten bir önsöz, Mısır toplumunun üyelerinin sivil ve mülk haklarını tanımlayan uzun bir maddeler listesi, Milli Meclis tarafından yerine getirecek yasama yetkilerinin listesi ve meclis üyelerinin yeterlilik ve sınırlarını, başkanının güçlerini ve sınırlarını, kabine bakanlarının sorumluluk ve yeterliliklerini, yargının fonksiyonlarını ve bunu revizyonu için metodları içeriyordu. 1923 Anayasasından belirgin farklılıklar arasında siyasî partilere uygulanabilecek geçici yasak, bütün Mısırlılara açık olan Milli Birliğin şekillendirilmesi, kadınlara oy verme hakkının tanınması, devlet başkanının seçilmesi ve bu Anayasanın uygulanması için referandum yapılması kararı (bunu takiben Milli Meclis tarafından seçilecekti) ve başkana “bir yasayı başlatma, yürürlüğe koyma ve veto etme hakkının” verilmesi sayılabilir. Bu belge yürürlükte olduğu sırada Başkan Nasır Milli Meclisten daha fazla güce sahipti ve hükümet politikalarına muhalefet eden birey ya da grupların anayasal hakları sık sık ihlal ediliyordu.³⁶⁵ Yapılan çalışmalar sonucunda 16 Ocak 1956’da ihtilal yönetimi yapılan bir mitingte yeni bir anayasanın halk oylamasına sunulacağını duyurmuştur. 23 Haziran 1956’da yeni anayasa halk oylamasına sunulur ve yüzde 99.8’lik bir oyla kabul edilir. Halk oylaması sonucunda Nasır Devlet Başkanı seçilir.³⁶⁶ Aynı halk oylamasında Nasır da yüzde 99.9’luknin ilk anayasası yürürlüğe girmiştir. Oy kullanmak için başvuruda bulunmuş kadınlar da halk oylamasında seçim haklarını kullanmışlardır.³⁶⁷ Bu anayasada şu özellikler göze çarpmaktadır:

³⁶⁴ Güler, **a.g.e.**, s. 120.121.

³⁶⁵ Kızıltoprak, **a.g.e.**, s. 0-0.

³⁶⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 122-123.

³⁶⁷ Ayın Tarihi, Kahire, 23 Haziran 1956, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

1. Güçlü bir başkanlık sistemi,
2. Siyasî partilerin yasaklanması,
3. Güçlü icra organı karşısında zayıf Milli Meclis,
4. Meclis üyelerinin Milli Birlik Komitesi (dolayısıyla Cemal Abdülnasır) tarafından seçilmesi.³⁶⁸

1956 Anayasası'nda sosyalizmden söz edilmez, adalet ve toplumsal eşitlik öne çıkarılır. Devletçilikten ziyade özel sektör ile kamu sektörünün birlikte var olmasından bahsedilir. 1958 Martı'nda Suriye ile kurulan birliğin ardından Birleşik Arap Cumhuriyeti için hazırlanan geçici bir anayasa ile 1956 Anayasası değiştirildi.³⁶⁹

3.2.5. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Nasır, kendisine suikast düzenlenmesinden sonraki süreçte Mısır yönetimindeki konumunu güçlendirmiş ve General Necib'in yönetimden saf dışı edilmesinden sonra bu durum daha da somutlaşmıştır. Bu duruma paralel olarak da Türkiye halen sürmekte olan Sovyet tehdidine karşı bölgede güçlü bir işbirliği amacı ile Bağdat Paktı'nı hayata geçirmeye çalışmıştır.

Türkiye, kurulacak pakta Arap devletlerinin katılması Arap ülkelerine Batı askeri ve ekonomik yardımın artmasına yol açacağı için bölgede Arapların pakta karşı çıkmayacağını düşünüyordu.³⁷⁰ Mısır'da iktidarı yeni devralmış olan Nasır'ın Türkiye'ye karşı olumlu davranışlar içerisinde olması, Demokrat Parti Hükümeti'ni sevindirmiştir. Süveyş Üssü'nün İngiltere tarafından boşaltılması, Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokmayacaktı,

³⁶⁸ Kızıltoprak, **a.g.e.**, s. 0-0.

³⁶⁹ Güler, **a.g.e.**, s. 123.

³⁷⁰ Duman, Sabit; "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, 313-332, s. 315.

çünkü İngiltere-Mısır Antlaşması, Türkiye ile Mısır'ın güvenliklerini birbirine bağlamaktaydı. Özellikle Nasır'ın, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yapacağı bir saldırının Mısır ve Arap petrollerine yönelik ilk adım olacağını belirtmesi, Türk Hükümeti'nin memnuniyetini daha da arttırdı.³⁷¹

Mısır Başbakanı Nasır, El Cumhuriye gazetesinde Türkiye ile ilgili bir makalesinde iki ülke arasında meydana gelecek olumsuzlukların kaygısını haber vermekte, Nasır'ın izleyeceği siyasetin belirtilerini taşımaktadır. Nasır'ın bölge ile ilgili değerlendirmesinde Arap-Türk kardeşliği ön plandadır. Araplarla Türklerin kardeş milletler olduğunu, Türklere ve Araplara gelen kötülüklerin aynı düşmandan geldiğini belirtmiştir. Türk ve Arap vatanının Şark'ın iki kıtası olduğunu, Türkiye'nin yönünü Avrupa'ya çevirmiş bir Asya devleti olduğunu belirtmiştir. Sömürgeciler her ne kadar bu iki ulusu ve ortak akrabalığı yok etmeye çalışsa da bunu başaramayacağını, çünkü soy ve gelenek olarak birbirine karışık olduğunu iddia etmiştir. Nasır bu şekilde Orta Doğu'da siyasetini Arap milliyetçiliği üzerinden, Batı karşıtı bir yönde izleyeceğinin işaretlerini vermiştir. İzleyeceği siyaseti Arap kamuoyuna anlatırken, Türk hükümeti ve kamuoyuna bir mesaj niteliği taşımaktadır. Fakat iki ülkenin Orta Doğu'da izlediği politika Nasır'ın sahip olduğu görüşlere paralel gitmemiştir.³⁷²

Türkiye, bölgede bir pakt kurmaya çalışırken Arap dünyasında Pan-Arabizm akımı son derece etkiliydi. Haşimi Hanedanı ile Mısır Hanedanı arasında geçmişten beri devam eden rekabet Nasır'ın iktidara gelişiyle tekrar hız kazandı. Nasır öncülüğündeki Arap milliyetçiliği Mısır'ın Arap ülkeleri arasındaki itibarını artırdı. Irak Arap devletleri arasında daha geri bir pozisyona razı olamazdı ve Mısır'a karşı varlığını koruyabilmek için Batı ile iyi ilişkiler geliştirmeli gerektiğinde onların yardımını alabilmeliydi.³⁷³ Bağdat

³⁷¹ Sever, **a.g.e.**, s. 73.

³⁷² Sönmez, **a.g.e.**, s. 498-499.

³⁷³ Gürün, Kamuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)**, s. 355.

Paktı kurulduğu anda Irak'ın Arap dünyasının lideri olacağı düşünülürken Nasır, Irak'ın Arap dünyasında güçlü bir konuma sahip olmasının Mısır çıkarlarına kesin olarak aykırı olduğunu düşünerek karşı atağa geçti.³⁷⁴

Mısır hükümetinin 16 Ocak 1955'te yayınladığı demecinde, Türk-Irak Paktı'nı Mısır hükümeti "Arap birliğinin bütünlüğüne karşı ciddi bir darbe" olarak algıladığını belirtmiştir. Mısır Milli Rehberlik Bakanı Binbaşı Salem Mısır'ın Arapları uluslararası ilişkilerde birleşik bir dış politika takip eden ve Arap Birliği'nin kolektif güvenlik paktı aracılığı ile bölgenin savunması için sorumluluğu üstlenen bağımsız bir güç olarak göz önünde bulundurduğunu ve Arap ülkelerinin bu politikayı kabul ettiklerine inandığını söylemiştir.³⁷⁵

Arap ülkelerinin bağlı olmaları gerek tek paktın Arap Birliği olduğunu savunan ve Arap dünyasının lideri olmaya çalışan Mısır'ın, Batı ile ilişkilerinde bütün Arap ülkelerinin desteğini almak istediği, bu sebepten de Irak'ın başka Arap ülkelerini etkileyip, arkasından sürüklemesi durumunda bu birliği bozmasından endişe duyduğu ortadaydı. Ayrıca Suudi Arabistan'ın geleneksel Haşimi aleyhtarlığı dolayısıyla, Suriye'nin de bu tarz bir endişe ile Pakt'a cephe aldıkları görülmektedir.³⁷⁶ İngiltere'nin Ortadoğu'daki en önemli dayanağı olan Haşimi Hanedanı'na desteği ve Mısır'da Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra İngiltere'nin Irak'a desteği amacıyla Pakt'a katılması başta Mısır olmak üzere Suudi Arabistan ve Suriye'yi Pakt'a cephe almasına neden olmuştur.³⁷⁷

Bununla birlikte Mısır ile birlikte Arap ülkelerinin Pakt'a gösterilen tepkinin kuruluş amacı ile ilgili olduğunu görülmektedir. Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'ne karşı Batı ile işbirliğinde olmak ve Ortadoğu bölgesini Batı

³⁷⁴ Duman, **a.g.m.**, s. 315-317.

³⁷⁵ Armaoğlu, Fahir; **Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970**, s. 172.

³⁷⁶ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 75.

³⁷⁷ Akşin, **a.g.e.**, s. 108..

savunma sistemine dolaylı bir şekilde de olsa bağlamak amacını taşımaktaydı. Arap ülkeleri Sovyetlere komşu olmamasından dolayı Sovyet tehlikesini yakın bir tehlike olarak görmemişlerdir. Ortada bir tehlikenin olmamasına rağmen uzun süredir bağımsızlıkları için mücadele verdikleri Batı ve İsrail'in tarafına bu şekilde entegre olmak mantık dışı bir durumdu.³⁷⁸

Türkiye, özellikle Mısır'ın bu tepkisine karşı olumlu girişimlerde bulunup ortamdaki gergin havayı yumuşatmaya çalışmıştır. 21 Ocak 1955'te Başbakan Adnan Menderes, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta süreç ile ilgili Başbakan Nasır'a bilgi verildiğini ve gerekirse Mısır'ı ziyarette bulunabileceğini belirtmiştir. Türkiye'nin bu girişimlerine karşı Mısır, "memleketimizle birdenbire sıkı temasa geçilmesine Mısır kamuoyunun uygun bulunmadığı ve bu hususta zamana ihtiyaç olduğunu" belirtmiştir. Bu zaman ilk önce Kasım ayı olarak belirlenmiş fakat sonra Mart ayına ertelenmiştir. Başbakan Adnan Menderes yaşanan tüm sıkıntılara rağmen Türk-Mısır ilişkilerinin düzeltilmesine önem verdiklerini ve bugün dahi olsa Mısır hükümeti görüşmek arzu ederlerse nereye ve ne zaman isterlerse derhal gitmeğe hazır bulundukları ifade etmiştir.³⁷⁹

Türk hükümetinin Bağdat Paktı neticesinde yaşanan olumsuz süreci düzeltmek istemesine rağmen Mısır, Bağdat Paktı ve Türkiye'ye bakış açısını devam ettirmiştir. Nasır, Bağdat Paktı'nın Batı öncülüğünde Mısır'a ve Batı karşıtı Arap devletlerine karşı yapılan bir ittifak olduğunu düşünüyordur. Türkiye'nin de bu ittifakta önemli bir rol oynadığını ve Batı destekçisi olduğu algılanmaktadır.

Mısır'ın Bağdat Paktı'na olan bu sert tepkisinin nedenini Nadir Nadi şu şekilde açıklamaktadır:

³⁷⁸ Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s. 75-76.

³⁷⁹ Ayın Tarihi, İstanbul, 21 Ocak 1955, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

“Mısır, büyük askeri kuvvetleri bulunan Türkiye’nin adeta himaye eder gibi Arap âlemine girmesini, kendi liderlik ümitlerinin tahakkukuna engel görmektedir. Türkiye ile çok hayati ehemmiyette muahedeler yapacak Arap memleketlerinin yarınki siyasi inkişaflarında Mısır’ın siyasi işaretlerine kulak asmadan evvel, muahede ile bağlı olduğu devletle yani Türkiye ile istişarede bulunması pek tabii bir hakkı olacaktır. Bu da Arap âleminin mevhum liderliğini ehemmiyetten düşürecektir. Mısır bunun için Arapların Türkiye ile anlaşmasını istemez ve istemeyecektir.”³⁸⁰

Mısır, bu ittifaka karşı kendi bloğunu meydana getirmek amacıyla 20 Ekim 1955’te Suriye, 27 Ekim 1955’te Suudi Arabistan ve 21 Nisan 1956 yılında da Yemen ile bir savunma antlaşması imzalamıştır.³⁸¹ Bu olay Bağdat Pakti’nin birleştirici olmaktan ziyade parçalayıcı olduğunu göstermiş ve Arap Ortadoğu’su üç bloğa bölünmüştür: Paktın tamamen karşısında yer alan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan; pakta girmeyerek tarafsız kalan Ürdün ve Lübnan; Pakta yer alan Türkiye ve Irak.³⁸² Artık karşı bloklarda yer alan Türkiye ve Mısır Ortadoğu siyasi çıkarları açısından rakip hale gelmişler ve ilişkiler olumsuz etkilenmeye başlayacaktır.

Bağdat Pakti Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini gerginleştirmenin yanında kalmamış, Arap dünyasında Batı emperyalizmin Ortadoğu’daki bir aracı haline getirilirken Türkiye’nin de Irak hariç ve Mısır başta olmak üzere bütün Arap ülkeleri ile ilişkilerinin ya bozulmasına veya gerginleşmesine sebep olmuştur. Bağdat Pakti, Menderes’in Ortadoğu’nun en güçlü ve halkçı devleti olan Mısır’la tam yakınlaşma ve hatta Mısır’a hazırlanan bir ziyareti sırasında birden ilan edildi ve bu durum Ortadoğu’nun tek halkçı ve inkılâpçı devleti Mısır ile düzeltilmeye çalışılan ilişkilerin hazırlığını engelledi. Bu sebepten dolayı Bağdat Pakti, Menderes

³⁸⁰ Nadi, Nadir; “Türkiye, Arap Âlemi ve Mısır”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1955.

³⁸¹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 146.

³⁸² Yılmaz, a.g.e., s. 89.

hükümetinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini artırmak düşüncesine hizmet etme amacı ile oluşturulduysa da neticede Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür. Çünkü diğer Arap ülkeleri ittifaka Mısır'ın yönlendirmesi ile katılmadı ve bununla birlikte Türkiye'yi İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olan Bağdat Paketi'ne araç olarak rol oynamakla suçlamışlardır.³⁸³

Türkiye, Orta Doğu politikası Sovyet tehdidine karşı savunma mekanizmaları oluşturma ve bölgede kendisine rakip olarak gördüğü Mısır'ı uluslararası politikada yalnız bırakarak, bölgenin liderliğine oynamak isteği oynamıştır.³⁸⁴ Bu amaçla Bağdat Paketi sürecinde izlediği politikalar ve Mısır'a karşı tutumlar Bandung Konferansı'nda da devam etmiştir.

Türkiye'nin dış politika anlayışı Atatürk ve İnönü dönemlerinde, bağımsızlık ve bağlantısızlık politikası olarak devam etmiş, 1950'lerde ve özellikle 1955'ten sonra bu anlayışı değiştirmeye başlamıştır. 1955 yılındaki Bandung Konferansı'nda Türkiye, resmen Orta Doğu ülkelerinin veya Bağlantısız ülkelerin Amerika'ya itaat etmeleri gerektiğini belirterek onları bu yolda ikna etmeye çalışmıştır. Bu Konferans'ta Mısır, Üçüncü Dünyanın lideri olarak övgü alırken Türkiye, NATO'yu şiddetle savunması ve bağlantısızlık, tarafsızlık, sosyalizm ve komünizme karşı azarlayıcı tutumu nedeniyle dışlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgeden İngiltere ve Fransa'nın çekilmesiyle bağımsız olan bölge ülkelerinin ortaya çıkması neticesinde, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesi beklenirken tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda Türkiye başta Mısır olmak üzere Arap Ortadoğusu'ndan uzaklaştığı görülmektedir. Türk Dış Politikasının iki temel

³⁸³ Bektaş, **a.g.e.**, s.68.

³⁸⁴ Demir, Yeşim; **1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 137.

özelliğinden biri olan “Batıcılığın” bu yıllarda abartılı ve ölçüsüz kullanılması, Türkiye’yi bölgeden uzaklaştırmakla kalmamış, bölge Arapları nezdinde Türkiye imajı ciddi şekilde zedelenmiştir. 1950’li yıllarda “aktif taraflılık” çerçevesinde bir dış politika oluşturan Türkiye’nin, Batı’nın bölgedeki temsilcisi olarak hareket ettiği görülmektedir.³⁸⁵

3.3. CEMAL ABDÜLNASIR DÖNEMİ (23 HAZİRAN 1956 – 28 EYLÜL 1970)

3.3.1. Süveyş Buhranı

Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü de dünya deniz trafiğine açılmış, İngiltere daha sonra Süveyş Kanalı’ndan geçen Hindistan’a bağlantısını sağlayan bu ticaret yolunu güvenlik altına almak için 1882’de bir Osmanlı toprağı olan Mısır’ı işgal etmiş ve kanal üzerindeki kontrolünü daha da kuvvetlendirmiştir.

1888 İstanbul Antlaşması kapsamında; İngiltere, Almanya, Avusturya, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılmış olan bu anlaşma ile Süveyş Kanalı’nın savaşta ve barışta, ülke farkı gözetmeksizin tüm yük ve savaş gemilerine sürekli serbest ve açık olmasına karar verilmiştir.³⁸⁶ Ancak, Mısır’da ve dünyada gelişen olaylar nedeniyle Süveyş’te kalma konusundaki kararını daha da yoğunlaştırmak isteyen İngiltere, Mısır’ı Ortadoğu Komutanlığı’na dâhil etmek istemiştir. Mısır, İngiltere’nin bu isteğini derhal reddettiği gibi, 1936 tarihli İngiltere – Mısır Süveyş Antlaşması’nı feshetti.³⁸⁷ Mısır’a Ortadoğu Komutanlığı’na katılma teklifinde bulunması ve İngiltere’nin bu teklifi yaparken gösterdiği rahatlık

³⁸⁵ Şahin, Mehmet; “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Akademik ORTADOĞU**, cilt 4, S. 2, 2010, s. 12.

³⁸⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 158.

³⁸⁷ Bektaş, **a.g.e.**, s. 73-74.

aslında Mısır'daki değişimi anlamakta ne kadar uzak olduğunu gösteriyordu.³⁸⁸

19 Ekim 1954'te İngiltere ve Mısır arasında Süveyş Kanalı hakkında süren müzakerelerin sona ermesiydi. İmzalanan yeni antlaşmaya göre İngiltere yirmi ay içinde Mısır'dan çekilecek ve Arap Devletleri veya Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda Süveyş Kanalı'na asker çıkarabilecekti.³⁸⁹

Mısır, 1949'dan sonra, Süveyş kanalından geçen gemilerin İsrail' e malzeme taşıyıp taşımadığını kontrol etmeye başlamıştı. Bu şekilde Mısır, kanal üzerindeki kontrolünün arttığını dünyaya göstermek istiyordu. Mısır, 1954 yılında aldığı bir kararla, Süveyş kanaldan geçen gemilerin İsrail'e gıda maddesi taşımalarını yasakladı ve yine aynı yıl içinde ise İsrail'e ait bir gemiye el koydu. Bunun üzerine İsrail, Birleşmiş Milletler Konseyi'ne başvurdu. Konsey üyelerinin çoğu Mısır'ın 1888 İstanbul Anlaşması'na aykırı bir şekilde hareket ettiğini, alacağı güvenlik tedbirlerinin kanaldan serbest geçişi kısıtlamayacağını, gemileri arayamayacağını ve bu hakkı Mısır'ın savaşıyor taraf olması halinde kullanabileceğini açıkladı. Zaten Mısır antlaşma imzaladığı için savaşıyor taraf değildi ve bu hareketi uluslararası hukuka uygun değildi.³⁹⁰

Nasır, 1954 Antlaşması ile bölgedeki statüsünü kuvvetlendirmiş, fakat Mısır ve İsrail arasında, 28 Şubat 1955'te Gazze bölgesinde yaşanan çatışma, Mısır'ın askeri açıdan İsrail'e nazaran oldukça zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mısır, İsrail ile arasındaki güç dengesizliğini ortadan kaldırmak ve

³⁸⁸ Armaoğlu, Fahir; **Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne (1951–1955)**, s. 194.

³⁸⁹ Dikerdem, Mahmut; **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1972, s. 80.

³⁹⁰ Düzgün, Mücahit; **Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 212-213.

lehine çevirebilmek için ABD'den 27 milyon dolarlık silah istedi.³⁹¹ Çünkü Nasır 25 Mayıs 1950 Deklarasyonu'na³⁹² güvenemezdi. Buna karşılık olarak ABD, bu silahların parasını peşin isteyince Mısır ABD'nin kendisine silah satmak isteğinde olmadığını anlamıştır.

ABD'nin Mısır'ın silah isteğini olumsuz karşılamasından kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği 18 Mayıs 1955'de Mısır'a silah satmaya hazır olduğunu bildirmesi ile Mısır'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşmasının ilk aşaması gerçekleşmiş olmaktadır. Bu durum ile birlikte, Mısır'ın Çekoslovakya ile ticari bir antlaşma çerçevesinde silah satın alması, ABD, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ile rakip haline gelmelerini somut olarak göstermiştir.³⁹³ Sonuç olarak; İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da zemin kaybetmiş, bu boşluğu da ABD ve Sovyetler Birliği doldurmaya aday olmuşlardır. Bununla birlikte, 25 Mayıs 1950 Deklarasyon'u ile uygulamaya konan silah ambargosu artık yürürlükten kalkmıştır.

Mısır-Sovyet yakınlaşmasının ikinci aşaması ve Süveyş Buhranı'nın çıkmasına yol açan en önemli gelişme ise, Asvan Barajı projesi yüzünden çıkan anlaşmazlıktır. Mısır'ın Nil nehri üzerinde kurmayı tasarladığı ve ekonomisi için büyük önem taşıyan Asvan Barajı yapımında kullanmak amacıyla ABD (55 milyon dolar), İngiltere (15 milyon dolar) ve Dünya Bankası (200 milyon dolar) Mısır'a kredi yardımıyla bulunmayı garanti etmişlerdi. Ancak Mısır'ın Sovyetler Birliği ile silah alımı konusundaki yakınlaşmalar nedeniyle ABD, 15 Temmuz 1956'da daha önceden garantide bulunduğu ekonomik yardımı gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir.³⁹⁴

³⁹¹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s. 140.

³⁹² Pirinçi, **a.g.e.**, s.378.

³⁹³ Pirinçi, **a.g.e.**, s.388.

* Asvan Barajının projesine göre, Baraj suları 60.000 km. karelik araziye kaplayacak, Mısır'ın tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında arttıracak ve Mısır'ın elektrik enerjisini de % 50 oranında arttıracaktı. Şevki Kaptanoğlu, Türkiye Mühendislik Haberleri, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 1967, sf.15 (<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/8339.pdf>)

³⁹⁴ Dural, **a.g.e.**, s. 88.

Mısır, Batının kendisine ekonomik destek vermeyeceğini somut bir şekilde gördükten sonra harekete geçti. İlk önce Sovyetler Birliği ile temas kurdu. Daha sonra Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararını duyurmadan önce Sovyetler Birliği'nin Kahire Büyükelçisi Şepilof, Aswan Barajı'nın inşası için hükümetinin Mısır'a kredi vermeye hazır olduğunu duyurdu.³⁹⁵

Bunun üzerine Mısır Devlet Başkanı Nasır 26 Temmuz 1956 tarihinde 100.000 kişilik bir topluluğa hitaben yaptığı konuşmada, Süveyş kanalı şirketinin bütün tesisleri ve mallarıyla millileştirildiğini ilan eden bir kararname imzaladığı duyurmuştur. Bu kararname ile, uluslararası Süveyş kanalı şirketi, hisse senetli bir Mısır şirketi haline getirilmiştir. Mısır hükümeti eski hissedarlara, kanal şirketi hisse senetlerinin Paris borsasındaki son kıymetine göre tazminat verecektir. Nasır topluluğa hitaben yaptığı konuşmaya şu sözleri ile devam etmiştir:

“Bir asır sonra Süveyş kanalı bize iade edilmiş olmaktadır. Bu bir şirket değil, devlet içinde bir devlettir. Artık bu müessesin geliri sayesinde yabancı yardıma ihtiyacımız olmayacaktır. Nasıl Faruk 26 Temmuz 1952’de Mısır’dan ayrıldıysa, bu unutulmaz tarihin dördüncü yıldönümünde Süveyş kanalı kumpanyasının (şirketinin) mevcudiyeti de artık son bulmuştur. Bu iş için Süveyş kanalının 100 milyon dolara varan senelik geliri kullanılacaktır. Kanal kumpanyasının Mısır’daki memur ve müstahdemleri kanal servisinin devamını temin etmek üzere vazife başında kalacaklardır. Kanal kumpanyasının Mısır’daki bütün geliri Mısır hükümetinin mülkiyetine geçmektedir. Kumpanyanın Mısır bankalarındaki bütün hesapları bloke edilmiştir.”³⁹⁶

³⁹⁵ Baş, **a.g.e.**, s. 87.

³⁹⁶ Ayın Tarihi, 26-27 Temmuz 1956, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı 26 Temmuz 1956 tarihinde millileştirdiğini duyurmasından sonra ABD, İngiltere ve Fransa durumu görüşmek üzere 16 Ağustos'ta Londra'da bir konferans düzenlenmesine karar verdiklerini açıklamışlardır. Birinci Londra Konferansı'na 1888 İstanbul Antlaşması'na taraf olan ve Kanal'dan en fazla yararlanan yirmi iki ülke katılmıştır. Mısır ve Yunanistan, Mısır'ın bağımsızlığı ve egemenliği ile bağdaşmadığı için konferansa katılmayı reddetmişlerdir.³⁹⁷

Konferansta, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in adını taşıyan plan tartışıldı. Yapılan görüşmeler sonucunda, 21 Ağustos 1956 tarihinde Dulles Planı (Beş Devlet Planı) kabul edilmiştir. Söz konusu plan; Süveyş Kanalı'nı 1888 İstanbul Sözleşmesi'ne uygun olarak serbest bir uluslararası su yolu statüsünde olmasını ve Birleşmiş Milletlere bağlı bir kuruluş tarafından yönetilmesini öngörüyordu. Ayrıca, Mısır'ın Kanal'dan daha fazla gelir elde etmesini sağlayacak bir düzenlemeyi de içeriyordu.³⁹⁸

ABD planı bazı düzeltmelerle Mısır'a sunuldu ancak Mısır ile 3 Eylül 1956'da Kahire'de başlayan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Nasır açık bir şekilde kanalın uluslar arası bir denetime tabi olmasını kabul etmeyeceklerini ve kanal üzerindeki egemenliklerinden asla vazgeçmeyeceklerini bildirdi.³⁹⁹

Mısır nezdinde yapılan görüşmeler sonucunda istenilen çözümün elde edilememesi, İngiltere ile Fransa'yı askeri müdahale konusunda daha kararlı hale getirirken ABD, Süveyş Sorunu'nun başından beri barışçı bir yolla çözülmesine taraftar olmuştur. Askeri müdahale olmadan sorunu barışçıl yolla çözüm için, Dulles Plânı'nı kabul eden on sekiz ülke, 19-21 Eylül tarihleri arasında Londra'da tekrar bir araya gelmişlerdir. İkinci Londra

³⁹⁷ Güler, **a.g.e.**, s. 165.

³⁹⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 100.

³⁹⁹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**), s. 157.

Konferansı sonrasında; Birinci Londra Konferansı'nda kabul edilen esasların aynen geçerli olduğu ve Süveyş Sorunu konusunda Mısır'la işbirliği halinde çalışmak üzere "Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği" adı altında bir birliğin kurulduğunu açıkla yan bir bildiri yayınlamışlardır.⁴⁰⁰

Askeri müdahale çerçevesinde çözüm bulunacağına inanan İngiltere ve Fransa, İkinci Londra Konferansı'nı müteakip, sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürmüşlerdir. İngiltere ve Fransa'nın söz konusu tutumuna tepki olarak, Mısır da BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak, bahse konu devletlerin kendisine karşı sergilediği tutumun uluslararası barış ve güvenlik ortamını tehlikeye düşürdüğünü iddia etmiştir. Sonuç olarak, bazı noktalar üzerinde görüş birliğine varılmış olsa da Süveyş Kanalı sorunu hususunda tam bir çözüm yolu bulunamamıştır.⁴⁰¹ Çözüm yolunun bulunamaması nedeniyle Süveyş Krizi büyüyecek ve Ortadoğu'da yeni bir savaşın tetikleyici unsuru olacaktır.

3.3.2. Süveyş Savaşı

Mısır'ın Kanal'ı millileştirdiğini duyurması ve sonrasında da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ki görüşmelerden de bir sonuç alınamayınca, İngiltere ve Fransa askeri bir müdahale için hazırlıklara hız verdi. Ayrıca, İsrail ordusu birkaç yıldan beri Mısır'la küçük sınır çatışmaları yaşıyordu. Bu çatışmalar iki ülke arasında gerilimi artırmayı hedefleyen bir politikanın sonucuydu. Bu gerilimlerden öne çıkan olay, Mısır'ın Bat-Galim adlı bir İsrail gemisinin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin vermemesidir. Mısır, gemi mürettebatından ikisi casusluk ve sabotajcılık iddiasıyla idam edilirken geri

⁴⁰⁰ Pehlivan, **a.g.e.**, s. 90.

⁴⁰¹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 85-86.

kalan on bir kişi tutuklandı. Bu olay İsrail’de büyük infial yarattı ve İsrail hükümeti askeri hazırlıkları daha da hızlandırdı.⁴⁰²

22-23 Ekim 1956 tarihleri arasında İsrail, Fransa ve İngiltere Sevr’de gizli bir toplantı tertip ettiler. Bu toplantıda “Silahşor Operasyon” adı verilen harekâtla⁴⁰³ ; Mısır’ın İsrail tarafından işgal edilmesi, İngiltere ve Fransa’nın bu duruma arabulucu olarak müdahale etmesi, İsrail güçleri ile Mısır güçlerinin Kanal’ın her iki tarafından çekilmeye zorlanması ve ardından buraya İngiliz ve Fransız birliklerinin yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu planla İsrail güvenliğini güçlendirmek ve Mısır’ı çevrelemek, Avrupalı devletler ise Nasır’ı devirerek Kanal’ın kontrolünü tekrar ele geçirmek istiyordu.⁴⁰⁴

Silahşor Operasyon’u çerçevesinde İsrail, 29 Ekim 1956 tarihinde Mısır’a saldırarak, Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası’nı işgal etti. İki gün içinde Sina Yarımadası’nın işgali tamamlandı ve Kanalı’nın doğu yakasına ulaşıldı.⁴⁰⁵ Yapılan gizli anlaşmaya göre İngiltere ve Fransa ateşkes teklifi içeren ültimatom verdi. İsrail bu ültimatom çerçevesinde, Kanal’ın 16 km. gerisine çekilerek Kanal’a yerleşti. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa’nın daha önce tasarladığı gibi Mısır bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine anılan iki ülke, ABD ve Sovyetlerin BM’de ateşkes çağrısına rağmen, 31 Ekim’den itibaren Mısır’ı havadan bombardımana başladı ve ABD’nde Başkanlık seçiminden bir gün önce 5 Kasım’da Kanal’a asker çıkardılar.⁴⁰⁶ Süveyş Kanalı’na havadan indirme ve denizden çıkarmalar yapan İngiltere ve Fransa, Port Said ve Port Fuat şehirlerini işgal ettiler.⁴⁰⁷

⁴⁰² Türkan, Faiz; **Filistin Sorunu ve Ortadoğu**, Ankara, y.y., 1978, s. 65.

⁴⁰³ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 160-161.

⁴⁰⁴ Süer, Berna; Atmaca, Ayşe Ömür; **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007, s. 40.

⁴⁰⁵ Erdoğan, Hikmet; **Büyük İsrail Stratejisi**, İstanbul, IQ Kültür Sanata Yayıncılık, 2. baskı, Aralık 2005, s. 121.

⁴⁰⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 103-104.

⁴⁰⁷ Erendil, Muzaffer; **Çağdaş Orta Doğu Olaylar**, Ankara, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1992, s. 77.

Arapların Batı'ya tepkisinin daha da artacağını düşünen ABD, müttefiklerinin çekilmesi konusunda baskı yapmıştır. Fakat BM Güvenlik Konseyi'ne askeri harekâtı sonlandırmak için karar tasarısı başvurusunda bulunan ABD'nin çabaları, İngiltere ve Fransa bu tasarıyı veto etmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. SSCB ise Orta Doğu'daki saldırıyı kuvvet kullanarak durdurmaya kararlı olduğunu, savaşın diğer ülkelere de sıçrayarak üçüncü bir dünya savaşına yol açabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği, Londra ve Paris'e atom bombası tehdidinde bulunmuştur.⁴⁰⁸

Uluslararası alandaki baskılar karşısında, İngiltere ve Fransa, 3 Aralık 1956'da Mısır'dan geri çekileceklerini açıkladılar. Bunun üzerine, İsrail birlikleri de Sina yarımadasından çekilmeye başladı.⁴⁰⁹ İsrail kuvvetleri ise Mart 1957'de Mısır'dan askerlerini geri çektiler. Süveyş Kanal'ı, 10 Nisan 1957'de yeniden kullanıma açılabilirdi.⁴¹⁰

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ile başlayan bu kriz sonucunda en kazançlı taraf Nasır'ın Mısır'ı olmuştur. Savaş sürecinde etkin bir varlık gösteremeyen Mısır, uluslararası platformda bir zafer kazanmıştır. Bu sayede Nasır, Arap dünyasının tartışılmaz lideri konumuna gelmesinin yanında Arap dünyasında Nasırcı partiler kurulmaya başlandı.⁴¹¹ Süveyş Krizinde Sovyetlerin ekonomik ve askeri destek sağlama girişimleri, Mısır ve Arap dünyasında Sovyetler birliğinin prestijinin artmasının yanında, sosyalist ve komünist partilerin durumlarının kuvvetlendirmesine de yol açtı.

İsrail ise ateşkes ilan emek zorunda kalsa bile savaştan kazançlı çıktı. BM Acil Durum Gücü İsrail'in Akabe Körfezi'nde serbest dolaşmasını

⁴⁰⁸ Langlois, Georges; Boismenu, Jean vd.; **20. Yüzyıl Tarihi**, İstanbul, Nehir yayınları, 2000, s. 191.

⁴⁰⁹ Kantarcı, Şenol; "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?" , İstanbul, **SAREN Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Aralık 2012, S.16, s. 57.

⁴¹⁰ Arı, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 273.

⁴¹¹ Duman, Sabit; **Filistin Sorunu ve Türkiye'nin İsrail Politikası (1947-1967)**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 228.

güvenceye aldı. Ayrıca, Süveyş Kanalı'nı çok büyük bir hızla ele geçirmesi, onun askeri gücünü ispatlayarak bölgede ciddi güç haline getirdi.⁴¹²

1956 Süveyş Savaşı'nın önemli sonuçlarından birisi de Ortadoğu'nun artık İngiliz-Fransız nüfuz mücadelesinden çıkıp Amerikan-Sovyet çekişmesine sahne olmasıdır. Sovyetler Birliği açısından önemi, Sovyetler Birliği'nin bölgeye faal bir taraf olarak girmesi ile Orta Doğu'da Sovyet iç ve dış politikası bakımından bir dönüm noktası olmasıdır.⁴¹³

ABD, savaş sonrası bölgeden İngiltere ve Fransa'nın çekilmesi ile boşalan bölgeye, Sovyetlerin tek başına hâkim olmasını istememektedir. Bu nedenle ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957'de Kongreye gönderdiği ve tarihe "Eisenhower Doktrini" olarak geçen mesajda, Ortadoğu'daki devletlere askeri ve ekonomik yardımın yanı sıra gerekirse, komünist tehlikeye karşı bölgede, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması için yetki istemekteydi. 5 Mart 1957'de oy çoğunluğu ile Senato tarafından söz konusu doktrin kabul edildi.⁴¹⁴ Eisenhower Doktrini'ni, Bağdat Paktı'nın muhalifleri Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan karşı çıkmış, Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan kabul eden ilk ülkeler olmuştur. Doktrin ile İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da bıraktığı boşluğu ABD doldurarak, Sovyetlerin tek rakibi olarak bölgeye fiilen dâhil olacaktır.⁴¹⁵

⁴¹² Süer, Atmaca, **a.g.e.**, s. 42.

⁴¹³ Şimşek, Erdal; **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul, Kum Saati yayınları, 2005, s. 57.

⁴¹⁴ Dilek, Mehmet Sait; "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", Ankara, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 46, Güz 2010, 295-332, s. 319.

⁴¹⁵ Gönlübol, Ülman, **a.g.e.**, s. 29.

3.3.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)

1948–1956 arasında olduğu gibi, Orta Doğu'da 1956 Süveyş krizinden sonra gerginliğine devam eden ortam, yine yaklaşık 10 yıllık bir sürecin sonunda, 1967 yılında yeni bir savaşa yol açmıştır.⁴¹⁶

Şubat 1966 tarihinde Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partisi'nin sol kanadı bir darbe yaparak, iktidarı ele geçirdi. Söz konusu darbe sonrası, Suriye-İsrail sınırında olaylar meydana gelmekteydi. Bu gerginlikler ile birlikte Suriye ve Mısır arasında anlaşmazlıklar mevcuttu. Suriye, İsrail'in Milli Su Şebekesi projesine karşı çıkararak, Şeria sularının çevrilerek İsrail'e ulaşan su miktarının kısıtlanmasını savunmaktaydı. Fakat Nasır buna karşı çıkmaktadır.⁴¹⁷

Suriye'nin İsrail'e karşı savaş girişimini önlemeye çalışan Nasır; Arap devletlerinin birliğinin sağlanmasını, sosyalist devrimin yayılmasını, Arap ordularının hazırlanmasını ve uluslararası ortamın müsait olmasını savunmuştur.⁴¹⁸ Bu durum karşısında Baascılar, Başkan Nasır'ı İsrail'e karşı yumuşak davranmak ve Birleşmiş Milletlerin kanadının altına sığınmakla suçluyordu. Ekim 1966'dan itibaren de Suriye topraklarından hareket eden El-Fetih, İsrail topraklarına saldırılara başladılar. İsrail söz konusu saldırıları Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etse bile, Sovyetler Birliği'nin vetosu nedeniyle Suriye aleyhine bir karar çıkmamıştır.⁴¹⁹

Suriye-İsrail ve Ürdün-İsrail sınırlarındaki çatışmalar Mayıs 1967 ayında başlamış ve bu durum karşısında İsrail Suriye sınırına askeri birliklerini kaydırmıştır. 16 Mayıs 1967 tarihinde Mısır ve Suriye'de olağanüstü hal ilan edilmesinin sonrasında ise Nasır; Sina yarımadasında,

⁴¹⁶ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.141.

⁴¹⁷ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948–1988**), s. 233.

⁴¹⁸ Süer. Atmaca, **a.g.e.**, s. 43.

⁴¹⁹ Pehlivan, **a.g.e.**, s. 67.

Gazze'de⁴²⁰ ve Akabe Körfezi'nin Kızıldeniz'e çıkış noktası olan Tiran boğazındaki Şarm el-Şeyh'deki B.M. Barış Gücü askerlerinin Sina geri çekilmesini istemiştir. Bununla birlikte aynı ay içerisinde Tiran Boğazı Mısır tarafından İsrail'e kapatılmasıyla Orta Doğu'da yeni bir savaşın çıkacağı belli olmuştur.⁴²¹

Tiran Boğazı'nın ve akabinde Akabe Körfezi'nin kapatılması, Orta Doğu bölgesinde ortamın daha da gerginleşmesine yol açtı. İsrail, bu davranışın kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak nitelendirdi. Mevcut gergin ortam nedeniyle, ABD ve Sovyetler Birliği ortaya çıkabilecek bir savaş önlemek için harekete geçmişlerdi. Fakat ABD, Vietnam savaşının Kongrede uyandırdığı tepkilerden ve Sovyetler ise, 7 Nisan'daki hava muharebesinde Suriye'nin İsrail karşısında hiç bir şey yapamamasından dolayı Araplara karşı güven sorunu nedeniyle birlikte hareket etmeye karar verip Amerika İsrail'i, öte Sovyetler Birliği de Suriye ve Mısır'ı yatıştırmaya çalıştılar.⁴²²

Birleşik Arap Cumhuriyeti devlet başkanı Cemal Abdülnasır Kahire'de yaptığı basın toplantısında, Tiran Boğazı'nın "Mısır karasuları" olduğunu ileri sürerek şunları demiştir:

"Dünyada hiçbir kuvvet Mısır'ın egemenliğine el süremez. Mısır'ın egemenliğine herhangi bir müdahale teşebbüsünün şimdiden kestirilemeyecek ihtilaflara yol açacaktır. İsrail'in herhangi bir Arap ülkesine saldırması topyekûn bir saldırı addedilecek ve bütün Arap ülkelerinden bir cevap alınacaktır."⁴²³

Savaşın başlaması durumunda ABD'nin İsrail'e yardım etmesi Vietnam'da yaşadığı sıkıntılar nedeniyle zordu. Sovyetler Birliği de Arapların

⁴²⁰ İpekçi, Abdi; **Milliyet**, 19 Mayıs 1967.

⁴²¹ Arı, **a.g.e.**, s. 317.

⁴²² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 145.

⁴²³ Pehlivan, **a.g.e.**, s. 73.

yanında olması gerektiğini anlamış fakat Orta Doğu'da da ABD ile çatışmaya girmek istemiyordu. Bu çerçevede, savaşı başlatan tarafın Araplar Araplar değil de İsrail'in olması durumunda, gerek dünya kamuoyunda ve gerekse BM'de, İsrail kınanacağı için, ABD de böyle bir durumda, İsrail'in yardımına koşturmayla cesaret edemezdi. Bu şekilde, Sovyetler Birliği için de savaşa müdahale etmek zorunluluğu ortadan kalkıyordu.⁴²⁴

Arapların istediği gibi ilk saldırıyı İsrail yaptı. Fakat Araplara ilk ve ağır bir darbe indirmek için 5 Haziran 1967 sabahı havalanan İsrail uçakları, Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombardıman etmeye başladılar. Mısır'a yapılan baskında, İsrail uçakları; Mısır, Ürdün, Kıbrıs'taki İngiliz ve Amerikan filosu radarlarına yakalanmamak için Akdeniz üzerinde çok alçaktan uçarak, Mısır'ın Batı sınırlarına ulaşmışlar ve saldırılarını batıdan yapmışlardır.⁴²⁵

Mısır hava gücü daha henüz yerde iken etkisiz hale getirilmiş ve devre dışı bırakılmıştı. Mısır'ın 450 savaş uçağından 300'ü üç saat içerisinde yok edilmekle beraber 350 pilottan 100'ü öldürülmüştü.⁴²⁶ Mısır, savaş sürecinde kara hareketini hava desteksiz yapacaktı ve İsrail saldırılarını havadan bertaraf edemeyeceği için İsrail'e karşı savunmasız kalmıştı. Sina gibi coğrafik konumu dolayısıyla savunma olanaklarının daha kısıtlı olduğu bir bölgede yürütülen savaşta Mısır askerî kuvvetlerinin ağır kayıplar vererek geri çekilmesini beraberinde getirecekti.⁴²⁷

Sina yarımadasında Mısır ordusunu bozguna uğratan İsrail ordusu Süveyş kanalına kadar her yeri ele geçirdi.⁴²⁸ Öte yandan Ürdün kuvvetleri

⁴²⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.145.

⁴²⁵ Long, Charles B.; "Analysis of The Six Day War June 1967", ABD, Air Command and Staff College Air University, **Maxwell Air Force Base**, (Erişim) <http://www.au.af.mil/au/au/srp/analysisSixDayWar.pdf>, 11 Mayıs 2013, s. 5.

⁴²⁶ Pollack, Kenneth M.; "Air Power in the Six-Day War", Washington, **The Journal of Strategic Studies**, Vol. 28, No. 3, 471 – 503, June 2005, s. 474.

⁴²⁷ Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, s. 707.

⁴²⁸ Savaş Başladı, **Milliyet**, 06.06.1967, s. 7.

Şeria ırmağının batısı ile Kudüs'ü İsrail'e terk etmek zorunda kaldı. Kuzey cephesinde saldırıya geçen İsrail kuvvetleri Golan tepelerini ele geçirerek Şam'ı tehdit etmeye başladı. Bütün bunlar 6 gün (5- 10 Haziran) içinde gerçekleşti.⁴²⁹

Araplar yaşadıkları hezimetten bir an önce kurtulmak için Sovyetler Birliği ve ABD'nin desteği sayesinde BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla ateşkes sağlamaya çalıştılar. İsrail ateşkes çağrılarına karşı Suriye'de operasyonlara devam ederken, Sovyetler Birliği'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ve diğer barış yanlısı devletlerin İsrail'e yaptırımlar uygulama ihtimalini belirtmesi üzerine, İsrail 10 Haziran 1967 tarihinden itibaren askeri operasyonları durdurdu.⁴³⁰

Nasır, 9 Haziran günü yaptığı konuşmada, ABD ve İngiltere'yi, İsrail'e yardım etmekle suçlamakla beraber, ağır bir yenilgiye uğradıklarını kabul etmiş ve bütün görevlerinden çekilme kararı aldığını açıklamıştır. Fakat bu konuşma üzerine ülke çapında Nasır lehinde gösteriler olmuş ve Nasır'ın istifasını geri alması istenmiştir. Bunun üzerine Nasır, 10 Haziran'da yaptığı konuşmada halkın isteğine uyarak görevde kalacağını açıklamıştır ve meclis tarafından kendisine olağanüstü yetkiler tanınmıştır.⁴³¹

Ateşkesten sonra Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere tarafından sunulan karar tasarısı, 22 Kasım 1967'de oybirliğiyle kabul edildi. 242 sayılı Kararda, "Orta Doğu'da âdil ve sürekli bir barışın kurulması için" şu ilkelerin uygulanması gerektiği belirtiliyordu:

1) İsrail silâhlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal ettikleri topraklardan çekilmeleri,

⁴²⁹ Ataöv, Türkkaya; **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, AÜSBF. Yayınları, 1973, s. 73.

⁴³⁰ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, s. 264-265.

⁴³¹ Başkan Nasır İstifasını Geri Aldı, **Milliyet**, 11 Haziran 1967, s .1.

2) Bütün savaş hali durum ve iddialarına son verilmesi ve bölgedeki bütün devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığının; kuvvete dayanan hareket veya tehditlerden uzak, güvenilir ve tanınmış sınırlar içinde barış halinde yaşama haklarının kabul edilmesi.

Geçerliliğini günümüze kadar korumuş olan ve özellikle Arapların itiraz ettiği 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, daha kabul edildiği anda farklı yorumlara konu olmuş ve bu yorumlar, bugüne kadar hiç değişmeden devam etmiştir.⁴³²

1967 Savaşı Ortadoğu'da etkileyen sonuçlar doğurdu; İsrail'in sınırları genişlemesiyle, bölgede sınırlar değişti ve yeni mülteciler oluştu. Mısır bu büyük yenilgiyle bölgedeki Arap liderliğini kaybetti. Pan Arabizm giderek etkisini yitirmeye başladı ve yerini Pan İslamizm ve yeni güçlenen Filistin milliyetçiliği gibi yerel akımlara bıraktı.

3.3.4. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Süveyş Krizi, Türkiye'nin Bağdat Pakti'nı yeni üyelerle Ortadoğu'da genişletmek için uluslararası politikada çaba harcadığı bir anda ortaya çıktı. Türkiye'nin Bağdat Pakti'nı genişletmek için yürüttüğü politikanın önünde en büyük engellerden biri de Mısır'dı. Türkiye, Nasır'ın Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkeleri ile kurulan ilişkilerden rahatsızdı. Çünkü Sovyetler Birliği'nin Mısır ve Suriye ile yakın temasta olması ve askeri ve ekonomik yardım da bulunarak gelişmesi sağlaması Türkiye'yi tehdit ediyordu.⁴³³

Türkiye, ABD ve İngiltere ile beraber Nasır'ın aldığı millileştirme kararına tepki gösteren devletlerden birisi olmuştur. Ancak Türkiye'nin

⁴³² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 147-148.

⁴³³ Baş, a.g.e., s. 94.

kınama şeklinde gösterdiği tepki, ekonomik zararın meydana gelebileceğinden ziyade Batılı ülkelerle ortak hareket etme isteğinden kaynaklanmaktadır. Süveyş krizi büyüüp askeri müdahale başlayınca Türkiye bir anda Süveyş Krizi'nin içinde buldu. Bu aşamada Süveyş Krizi'nin Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmesinin iki nedeni vardı.⁴³⁴ Öncelikle, Türkiye 1888 İstanbul Sözleşmesi ve 1954 İngiltere-Mısır Antlaşması'na taraf olduğundan Süveyş Kanalı'ndaki askeri müdahale hukuki olarak kendisini ilgilendiriyordu. İkinci olarak üyesi olduğu Bağdat Paktı'na üye devlet olan İngiltere'nin askeri müdahale içerisinde yer aldı. Müttefiki olan İngiltere'nin bu hareketine Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini de hesaba katarak tepki göstermeliydi.⁴³⁵

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında önemli zorluklar ortaya çıkarmıştır. Türkiye, Batı ittifakının bir üyesiydi ve izlediği dış politika Batı ile paralel olması gerekmektedir. Türkiye kriz süreci içerisinde, ilginç bir tutum içerisinde olarak, İngiltere ve Fransa'nın saldırısını uluslararası hukukun ihlâli olarak değerlendirmekle birlikte, olayların sorumlusu olarak Mısır'ı gösterdi ve Nasır'ı suçladı. Arapların nezdinde itibar kaybetmesinin yanında Türkiye, olayların SSCB'nin yarar sağladığını ve Orta Doğu ülkelerinin güvenliğinin Bağdat Paktına katılmakla sağlanacağını belirtmiştir.⁴³⁶

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 12 Kasım 1956'da Karaşi'de Türkiye ve Mısır ilişkileri konusunda verdiği demeçte şunları demiştir:

“Ortadoğu memleketlerinin emniyeti Bağdat Paktı ve NATO paktı gibi antlaşmalara iltihak etmektedir. Eğer Ortadoğu'daki memleketler Bağdat Paktına katılmış olsalardı bugün mevcut durum husule gelmezdi. Şimdi

⁴³⁴ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 91.

⁴³⁵ Pehlivan, **a.g.e.**, s. 46.

⁴³⁶ Milliyet, 13 Kasım 1956, s. 5.

yabancı kuvvetler Mısırdan çekilmeli ve ihtilâf Birleşmiş Milletler teşkilâtı vasıtasıyla halledilmelidir.

Her memleketin kendi toprakları içinde bulunan herhangi bir şeyi devletleştirmeye hakkı vardır. Fakat Mısır Devlet Reisi Nasır Süveyş Kanalı'nın devletleştirildiğini ilân ettiği zaman, tek taraflı olarak hareket etmiştir. Şayet Nasır bu arada alâkalı memleketleri de bir konferansa davet etmiş olsa idi daha iyi yapmış olurdu.”⁴³⁷

Nasır'ın millileştirme kararı bağımsız bir ülkenin egemenlik haklarını kullanması olarak devletlerin büyük bir kısmı tarafından meşru bir hak olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Bununla birlikte, gerek Celal Bayar gerekse Adnan Menderes, Türkiye'nin menfaatlerinin, İngiltere'nin Süveyş'te kalması menfaatlerinin paralel olduğunu düşünmüşler ve Bakanlar Kurulu'nda bu yöndeki düşüncelerini açıkça beyan etmişlerdir. Demokrat Parti iktidarı, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından kurulan Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Derneği'ne katılmış ve gelişmeler Türkiye'yi Bağdat Paketi çerçevesindeki bağlantılar sebebiyle İngiltere yanlısı bir tutum içerisine girmeye zorlarken, Türkiye diğer Arap ülkelerinin gözünde bu tavrının sonucunu siyasi prestij kaybı şeklinde ödemek zorunda kalmıştır.⁴³⁸

Süveyş Kanalı hususunu görüşmek üzere Londra'da toplanan iki Konferans'a da Türkiye çağrılmıştır. Londra Konferanslarında Türkiye, Batı tarafında yer almıştır. Birinci Londra Konferansında Türkiye Heyetine başkanlık yapan Muharrem Nuri BİRGE; Türkiye'nin yaşanan olaylara bakış açısını şekilde ifade ediyordu:

⁴³⁷ Aydın Tarihi, 12 Kasım 1956, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

⁴³⁸ Rüstemoğlu, **a.g.e.**, s. 37.

“...Türkler de Müslüman’dır. Türkiye bugüne kadar bütün söz ve hareketleriyle Arap memleketlerinin hâkimiyet ve bağımsızlıklarına hürmet ettiğini ispat etmiştir. Mısır için de aynı niyetleri beslemekteyiz. Onları kuvvetli, müreffeh ve nereden gelirse gelsin, mahiyeti ne olursa olsun her türlü tecavüzden masun görmeyi de isteriz. Şayet konferansın toplantıya davet edilmesiyle Mısır’ın hâkimiyet haklarına müdahale edildiğine dair en ufak bir şüphemiz bulunsaydı, bu anda burada bulunmazdık.”⁴³⁹

Türkiye, Süveyş krizinin müsebbibi olarak Mısır’ı suçlarken, Bağdat Pakti’na üye devletlerin etkisiyle, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda İngiltere ve Fransa’nın aleyhine oy kullanmıştır. 7 Kasım 1956 tarihinde Bağdat Pakti’na üye devletlerin Tahran’da yaptıkları toplantıda, Irak ve Pakistan, İngiltere’nin Pakt’a üyeliğine karşı çıkmışlar ancak Türkiye İngiltere’nin üyeliğinin devamı hususunda Pakt’a üye diğer ülkeleri ikna etmiştir. 10 Kasım 1956’da İngiliz ve ABD Büyükelçileri ile görüşen Başbakan Menderes, İngiltere’nin Tahran toplantısına çağrılmamasının geçici bir zorunluluktan kaynaklandığını ve İngiltere’ye aleyhine yapılan bir tutum şeklinde algılanmamasını belirtmiştir.⁴⁴⁰

Türkiye’de iktidarda olan Menderes Hükümeti, Soğuk Savaş boyunca takip ettiği dış politikasına paralel olarak Türkiye kriz sürecinde İngiltere’nin yani Batı’nın yanında yer aldı ve bu durum Batılı müttefiklerince olumlu karşılandı. Ancak Türkiye’nin bu tutumu, başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkelerinden olumsuz tepkiler aldı. Türkiye, İngiltere’yi desteklerken aynı zamanda Bağdat Pakti çerçevesinde 18-20 Kasım’da Bağdat’ta düzenlenen toplantıdan sonra, 22 Kasım’da, İsrail Büyükelçisi Şevket İstinyeli’yi geri çekti. İsrail ile olan diplomatik ilişki maslahatgüzar seviyesine indirerek Arap

⁴³⁹ Milliyet, 18 Ağustos 1956.

⁴⁴⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 96-98.

dünyasının gönlünü almaya çalışılmış fakat Arapların Türkiye'ye olan kızgınlığını azaltamamıştır.⁴⁴¹

Nasır, Türkiye'nin konferansta ABD'nin Dulles Planı'nı desteklemesinden rahatsız olduğunu açık bir şekilde ifade ederek, Türkiye'nin geçmişte yaşadığı Boğazlar Sorunu ile Süveyş Kanalı ile ilgili krizin yakın benzerlik taşıdığını ifade etti ve Türkiye'nin bu konuda arabulurcuk yapmasını istedi.⁴⁴² Fakat Türk Hükümeti Süveyş Kanalı'nın kendine özgü özelliklerinin olduğunu ve Boğazlara benzemediğini belirterek söz konusu çelişkiden kurtulmak istemiştir.

Nasır'ın arabulurcuk teklifine sıcak bakmayan Türkiye'nin, Londra Konferansları esnasında Batılı devletleri destekleyen bir politika izlemesi, Mısır kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca Nasır, Kanalı Kullananlar Birliğini kabul etmemek beraber Türkiye'yi sadece Arap dünyasında değil, Bağlantısızlar hareketi içinde de "Batı emperyalizminin polisi" olarak suçluyordu.⁴⁴³

Bağdat Paktı öncesinde Türk Hükümeti'nin Mısır'la kurmak istediği dostane ilişkilerin Mısır Hükümeti'nce reddedilmesi, Nasır'ın⁴⁴⁴ Bağdat Paktı'na karşı yaptığı muhalefet ve Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın desteklenmesi tutumlarının, Türkiye ile Mısır arasında yaşanan diplomatik gerginliklerin arka planında yer aldığı net bir şekilde görülmektedir. Bu etkenler Türkiye'yi Süveyş Krizi'nde Batı'ya yönlendirmiş ve Mısır başta olmak üzere Batı karşıtı devletler ile ilişkiler daha kötü bir duruma gelmiştir.

Mısır, kendisine destek vermeyen Türkiye aleyhine Kahire radyosunda ve diğer basın organları nezdinde Türkiye'ye karşı "tecavüz kampanyası"

⁴⁴¹ Metin, **a.g.m.**, s. 89.

⁴⁴² Baş, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁴³ Bağcı, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁴⁴ Sever, **a.g.e.**, s. 158-159.

başlatmıştır. Bununla birlikte, Mısır Eski Devlet Başkan Vekili Enver Sedat'ın hükümet yayın organı El Cumhuriye'de yazdığı makalede;

“ ...Türkiye, Port Said'de mağlup olan İngiltere ve Fransa veya NATO teslihatından daha kudretli olduğunu iddia edemez. Türkiye aynı zamanda B. Britanya ve Fransa'yı dize getirip Anthony Eden'in siyasi hayatına birdenbire hatime çeken bir büyük devletin yeni ültimatoma karşı koyamayacağını da idrak etmelidir. Esasen Türkiye, Bağdat Paktı kanalıyla İngiltere'yi ilk defa Mısır'a taarruza teşvik eden memlekettir. Türkler Suriye'nin, Mısır'ın yardımına koşacağını, Mısır'ın yenileceğini ümit etmekteydiler ve böyle bir hal vukuunda komünizme karşı koymak bahanesiyle Suriye'de bir hükümet darbesi tertipleyeceklerdi. Bu plan Mısır'ın kahramanca düşmana karşı koyması ve Cumhurreisi Nasır'ın Suriye'yi harbe karıştırmamak kararı sayesinde suya düşmüştür.”⁴⁴⁵

Süveyş Krizi sonucunda Türkiye-Mısır ilişkileri daha da gerginleşti. Süveyş Kanalı'nı millileştirme hamlesini başarılı bir şekilde gerçekleştiren Nasır, bundan sonra Arap dünyasında liderlik rolünü daha etkin bir biçimde oynayacaktır. Ayrıca, Bağdat Paktı ile gergileşen ve rekabet halini alan ilişkiler, Suriye Krizi benzeri yeni sorunlarla daha da kötüleşecektir. Mısır ve Mısır'ı destekleyen devletler Türkiye'yi Batı yandaşı, Türkiye de Mısır'ı Sovyet uydusu olarak görecektir. Daha sonra ki süreçte Mısır, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yaşadığı gibi uluslararası sorunlarda Türkiye aleyhine hareket edecek ve diğer Arap devletlerini de bu yönde etkileyecektir.

17 Aralık 1965 tarihinde Genel Kurul'da, 1960 Kıbrıs Garanti Antlaşması'na rağmen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engelleyen karar tasarısına Araplar destek vermişlerdir. Mısır, Suriye ve Lübnan, Türkiye aleyhine oy kullanmışlardır. Bu durum Türkiye cephesinde panik

⁴⁴⁵ Milliyet, 29 Kasım 1956.

yaşanmasına neden olmuş ve 1965-66 yılları itibariyle Türkiye, Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye gayret göstermiştir. Doğal olarak Arap dünyasının liderliğini üstlenen Mısır ile ilişkilerin düzeltilmesi daha ön plana çıkmaktaydı. Birleşik Arap Emirlikleri Büyükelçisi Abbas el-Sahafi'nin 12 Mart 1966 tarihinde Ankara radyosunda verdiği demeçte; Türkiye-Mısır ilişkilerinin "iki farklı sistemin" bir arada yaşaması şeklinde olduğu ve ilişkilerin gelişmesi de bu farklılığın ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Süveyş Savaşı sonrasında olumsuz etkilenen Mısır ve Türkiye arasında ilişkilerini düzeltmek süreci içerisinde 1965'te karşılıklı olarak büyükelçiler görevlendirildikten sonra, 17 Mart 1966'da Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken⁴⁴⁷ ve Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise, 15-19 Ocak 1967 tarihleri arasında, Mısır'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret, Ortadoğu'da yaşanan olaylar neticesinde bozulan ilişkiler sonrasında, iki ülke arasında gerçekleştirilmiş olan ilk resmi ziyaret olması nedeniyle önem arz etmektedir. Türkiye'nin bu ziyaretlerine karşılık olarak da Birleşik Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad 16 Mart 1967 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Mısır Devlet Başkanı Nasır, Türkiye ve Mısır arasında yaşanan sıkıntıların ortadan kaldırılması durumunda, bölgeye barış geleceğini ve artık iki ülkenin de küresel güçlerin oyuncağı olmayacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁸

1967 Arap-İsrail Savaşı ile birlikte Türkiye, Mısır ve diğer Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirme fırsatını elde etmiş ve bu amaç doğrultusunda yapılan çabalar Arap dünyasında memnuniyet ile

⁴⁴⁶ Armaoğlu, Fahir; "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Altıncı Bölüm), İstanbul, **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, 2000, s. 211-212.

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 25 Ocak 1984, s. 8.

⁴⁴⁸ Şimşek, **a.g.e.**, s. 22.

karşılanmıştır. Türkiye, ortaya çıkan durumlarda Arapların lehine davranmakla birlikte, İsrail'e açık bir şekilde tavır (kınama) almamıştır.⁴⁴⁹

Birleşik Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Nasır'ın sözcüsü durumunda olan Hasanayn Heykel, El Ahram gazetesindeki yazısında Türkiye'nin Orta Doğu buhranındaki tutumunu övüyordu. Bunun sonucu olarak da Arap ülkeleri, ABD ve İngiltere'ye petrol ihracını durdururken, Türkiye'ye ve Fransa'ya karşı bu kararlarını uygulamayacaklarını ifade etmişlerdir.⁴⁵⁰

Türkiye, BM Genel Kurulu'nda tarafsız ülkelerce sunulan ve İsrail'in 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarına çekilmesini öngören 242 sayılı kanun tasarısına, ABD ve diğer Batılı ülkelerin tasarıya aleyhte oy vermesine rağmen. Arap ülkeleriyle birlikte lehte oy vermiştir. Bu durum Türkiye'nin, böyle önemli bir sorunda, ABD ve İngiltere'nin liderliğindeki Batılı ülkelere ayrılarak, Arap ülkelerini desteklemiş ve tarafsız ülkelerle birlikte hareket etmiş oluyordu.⁴⁵¹

Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümet sözcüsü Hasan El Zeyyad da 17 Kasım 1967'de verdiği bir demeçte, "Modern tarihin kaydettiği ve bizim, yakın geçmişimizde geçirdiğimiz acı krizde Türkiye'nin iftihar edilecek bir tutumu, davranışı olmuştur" şeklinde ifadesi, Türkiye-Mısır ilişkilerinin olumlu seyretmeye başladığını göstermiştir.⁴⁵²

Türkiye savaş sonrası her durumda Araplara yakınlığını göstermekten kaçınmamıştır. Türkiye, Suriye ve Ürdün de olmak üzere özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne 150 bin dolar değerinde Türk Kızılay'ı vasıtasıyla gıda ve aynı yardımda bulunmuştur.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Armaoğlu, Fahir; "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", s. 214-215.

⁴⁵⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 158.

⁴⁵¹ B.M. Genel Kurulu karara varamadı, **Milliyet**, 06 Temmuz 1967, s. 1.

⁴⁵² Pehlivan, **a.g.e.**, s. 109.

⁴⁵³ Armaoğlu, "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", s. 218.

Türkiye artık Arap devletleri ile ilişkilerinde ve olaylara karşı tepkilerinde; duygulara dayanan ya da körü körüne batı dayanışmasına bağlı bir politika değil, tırmanma yarışına giren, denge noktaları arayan dev kuvvetler arasında gelecekteki çıkarlarını koruyacak, o çıkarları tehlikeye sürüklemeyecek bir politika izlemeyi amaçlamıştır.⁴⁵⁴ Yaşanan kötü deneyimler sonucunda ortaya çıkan söz konusu dış politika ve değişen konjonktür sayesinde yıpranan Türkiye-Mısır ilişkileri tekrar onarılmaya ve geliştirilmeye başlanmıştır.

Türkiye bölge politikalarında Nasır faktörünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Nasır'ın ani kalp krizi sonucunda, 28 Eylül 1970 tarihinde öldüğünde, Türkiye, Nasır'ın ölümünün manasını değerlendirerek resmi dairelerde bayraklar yarıya indirilmiş, cenaze töreninin yapıldığı gün Türkiye'de yas günü ilan edilerek olaya gereken önem verilmiştir.⁴⁵⁵ Nasır'ın 1 Ekim 1970 tarihindeki cenaze törenine Başbakan Süleyman Demirel katılmıştır.⁴⁵⁶

3.4. ENVER SEDAT DÖNEMİ (28 EYLÜL 1970-6 EKİM 1981)

3.4.1. Yom Kippur Savaşı (6 Ekim 1973)

1967 Arap-İsrail savaşında Arapların aldığı büyük yenilgi ve toprak kaybı, İsrail ile olan husumet ve mücadele kararlılığında herhangi bir kayba yol açmamıştı. Arap dünyasında, İsrail'i tamamen ortadan kaldırmanın imkân dâhilinde olmayacağı fikrinin genel olarak kabul görmesinden sonra esas amaç, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda kaybedilen toprakları geri almak şeklinde

⁴⁵⁴ Pehlivan, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁵⁵ Armaoğlu, Fahir; "Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri (1945-1970), s.196.

⁴⁵⁶ Nasır'a Firavunlar Gibi Tören Yapıldı, **Milliyet**, 2 Ekim 1970, s.9.

olacaktır. Bilhassa, Mısır için Batı Şeria ve Gazze'nin geri alınması öncelikli hedef haline gelmiştir.⁴⁵⁷

1967 yenilgisinden sonra Arapların intikam duygularını özellikle terörist faaliyetlerle ortaya çıkmıştır ve bahse konu faaliyetler İsrail topraklarında başlatılmıştır. Fakat istenilen sonuç elde edilemeyince İsrail toprakları dışında da faaliyetler devam etmiştir. Yaser Arafat'ın lideri olduğu El- Fetih hareketinin merkez komitesi savaştan iki hafta sonra Şam'da toplanarak terör faaliyetlerine ağırlık verilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁵⁸ Bu şekilde Arap devletleri İsrail'i yıpratmayı ve zayıflatmayı hedefliyorlardı.

Nasır'ın 28 Eylül 1970'te ölümüyle Başkan Yardımcısı Enver Sedat, kabine ve parti tarafından geçici başkanlığa getirilmiş ve 5 Ekim 1970 tarihindeki referandumla görevde kalmıştır. Göreve başlarken Nasır'ın politikalarını devam ettireceği yönünde açıklamalarda bulunmasına rağmen, ilk icraat olarak Nasır'ın çalışma arkadaşlarını darbe teşebbüsünde bulunma sebebiyle tutuklamıştır.⁴⁵⁹

Enver Sedat İsrail'e karşı askeri gücünü artırmak için Sovyetler Birliği'nde silah yardımı talebinde bulunmuşdu. Fakat Sovyetler Soğuk Savaş sürecinde ABD ile rekabetin yumuşaması için imzalanan SALT-I antlaşması çerçevesinde, Sedat'ın isteğini kabul edemedi. Bunun üzerine Sedat, 18 Temmuz 1972'de ülkedeki yaklaşık 15.000 SSCB uzmanını Mısır'dan sınır dışı ederek bu ülkeyle ilişkilerini koparmış olup ABD ile yakın temasa geçmiştir.⁴⁶⁰ Prestij ve İskenderiye limanını kaybeden Sovyetler Birliği bu

⁴⁵⁷ Bean, James W.; Girard, Craig S.; "Anwar Al-Sadat's Grand Strategy in the Yom Kippur War", Washington, National Defence University National War College, 2001, (Erişim) <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA442407>, 11 Mayıs 2013, s.2-4.

⁴⁵⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 165-166.

⁴⁵⁹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s. 310-312.

⁴⁶⁰ Rüstemoğlu, **a.g.e.**, s. 44.

hatasını telafi etmek için Şubat 1973'ten itibaren Mısır'a silah aktarımına başlamıştır.⁴⁶¹

Mısır, Sovyetler Birliği ile yaptığı antlaşma çerçevesinde, Mısır İsrail'e savaş açacak, fakat Süveyş Kanalı'nın doğu yakasının ele geçirilmesi ile sınırlı olacaktı. Bununla birlikte İsrail, Mısır'ın savaştan tamamen vazgeçmesine karşılık, İsrail'in Sina yarımadasından çekileceğini belirten antlaşma için Mısır ile yapılan gizli görüşmeler Ekim 1973 ayındaki İsrail'de seçimlerin nedeniyle sonuçsuz kalmıştı. Artık savaş kaçınılmaz olmuştu. Enver Sedat 1973 Nisan ayında Newsweek dergisine verdiği bir demeçte “Ülkemizde şimdi her şey artık kaçınılmaz hale gelen savaşın başlaması için seferber edilmektedir” ifadesinde bulunmuştur.⁴⁶²

Mısır Genelkurmayı saldırının 6 Ekim 1973'te tarihinde yapılması kararlaştırıldı. Bu tarih aynı zamanda Yahudilerin Yom Kippur denen kutsal bayramına denk gelmektedir. Bu yüzden bu savaşa Yom Kippur savaşı denmektedir. (Ekim ayında olduğu için Ekim Savaşı ya da Müslümanların da kutsal Ramazan ayına denk geldiği için Ramazan savaşı da denmektedir.) Söz konusu savaşın diğer Arap-İsrail savaşlarından farklılık göstermektedir. Bunlar:

1. Savaşın amacı İsrail'i haritadan silmek değil, 1967 savaşında kaybedilen toprakları geri almaktır.
2. İsrail'in değil, Mısır ve Suriye'nin sürpriz saldırı ile savaşı başlatmasıdır.
3. Kesin bir Arap yenilgisi olmamasının yanında Mısır'ın bu savaşta başarılı olmasıdır. İsrail bu savaşta büyük kayıplara uğramıştır.⁴⁶³

⁴⁶¹ Karabelen, Daniş; Orta Doğu'ya Sovyet Sızması, **Milliyet**, 28 Haziran 1972, s. 2.

⁴⁶² Düzgün, **a.g.e.**, s. 262.

⁴⁶³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 178.

Kararlaştırıldığı gibi saldırı 6 Ekim 1973 tarihinde Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından, İsrail tarafına topçu ateşiyle başladı. Eş zamanlı olarak da Suriye topçusu da Golan tepelerinden İsrail mevzilerine yoğun top ateşine başladı. Topçu ateşinden sonra, Suriye 1400 adet tank ile çeşitli istikametlerde saldırıya geçti. Bu kuvvetlere karşı İsrail'in bölgede 180 tankı vardı. Mısır komandoları da kauçuk sandallarla Kanalı geçmeye başladılar. 6 Ekim akşamı Mısır kuvvetleri, 60 noktayı tutup Süveyş kanalına 10 köprü kurarak, sekiz bin kişilik bir kuvveti karşıya geçirmişlerdi. Harekâtın 24'üncü saatinde Mısırlılar kanalın doğu yakasında 100 mil boyunca tutunmuşlar ve ertesi gün 1967'den sonra İsraililerin kuvvetle tahkim ettikleri Bar-Lev hattını yarmaya başlamışlardır. Sovyet danışmanlarının Sedat'a operasyonun dört gün süreceğini ve yüzde elli kayıp verileceği düşüncesinin aksine saldırının ilk 24 saatinde Mısır, Kanal'ın ötesine 80 bin asker geçirdi ve sadece 200 askerini kaybetti. Bu durum Mısır adına büyük bir zaferdi.⁴⁶⁴

Savaşın hem bölge devletleri hem de ABD ve Sovyetler Birliği açısından tehlike arz etmesi ve doğu-batı çatışmasına dönme ihtimali karşısında, BM Güvenlik Konseyi, ABD ve Sovyetler Birliği'nin de yoğun diplomatik çabaları ile 22 Ekim 1973'te 242 Sayılı Kararın uygulanması çağrısını yapan, 338 Sayılı Kararı aldı. İsrail ile Mısır kararı hemen onayladı.⁴⁶⁵

Karara rağmen, Kanal'ın batı yakasında İsraililer tarafından kuşatılmış olan Mısır 3. ordusu bu kuşatmayı yarmak için harekete geçince, İsrail'in 12 saatlik süreden yararlanarak işgale devam etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyinde, 338 sayılı kararın uygulanmasını ve BM Genel Sekreteri'nin bölgeye BM gözlemcileri göndermesini öngören 339 sayılı karar kabul edilmiştir. Bu karara istinaden, SSCB'nin bölgeye tek taraflı olarak asker

⁴⁶⁴ Cleveland, **a.g.e.**, s. 471-418., Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 322-323.

⁴⁶⁵ Süer, Ömür Atmaca, **a.g.e.**, s. 47.

gönderebileceğini belirtmesi, dönemin iki süper gücünü çatışma noktasına getirmiştir. Bunun üzerine Enver Sedat'ın da isteği olarak Güvenlik Konseyi'nde, Güvenlik Konseyi'nin beş asli üyesinin dışında kalan ülkelerin kuvvetlerinden oluşacak bir BM gücünün acilen oluşturularak bölgeye gönderilmesini ve 22 Ekim 1973'te tarafların mevkilerine çekilmelerini öngören 340 sayılı karar kabul edilmiştir.⁴⁶⁶

1973 Arap-İsrail savaşının uluslar arası politikada ve Ortadoğu bölgesinde yarattığı etkilere bakıldığında;

1) Yom Kippur Savaşı'nda Araplar önceki savaşlardan farklı bir strateji geliştirerek yaptıkları sürpriz saldırı ile savaşın daha başındayken önemli başarı elde ederek Süveyş Kanalı'nı geçerek Sina Yarımadasının ortalarına kadar gelmişler, bu şekilde Ortadoğu'da güç odağı hale gelen İsrail'in yenilmez olmadığını tüm dünyaya göstermişlerdir.

2) Araplar tarafından, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) vasıtasıyla uygulanan petrol ambargosu, ABD ve Batılı devletlere karşı, siyasi ve ekonomik bir araç olarak kullanılmıştır. Petrol ambargosuna bağlı olarak OPEC tarafından yükseltelen petrol fiyatları Batılı devletlerin ekonomisinde sıkıntılara sebebiyet vermiştir.

3) 1973 Savaşı'nda Araplar kendilerini bir güç olarak kanıtladıklarından ABD, Ortadoğu politikasında da bazı değişiklikler yapma zorunluluğu hissetmiştir. ABD bu dönemde katı İsrail yanlısı politikasından ayrılarak bazı Arap ülkeleri ile yakınlaşma dönemine başlamıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s. 333-336.

⁴⁶⁷ Çanda, Cengiz; **Ortadoğu Çıkmazı**, İstanbul, Hil Yayın, 1983, s. 27-29.

3.4.2. Camp David Antlaşmaları

1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında özellikle ABD, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yerleşmesini engellemek ve petrol üzerinde belli manevralara sahip olmak için, bölgedeki Arap-İsrail çatışmasına yönelik barış çabalarına öncülük etmiş ve dar kapsamlı şekilde Arap devletleri ve İsrail arasında 1974 ve 1975 antlaşmaları yapılmıştır. Ancak bilahare, söz konusu antlaşmalarının hazırladığı zemin sayesinde, Arap-İsrail çatışmasına yönelik olarak yapılan ilk kapsamlı antlaşma Camp David Anlaşmaları olmuştur.

1973 Arap-İsrail Savaşı öncesinde Nasır politikalarının güdümünde olan Enver Sedat, savaştan sonra sosyalist politikalar yerine daha çok liberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Mısır ekonomisinin içinde bulunduğu sıkıntılı ve durağan durumundan kurtulmak için Sedat, yerli ve yabancı sermayeyi Mısır'a yatırım yapmaya çağırıyordu. Mısır, yatırımların odağında büyük bir oranda Batı'nın yer alacağı ihtimali nedeniyle, silah ihtiyacı konusunda Batı'ya ağırlık vermeye başlamışken, SSCB ile de 1971 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını 1976 yılında feshettiğini açıklamıştır.⁴⁶⁸

ABD, aslında Ortadoğu'da İsrail gibi stratejik öneme haiz bir müttefike sahip olmakla beraber, bu ittifakı Arap-İsrail çatışmasında Araplar ile diyalog kurmak için kullanamıyordu. Bu sebeple, ABD Başkanı Nixon ve Dışişleri Bakanı Kissinger Arap dünyası üzerinde önemli ağırlığı olan Mısır'ı kazanarak, SSCB'nin etki alanından çıkarmaya karar vermiştir. Nixon'a göre İsrail ABD'nin Ortadoğu'daki dayanağı olurken, Mısır ve Suudi Arabistan da ABD'nin Arap dünyası ile ilişkilerinin kurulmasını sağlayabilirdi.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 395.

⁴⁶⁹ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, s. 337-338.

Mısır Devlet Başkanı Sedat, 1976 yılı sonundan itibaren İsrail ile barış girişimlerini başlatmıştır. Ocak 1977’de “Sunday Telegraph” gazetesine verdiği demeçte: “ 1973 Ekiminde İsrail’e karşı savaşa girdiğim zaman çok kişi kendi sularında boğulacağımı sanmıştı. Ancak görüldüğü gibi boğulmadım. Şimdi de ikinci bir risk olarak barışı sağlamaya çalışıyorum... ABD gerekli baskıları yaparsa barış gerçekleşir.”⁴⁷⁰

Enver Sedat, 1978 tarihinde ABD gezisinde Amerika’dan İsrail’e baskı yapmasını ve tekrar barış görüşmelerinin başlamasını istemiştir. Sedat ayrıca ABD’den F-15 ve F-16 savaş uçakları istemiştir. Bu uçakları almasının sebebi ise İsrail’e karşı kullanmak değil, Sovyetlerden devamlı silah alan Libya’ya karşı denge kurmak için talepte bulunmuştur. ABD’nin bu uçak satımına onay vermesi ABD-İsrail arasını biraz bozmuştur.⁴⁷¹

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in “mekik diplomasisi” sayesinde, Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin ilk olarak Sedat’ın 19-21 Kasım 1977’de Kudüs ziyareti ile bir araya gelmişlerdi.⁴⁷² Mısır’a karşı red cephesi oluşturan Libya, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen, Filistin Kurtuluş Örgütü gibi unsurlara rağmen bu ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeyi, Begin’in 25-26 Aralık İsmailiye ziyareti takip etmişti. Ancak görüşmelerdeki anlaşmazlıklar, beklenildiği gibi olumlu hava yaratmaktan ziyade gergin ortam yaratmıştır. Müzakereler esnasında İsrail’in Sina’dan çekilmesi hususunda bir problem yaşanmasa da Batı yakası ve Gazze ile Filistin’in geleceği konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İki ülke arasındaki bu anlaşmazlık anılan devletlerarasındaki ilişkilerden değil, Mısır’ın Filistin sorununu görüşmelerin merkezine

⁴⁷⁰ Köprülü, Ali; “Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri (1970-1981)”, İzmir, Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, cilt 5, 1990, s.175.

⁴⁷¹ Çakmak, Zekeriya; **Filistin Sorunu Özelinde Türkiye’nin 1990’lı Yıllar ve Sonrasındaki Ortadoğu Politikası**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 48-49.

⁴⁷² Ayın Tarihi, 19 Kasım 1977, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Sitesi.

kaydırmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Sedat, Filistin sorununda elde edeceği bir başarı ile Mısır'ın Ortadoğu'da kaybettiği prestijini tekrar kazanmak istiyordu.⁴⁷³

ABD'nin İsrail ve Mısır arasında görüşmelerin başlatılabilmesi için girişimleri sonucunda, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail Başbakanı Menahem Begin ve ABD Başkanı Jimmy Carter arasında, Ortadoğu barışıyla ilgili bir çerçeve çizmek üzere bir araya gelmişlerdir. Amerikan başkanlarının dinlenme tesisi olan Camp David'de, 5 Eylül 1978 günü başlayan ve 17 Eylül 1978'de biten görüşmeler akabinde Camp David Anlaşmaları denilen belgeleri imzalanmıştır.⁴⁷⁴

Antlaşmalar iki çerçeve antlaşması olan “Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Antlaşması” ile “Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Antlaşması” ve eklerinden oluşmaktadır. “Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Antlaşması” Ortadoğu barışının Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararı çerçevesinde sağlanacağı vurgulanmaktadır. Buna göre;

- 1) İsrail, işgalcisi olduğu yerleri boşaltmalıdır.
- 2) Uluslararası sulara İsrail'e geçiş hakkı tanınmalıdır.
- 3) Mülteci ve göçmen sorununa çözüm bulunmalıdır.
- 4) Güvenli ve bütün önergieyi kabul eden ülkeler tarafından tanınan sınırlar oluşturulmalıdır.
- 5) Arap-İsrail çatışması sona ermelidir.
- 6) Birleşmiş Milletler tarafından atanacak bir arabulucu vasıtasıyla barış görüşmelerine başlanmalıdır.

Batı Şeria ve Gazze'ye beş yıllığına özerklik verilecek, bu özerk yönetimin yetkileri, Mısır, İsrail ve Ürdün arasında yapılacak müzakerelerle

⁴⁷³ Arı, **a.g.e.**, s. 400-401.

⁴⁷⁴ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s. 407.

tespit edilecektir. Söz konusu özerk yönetim, İsrail askerleri gerekli güvenlik noktalarına çekilir çekilmez göreve başlayacaktır. Göreve başlandığında üç yıl içinde Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsü, bu toprakların komşuları ile ilişkilerini ve bu geçiş sonundaki İsrail-Ürdün barışını tayin edecek görüşmeler başlayacaktır. Bütün bu görüşmeler 242 sayılı karar çerçevesinden yapılacaktır.⁴⁷⁵

Mısır-İsrail Barış İçin Çerçeve Antlaşması'na göre ise;

1. Söz konusu antlaşmanın imzalanmasından itibaren üç ay içinde iki ülke barış görüşmelerine başlayacaktır.
2. Barış Antlaşmasında 242 sayılı karar tüm unsurları ile göz önünde bulundurulacaktır.
3. Bu Barış Antlaşmasının hükümleri, başka türlü karar alınmadıkça ya da 3 yıl içinde uygulanacaktır.
4. Sina'da Mısır egemenliği yeniden oluşturulacaktır.
5. Sina'da İsrail döneminde yapılan havaalanları sivil amaçlarla kullanılacaktır. Süveyş kanalından 1888 İstanbul Antlaşmasının hükümlerine göre İsrail gemilerinin geçişi, Akabe Körfezi ile Tiran Boğazında ise uluslararası serbestlik sağlanacaktır.
6. Süveyş Kanalı ve Körfezi kıyılarından doğuya doğru 50 ile 40 km arası Mısır bir tümenden fazla asker bulunduramayacaktır.
7. Mısır-İsrail sınırı ile Akabe Körfezinin batısında BM askeri bulunacaktır.
8. İki devlet birbirini tam olarak tanıyacaktı.⁴⁷⁶

Kısacası, Mısır ile İsrail arasında 1979 yılında imzalanan Camp David Anlaşması, İsrail'in işgal ettiği Sina'dan çekilmesine karşılık Mısır'ın diplomatik olarak İsrail'i tanımasını, Mısır'ın elinde kalan Sina yarımadasının

⁴⁷⁵ Köprülü, **a.g.m.**, s. 178-179.

⁴⁷⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 213-214.

Mısır askerlerinden arındırılmasını, Mısır ile İsrail arasında diplomatik ve ekonomik ilişkilerin başlamasını öngörüyordu.⁴⁷⁷

Camp David Antlaşmalarının imzasından itibaren üç ay içinde başlaması gereken barış görüşmeleri, Mısır ve İsrail'in Antlaşma maddelerini farklı şekillerde yorumlamalarından dolayı bir türlü başlayamamıştır. Ancak 1979 yılında “İran İslam Devrimi” neticesinde şah rejiminin yıkılması ve akabinde Ortadoğu’da yükselen Batı ve Siyonist karşıtı siyaset, Mısır başta olmak üzere Araplar ile özellikle İsrail’i endişeye sevk etmiştir. Uluslararası konjonktürün etkisi ile Mısır ve İsrail 26 Mart 1979’da Washington’da bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bahse konu antlaşmada özet olarak;

1. Taraflar arasındaki savaş hali sona eriyor, İsrail, Mısır ile manda yönetimi sırasındaki Filistin sınırına çekiliyordu.
2. Gazze ile Mısır arasına sınır çiziliyordu.
3. Taraflar birbirlerini tam anlamıyla tanıyor, Mısır ve İsrail arasında ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkiler başlıyordu.
4. Sina Yarımadası tamamen Mısır’a bırakılıyordu.
5. İsrail gemileri Süveyş kanalından ve Tiran Boğazından serbestçe geçebilecekti.⁴⁷⁸

Nasır’ın izlediği siyasetin tam tersini izleyen Sedat Nasır dönemi siyasetinin sonucunda kaybedilen toprakları geri almış, İsrail ile olan sınırını da güvence altına almıştır. Sedat’ın izlediği siyaset Nasır’a ve Mısır’a duyulan güven ve saygıyı ortadan kaldırmış, tam tersine sadece Mısır çıkarlarını güden siyaset sonucunda Sedat ve Mısır Arap dünyasından dışlanmış.

⁴⁷⁷ Akşit, Eyüp; Mısır Müslüman Kardeşlerin Zor Sınavı, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, (Erişim) www.21yyte.org/arastirma/misir/2012/08/29/6722/misir.../pdf, 20 Nisan 2013.

⁴⁷⁸ Armaoğlu, Fahir; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, s.436-438.

3.4.3. Gelişmelerin Türkiye-Mısır Siyasi İlişkilerine Etkileri

Türkiye, 1965 yılından itibaren başta Mısır olmak üzere Arap devletleri ile ilişkilerin düzelmesine önem vermiştir. Uluslararası platformlarda Türkiye'nin özellikle Kıbrıs konusunda yaşadığı sorunlar, ekonomik kaygılar ve Bağdat Paketi'nin kötü deneyimi nedeniyle, tarihi ve kültürel bağların olduğu Arap dünyasının yanında yer almaya gayret göstermiştir.

Nasır'ın ölümü ile yerine geçen ve Nasır'dan farklı siyasi düşüncelere sahip Enver Sedat, ilk aşamada kendisine miras olarak bırakılan Arap milliyetçiliği ve İsrail ile mücadele kapsamında, aktif bir rol oynamıştır.

Bu rol bağlamında Sedat'ın Mısır'daki Sovyetler Birliği askeri tesislerini kapatma ve Sovyet uzmanları geri yollama kararı, Türkiye'de tarafından olumlu karşılanmıştır.⁴⁷⁹ Türkiye Dışişleri Bakanı Bayülken'in Eylül 1973 ayında Mısır'ı ziyaretinde bu olumlu havanın hâkim olduğu somut bir şekilde görülmektedir.⁴⁸⁰

Türkiye, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda da özellikle Filistin'in İsrail tarafından işgalini kınayarak, tam anlamıyla doğrudan bir çatışma halinde olmasa da Arapların yanında yer almıştı. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin uçakları Türk hava sahasını kullanarak Araplara silah taşımış ve Türkiye buna müsaade etmiştir. Ancak ABD, Türkiye'deki NATO üslerini kullanarak İsrail'e yardım etmek istemiş, Türkiye buna müsaade etmemiştir.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Soysal, İsmail; "Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1990)", İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), İstanbul, **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, 2000, s.243.

⁴⁸⁰ Bayülken, Haluk; "Mısır'ın barış çabasını destekliyoruz.", **Milliyet**, 18 Eylül 1973.

⁴⁸¹ Türkiye-İsrail İlişkileri, Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, Ekim 2011 Analiz, (Erişim) www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf, 16 Nisan 2013, s.26.

Türkiye 1974 yılından itibaren Kıbrıs konusunda Mısır ve diğer Arap devletlerinden istediği desteği sağlayamasa da istikrarlı olarak Arap yanlısı ve İsrail karşıtı kararların lehine oy kullanmıştır. BM kararları alınırken Araplar ile beraber hareket etmiştir. 1975'te BM'nin Siyonizm'i "ırkçılığın ve ırk ayrımının bir türü" olarak tanımlanan kararında, Türkiye başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile aynı safta yer almıştır. Ayrıca, Mayıs 1976'da İstanbul'da toplanan İslam Konferansı 7. Dışişleri Bakanları toplantısında hem Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) İstanbul'da bir büro açma sözü veren Türkiye, Ortadoğu'daki temel sorunların çözümünde etkin rol oynayan Mısır ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.⁴⁸²

Mısır'ın Enver Sedat önderliğinde uluslar arası platformda Batı'ya yaklaşması ve müteakiben İsrail ile barış müzakerelerine sıcak bakması, sonucunda, 1978'de Camp David Barış Antlaşmaları ve 1979 yılında da İsrail-Mısır barış antlaşması imzalanmıştır. Türkiye, Mısır'ın diğer Arap devletlerinden ayrı olarak tek başına barış girişimini kimsen destekliyordu. Buna ilaveten de, Ortadoğu'da gerçek anlamda barışın tesis edilebilmesi için İsrail'in 1967 savaşı öncesi sınırlarına çekilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Ayrıca, Mısır'ın İsrail'i tanıması ile Türkiye, İslam dünyasında Yahudi devletini tanıyıp onunla ilişkiler tesis eden tek devlet olma durumundan kurtuluyordu. Mısır, "Red Cephesi" olarak adlandıran Suriye, Libya, Güney Yemen, Cezayir ve Filistin Kurtuluş Örgütü nedeniyle Arap dünyası nezdinde yalnız kalmıştı. Bu nedenle, Ortadoğu'da kendi kaderine en yakın ve Batı ile ilişkilerinde aynı politikaları izleyen Türkiye ile ilişkilerinin gelişmesine önem vermiştir. Yaşanan süreç, Türkiye-Mısır ilişkilerinin birbirine paralel bir yol izlemesini sağlamış oluyordu.⁴⁸³

⁴⁸² Çakmak, a.g.e., s. 47.

⁴⁸³ Soysal, İsmail; *Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1990)*, s. 243-244.

Enver Sedat'ın 1981 yılında suikast sonucu öldürölmesi ile yerine geçen Hüsnü Mübarek döneminde, Türkiye- Mısır ilişkileri daha da gelişecek ve her alanda fiilen olumlu etkiler ortaya çıkaracaktır.

SONUÇ

Mısır, Ortadoğu tarihi boyunca küresel güçlerin siyasal ve stratejik ilgi alanı olmuştur. Hem iç politika hem de dış politika kapsamında Mısır'ın kaderi, büyük güçlere tarafından önemli planlar ile belirlenmiştir. Türkiye de Mısır ile birlikte tarihi arkaplanda aynı kaderi paylaşmıştır. Söz konusu ortak kadere paralel olarak iki devlet aynı güç odaklarına karşı bağımsızlık mücadelesi içinde olmuş ve bu süreçte birbirlerine destek vermişlerdir.

Türkiye ile Mısır'ın ortak paydasının Osmanlı Devleti olması, bu iki devleti Ortadoğu bölgesindeki politikalarda çıkarlarının kesişmesine yol açmıştır. Fakat ortak paydanın yanında, Mısır'ı yöneten hanedanın Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelmesi aslında iki ülke arasındaki ilişkilere iyi etki bırakması gerekirken, ilişkilere zaman zaman olumsuz etki bırakmıştır. Bu olumsuz etki, iki devletin Ortadoğu'da kendilerini lider olarak görmesi, ilişkilerde kısmen rakip durumu yaratmıştır. Türkiye'de yaşanan reformların Mısır tarafından hoş karşılanmaması ve Türkiye'nin Atatürk'ün vefatından sonra gelişen olaylar neticesinde Batı'ya kayması, ikili ilişkilerde farklı bir dönüm noktasına girilmesi demektir.

Türkiye'nin, SSCB'nin istekleri ve tehditleri karşısında yalnız kalmamak için Batı bloğunda yer almıştır ve buna paralel olarak batı taraftarı politikalar izlemesi, başta Mısır olmak üzere Araplar ile ilişkilerinin en alt seviyeye çekilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bölgede daha etkin bir aktör olması için önemli bir müttefiki olabileceği Mısır ile ilişkilerinin bu hale gelmesi, Türkiye'nin ileriki aşamalarda uluslararası sorunlarda zor duruma sokacaktı. Bununla birlikte Türkiye, özellikle Mısır'da yaşanan ekonomik sorunlar ve halkın Mısır yönetimine isyanında, tam anlamıyla Mısır'ın yanında yer alamamıştır. Bu nedenle de aslında genel bir çoğunluğun görüşü olan "sömürgeci Osmanlı Devleti'nin mirasçısı" "Batı yanlısı ve hilafet karşıtı"

gibi bazı kamuoyu düşüncelerini değiştirme imkânını elde edemediği için Türkiye-Mısır ilişkilerinin boyutu olması gereken noktaya gelememiştir.

Ayrıca, 1948 yılında İsrail'in kurulması ile bölgede yaşanan gerilim Türkiye'yi daha da zor duruma sokacaktır. İsrail ve Mısır'ın liderliğinde Arap ittifakı arasındaki ilişkilerde Türkiye, İsrail'in yanında yer alacak ve Araplara yeterince destek veremeyecekti. I. Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in Araplara karşı başarı elde etmesi, Mısır'da 1919 yılında Vefd Partisi'nin öncülüğünde başlayan dönüşümün farkı bir boyut halini almasına yol açacaktı. Yenilgi sonrasında Mısır'da yaşanan siyasal ve ekonomik kriz daha da artmış ve artık bu noktada askerler darbe ile buna sona vermeye çalışmışlardır. Hür Subayların yaptığı darbede Mısır'ın ve Ortadoğu'nun tarihini değiştirecek olan Nasır, tarih sahnesine çıkacaktı.

Nasır, Mısır liderliğinde bir Arap milliyetçiliği ideolojisini benimsemek ile birlikte 1952 darbesi ile Kavalalı hanedanlığına ve bununla birlikte de Mısır'da Türk hâkimiyetine de son vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Mısır'a sömürgeci bir yönetim uyguladığını savunan Nasır, Mısır'da yaşanan olumsuz sürecin bir suçlusu olarak da Osmanlı Devleti'ni sebep gösteriyordu. Bunların ışığında Nasır, Türklere karşı bir menfi tavır içerisindeydi. Nasır'ın başa gelmesi ile Türk-Mısır ilişkileri, bölgede rakip iki devlet ilişkisi halini almıştır. Türkiye de anti-demokratik ve bölge politikaları çerçevesinde farklı anlayışa sahip bir yönetimin başa gelmesini olumsuz karşılamış fakat yine de ilişkilerde olumsuz etki bırakmamak anlamında Mısır'a temkinli yaklaşmıştır.

Ortadoğu'da liderlik için mücadele eden Mısır'da yaşanan her siyasi gelişme dolaylı veya doğrudan Türkiye'yi ve Türkiye'nin Ortadoğu politikasını etkilemektedir. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme ve Sovyet bloğuna kayma süreci, Türkiye'nin de Bağdat Paktı ve Batı bloğuna kayma sürecine sevk etmiştir. Süveyş Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu artık İngiliz ve

Fransızların değil, ABD ve SSCB'nin rekabet alanı olmuştu. Bu rekabet ortamı içerisinde en büyük sıkıntıyı Türkiye ve Mısır çekecekti.

Türkiye, Kıbrıs meselesinde Arapların desteğini alamama ve Batı bloğun soruna bakış açısı nedeniyle, Mısır ile olan mücadelecî ve olumsuz seyreden ilişkilerini düzeltme yoluna girecekti. Fakat yönetimde olan Nasır'ın Türkiye'ye bakış açısı değişmemiş ve Türkiye'nin Süveyş Savaşı'nda Mısır'a istediği desteği verememesi sonucunda bu durum daha da artmıştır.

Arapların liderliğini üstlenen Nasır, Arap milliyetçiliği ideolojisi ve rekabet hırsı nedeniyle Türk-Mısır ilişkilerinin iyi durumda olmasında bir tampon görevi yapmıştır. Fakat Nasır'ın ölümü sonrasında Mısır'ın başına geçen Enver Sedat, iktidarının ilk zamanlarında Nasır'ın halefi gibi davranışa da izleyeceği rasyonel politikalar ile Türk-Mısır ilişkileri olumlu seyretmeye başlayacaktır. Enver Sedat'ın 1973 Yom Kippur Savaşı'nda önemli bir başarı elde etmesi ve sonrasına akılcı bir politika ile İsrail ile Camp David Antlaşmaları'nı imzalaması, Türkiye'yi sevindirmiştir. İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye, bu durumdan dolayı Araplardan tepki almıştır. Mısır'ın İsrail'i tanınması ile bu hususta Türkiye artık yalnız değildi. Mısır barış sürecinde yalnız kalmış ve Ortadoğu'da en büyük destekçisi Türkiye olmuştur.

1922-1981 yıllarını kapsayan süreçte, Türkiye-Mısır ilişkileri farklı kırılma noktaları yaşamış ve bu noktalar neticesinde iki devletin Ortadoğu politikası da değişimler yaşamıştır. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı aleyhtarı politikası sonucunda, Mısır ve diğer Arap devletler ile uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu duruma paralel olarak da bölgede, ABD ve İngiltere'nin gölgesinde oluşturulan Ortadoğu Komutanlığı ve Bağdat Paketi gibi organizasyonlar vasıtasıyla liderlik rolünü üstlenmiştir. Söz konusu rolün Türkiye'ye yararından çok zararı olmakla birlikte, Bağlantısızlar Grubu'nun,

özellikle Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi değil, Yunanistan'ı desteklemiştir. Bunu ek olarak da, ABD ve SSCB arasında yaşanan Küba Krizi sonucunda, Türkiye'den Jüpiter füzelerinin kaldırılması ve ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla Başbakan İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen mektup, Türkiye'nin artık yaşadığı rüyadan uyanmasına yol açmıştır. Türkiye, Mısır'ın Nasır ile birlikte Ortadoğu'da liderlik rolünü üstlenmesi çabaları ve Batı'nın kendisine olan tutumları doğrultusunda Mısır ile olan ilişkilerine önem vermeye başlamıştır.

Mısır'da yaşanan bölgesel etkiye haiz her siyasi gelişme aslında Türkiye'yi ilgilendiriyordu ve Türkiye bu durumu uzun zamandır algılayamamıştır. Mısır, Süveyş Kanalı sayesinde sahip olduğu jeostratejik konumu ve Nasır'ın Arap milliyetçiliği ideolojisi ile Ortadoğu'da en etkin devlet haline gelmiştir. Bu etkinlik, Türkiye ile ya karşı karşıya ya da birlikte hareket etme noktasına getirmektedir. Türkiye, Atatürk döneminden sonra izlediği politika sonucunda Mısır ile karşı karşıya gelmiştir. Çatışmacı politikaya paralel olarak, sadece Mısır ile değil diğer Arap ülkeleri hatta Bağlantısızlar Grubu ile de sorunlar yaşamıştır. Buna ilaveten, Türkiye'nin uluslararası sorunlarında destek almasına hep engel olmuştur. 1922-1981 yılları arasında yaşanan bu hatalar zinciri neticesinde Türkiye, Osmanlı Devleti'nden kalan mirasın gölgesinde, Ortadoğu'da en önemli aktör statüsüne sahip olma şansını daha sonraya bırakmıştır.

Nasır iktidarından sonra Ortadoğu'daki politikalarda Camp David Antlaşmaları'nın da etkisiyle, ABD-İsrail-Mısır ilişkileri kurulmuş ve bölge politikaları açısından dönüm noktası olmuştur. ABD-İsrail-Mısır üçlü piramidin bölgedeki etkisi belirgin hale gelmesine karşın Türkiye, geçmişteki kırılma noktalarında Mısır ile ilişkilerini fırsata dönüştüremediği için Ortadoğu politikalarında çok fonksiyonlu bir dış politika oluşturamamıştır.

2010 yılında başlayan Tunus'ta başlayan Arap Baharı dalgasından etkilenen Mısır'da, Mübarek'in yerine seçimle Mursi'nin yani Müslüman Kardeşler'in gelmesi ile yeni bir dönem başlayacaktır. Mısır, iç sorunlarını halledip daha sonraki süreçte Ortadoğu'da etkin bir siyaset izlemek istemektedir. Türkiye'de olduğu gibi muhafazakâr bir anlayış ile etkili bir iktidara sahip olmak isteyen Mursi, 2000'li yıllara doğru ve özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında özgüveni giderek pekişen ve her geçen gün bölgeye ilgisi artan Türkiye gibi aktif bir politika izlemek isteyecektir. Fakat bu politikada etkin olması için ya Türkiye ya da İran ile rasyonel bir şekilde yaklaşması gerekecektir. Bu noktada, Türkiye bölgede İran, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine rağmen daha aktif rol oynamak istiyorsa, tıpkı uzun bir geçmişe dayanan ABD-İngiltere stratejik ittifakı gibi Türk-Mısır ittifakı oluşturulması kaçınılmazdır. Türkiye söz konusu hedefi gerçekleştirmek istiyorsa, öncelikle geçmişteki hataları ve kaçan fırsatları iyi analiz etmeli ve bu analizi Mısır'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetinden itibaren oluşan dinamiklerini düşünerek gerçekleştirmelidir. Mısır'ın sahip olduğu dinamiklerinin iyi analiz edilmesi, İran'ın Ortadoğu'da Şiilik vasıtasıyla artan etkinliğinin, Mısır'daki Sünni iktidar olan Müslüman Kardeşler ile Türkiye'nin stratejik ittifakı ile dengelenmesine yardımcı olacaktır. Bu sayede, Suriye ve Irak da dâhil olmak üzere Arap Baharı ülkelerinde artan bir Sünni-Şii çekişmesinin yarattığı gerilim azalacak ve Türkiye, dış politikasının yükünü Mısır ile paylaşarak, gücünü daha etkin bir şekilde istediği alanlara kanallayabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKŞİN, Aptülahat; **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri**, İstanbul, 1959, s.101-102.

ALTUNDAĞ, Şinasi; **Kavalalı Mehmet Ali İsyarı Mısır Meselesi (1831–1841)**, I.Kısım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

ARMAOĞLU, Fahir; **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

_____; **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

_____; **Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktına (1951–1955)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

_____; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)** , cilt 1–2, Genişletilmiş 14. Baskı, Ankara, Alkım Yayınevi.

_____; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1989.

ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ATAÖV, Türkkaya; **Afrika Ulusal KurtuluşMücadeleleri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1973.

ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

AYSAN, Emin, KAN, Muzaffer; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi, Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1990.

BAĞCI, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara, Metu Press Yayınları, 2001.

BODUR, Harun; **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Çağlar Yayınları, 2005.

BROCKELMANN, Carl; çev. Neşet Çağatay, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi, S.14, 1992.

BURNS, William J.; **Economic Aid and American Policy toward Egypt 1955-1981**, New York, State University of New York Press, 1985.

CANATAN, Yaşar; **Türk-İrak Münasebetleri (1926–1958)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

ÇANDAR, Cengiz; **Ortadoğu Çıkmazı**, İstanbul, Hil Yayın, 1983.

CLEVELAND, William; **Modern Ortadoğu Tarihi, Agora Kitaplığı**, İstanbul, 2008.

DİKERDEM, Mahmut; **Ortadoğu'da Devrim Yıllıları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1972.

DODWELL, Henry; **The founder of modern Egypt: a study of Muhammad Ali**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

ERDOĞDU, Hikmet; **Büyük İsrail Stratejisi**, İstanbul, IQ Kültür Sanata Yayıncılık, 2.baskı, Aralık 2005.

ERENDİL, Muzaffer; **Çağdaş Orta Doğu Olaylar**, Ankara, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1992.

GÖNLÜBOL, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜNAL, Haluk vd.; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1973)**, cilt I, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.

GÜLER, Zeynep; **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.

GÜLMEZ, Nurettin; **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

GÜRÜN, Kâmuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Yayınları, 1983.

_____; **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Harp Akademileri Komutanlığı, **Bağımsız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1994.

HEROLD, J. Christopher; **Bonaparte in Egypt**, New York, Fireship Press, 2009.

İNANCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, 5. Cilt, Ankara, TIK Basımevi, 1983.

_____; **Osmanlı Tarihi**, cilt VI, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1983.

KESKİNOĞLU, Osman; **İslam Dünyası Dün ve Bugün**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

KOLOĞLU, Orhan; **Gazi'nin Çağında İslam Dünyası**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1994.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar; **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E.; **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.

LANGLOİS, Georges, BOİSMENU, Jean vd.; **20. Yüzyıl Tarihi**, İstanbul, Nehir yayınları, 2000.

MARSOT, Araf Lutfi Al-Sayyid; **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

MERÇİL, Erdoğan; **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

MÜTERCİMLER, Erol, ÖKE, Mim Kemal; **Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ORAN, Baskın (Ed.); **Türk Dış Politikası Cilt I 1919–1980**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

ÖZMEN, Süleyman; **İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, Temmuz 2006.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2006.

PİTCHER, Donald Edgar; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, çev. Bahar Tırkancı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

SANDER, Oral; **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara, İmge Kitabevi, Mart 2004.

SCOTT, Walter; **The life of Napoleon Buonaparte, emperor of the French**, J.& B. Williams, Harvard Library Collection, 1832.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

SOYSAL, İsmail; **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İstanbul, Isis Yayıncılık, 1997.

_____; **1955 Bağdat Paktı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

STADIEM, William; **Mısır'ın Son Firavunu Kral Faruk**, çev. Ömer Ekit, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005, s.30.

SÜER, Berna, ATMACA, Ayşe Ömür; **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007.

ŞİMŞEK, Erdal; **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul, Kum Saati yayınları, 2005.

TAYLOR, Alan R.; **İsrail'in Doğuşu**, İstanbul, çev. Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, 1992.

TRIMBERGER, Ellen Kay; **Tepeden İnmecei Devrimler**, çev. Fatih Uslu, İstanbul, Kurtiş Matbaası, Nisan 2003.

TÜRKAN, Faiz; **Filistin Sorunu ve Ortadoğu**, Ankara, y.y., 1978.

USLU, Nasuh; **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

ÜÇÖK, Coşkun; **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.

ÜNAL, Tahsin; **Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)**, İstanbul, Kemer yayınları, 1998.

YAZICI, Nesimi; **İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal; **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000.

YILMAZ, Türel; **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

YÜCEL, Yaşar, SEVİM, Ali; **Osmanlı Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

MAKALE VE BİLDİRİLER

ARMAOĞLU, Fahir; “Arap Milliyetçiliğın Gelişimi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970”, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, İstanbul, 2000.

_____; “Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi”, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Altıncı Bölüm), İstanbul, **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, 2000.

ATAMAN, Muhittin, Yurdanur Kuşçu; “Suudi Arabistan’daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”, **Alternatif Politika**, Cilt 4, S.1, Şubat, 2012.

ATAÖV, Türkkaya; “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail’in Kuruluşuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.25, 1970.

AYHAN, Veysel; “Mısır Devriminin Ayak Sesleri”, **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Ankara, Şubat 2011, cilt 3, S.26.

BİLGENOĞLU, Ali; “Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı’nın Sürece Olan Katkısı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 3, S.11, 2010.

BULUT, Sedef; “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.41, Mayıs 2008, Sayfa 35-61.

BULUT, Semih; “Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926–1938)”, Ankara, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt 26, S.78, Kasım 2010.

ÇAKMAK, Cenap; “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?”, **Akademik ORTADOĞU**, cilt 2, S.1, 2007.

ÇELİK, Yüksel; “Üsküdar Sakinlerinden Son Hidiv II. Abbas Hilmi Paşa (1874–1944) ve Hidiv Kasrı”, İstanbul, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V**, 2007.

ÇOLAK, Kamil; “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1789-1801)”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, cilt 10, S.2, 2008.

DELİÇAY, Tahsin; es-Safsafy Ahmed el-Katory, “Mehmet Akif’in Mısır’daki Çalışmaları ve Kültürel Çevresi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, Şubat 2006.

DEMİR, Şerif; “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, Erzincan, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/3, Summer 2011, p. 691–713.

DİLEK, Mehmet Sait; “ABD Başkanı Dwight David Eisenhower’ın (Ike) Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.46, Güz 2010, 295-332.

DOĞAN, Gürkan, DURGUN, Bülent; “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.15, 2012.

DÖNER, Ayhan; “Tarihsel Süreç İçerisinde İsrail Devlet Modelinin Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 1, S.1, 1997.

DUMAN, Sabit; “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, 313-332.

DURAN, Hasan, KARACA, Ahmet; “Tek Parti Dönemi Türk Arap İlişkileri”, Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 16, S.3, 2011.

HALEOĞLU, Mehmet; “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Mısır Valiliği”, Sızıntı Dergisi, S.390, Temmuz, 2011.

HATTEMER, Richard; “Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt XVII, S.50, Temmuz 2001, Sayfa 385–408.

KANTARCI, Şenol; “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?” , İstanbul, **SAREN Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Aralık 2012, S.16.

KIRAN, Abdullah; “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, Kıbrıs, **Girne Amerikan Üniversitesi (GAU) Journal of Social and Applied Science**, cilt 3(6), 2008, Sayfa 19-36.

KOÇAOĞLU, Mehmet; Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831–1841), **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Ankara, S.6, 1995.

KODAMAN, Timuçin, Esme Saraç; “ Hamas (Hareket-I Mukavemet-ül İslamiye-İslami Direniş Hareketi)”, **Akademik Ortadoğu**, cilt 1, S.1, 2006.

KÖPRÜLÜ, Ali; “Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri (1970-1981)”, İzmir, **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, cilt 5, 1990.

KÜÇÜKCAN, Talip; “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası”, İstanbul, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S.13, 2005.

NEVVAR, Abdülaziz Süleyman; “Arap Milliyetçiliğın Yayılması Dönemin Arap-Türk Münasebetleri”, İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Altıncı Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000.

OKUR, Mehmet; “Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa”, Ankara, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, cilt 8, S.3, Eylül 2011.

OKUTAN, Çağatay; “Arap Milliyetçiliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 56, S.2, 2001.

ÖZÇELİK, Mücahit; “II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.29, 2010/2.

ÖZEL, Soli; “105 Yıllık Mesele”, **Türkiye Günlüğü**, S.68, 2002.

ÖZGİRAY, Ahmet; “Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920–1938)”, İzmir, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)**, S.11, 1996.

ÖZGÖKER, Uğur; “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Ortadoğu İlişkiler”, İstanbul, **İktisat Dergisi**, S.308–309, Aralık 1990.

ÖZKAN, Selim Hilmi; “XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı -Fransız İlişkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, Mayıs 2009.

ÖZKUL, M. Murat; “Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, cilt 6, S.2, 2011.

PAMİR, Aybars; “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 51, S.2, 2002.

PİRİNÇÇİ, Ferhat; “Ortadoğu’da Silahlanmayı İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon”, **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı**, Ekim 2010.

POLLACK, Kenneth M.; “Air Power in the Six-Day War”, Washington, **The Journal of Strategic Studies**, Vol. 28, No. 3, 471 – 503, June 2005.

PUL, Ayşe; “Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri”, **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 22, 2007.

RIZK, Yunan Lebib; “İki Dünya Savaşı Arasında Arap-Türk Münasebetleri”, İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000.

SAVAŞ, Mevhibe; “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın İsyanı ve Neticelerini Hazırlayan Unsurlar”, **Aksu (Mahalli) Gazetesi**, ,S.430, 1996.

SERBESTOĞLU, İbrahim; “Yüzyılda Filistin’de Yahudiler Üzerinde İngiliz Ve Amerikan Himayesi”, **History Studies**, cilt 4, S.1, 2012.

SOLAK, İbrahim; “916 H./1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya, S.15, 2006.

SOYSAL, İsmail; “İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri (1919–1939)”, İstanbul, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Dördüncü Bölüm), **İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)**, 2000.

_____; “Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1990)”, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Beşinci Bölüm), İstanbul, **İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları**, 2000.

SÖNMEZ, Şinasi; “Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.43, Bahar 2009.

ŞAHİN, Mehmet; “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Akademik ORTADOĞU**, cilt 4, S.2, 2010.

ŞAHİN, Hasan; “Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri [Başlangıcından Paris Barışına (1856)]”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.40, 2009.

TAŞDEMİR, Fatma; “İsrail-Filistin Sorununun Self determinasyon Hakkı Çerçevesinde Analizi”, **Gazi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 2, S.2, 2000.

TOPRAK, Serap; “1821 Mora İsyanı”, **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6, 2011.

TÜR, Özlem; “Türkiye ve Filistin - 1908–1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 62, S.1, 2007.

UMAR, Ömer Osman; “Milli Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, Elazığ, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 20, S.1, 2010.

ÜLMAN, Haluk; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I (1923–1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 2, S.3, 1968.

YARAMIŞ, Ahmet; Mısır’da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883 – 1907), **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 9, S.2, 2007.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal; “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri”, **Türkiye Günlüğü**, S.77, 2004.

_____; “Kuzey Kuşağı Savunma Projesi ve Türkiye-Pakistan Anlaşması, 1953-1954”, Elazığ, IV Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu, 16-18 Ekim 2003, Bildiriler, **Fırat Üniversitesi Basımevi**, 2004.

_____; “İngiltere’nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye’nin NATO’ya Girişi (1950–1953)”, Elazığ, Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler), **Ceren Matbaası**, 2002, sf. 751–758.

YILMAZ, Mehmet Serhat; “Türkiye’deki Şapka ve Kıyâfet İnkılâbının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933)”, Ankara, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.2, 2005.

YORULMAZ, Şerife; “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl başları)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara, S.11, 2000.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya; “Vahhabilik”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.1, 1953.

YÜKSEL, Ahmet Turan; “İlk Müslüman Türk Devletlerinin Siyasi, Kültürel ve Medeniyet Tarihi Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, 2011.

ANSİKLOPEDİ

EREN, Ahmet Cevat; “III. Selim”, Eskişehir, **İslam Ansiklopedisi**, cilt 10, 1997.

HAMMER, Joseph von; Tercüme: Mehmed Ata, Haz: Mümin Çevik-Erol Kılıç, **Büyük Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Cilt 1, 1998.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar; “İhşidîler”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Cilt VI, İstanbul, 1994.

TEZ

ATA, Ramazan; “Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839–1841 arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düvel-i Muazzama”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKSU, İnayet; “Kalkınmacılık Bağlamında Mısır’da Nasır Döneminin Ekonomi-Politigi”, İstanbul, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006, s.35–36.

BAŞ, Arda; “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye (1950–1958)”, Bolu, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

BEKTAŞ, Fadime; “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, İzmir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

ÇAKMAK, Zekeriya; “Filistin Sorunu Özelinde Türkiye’nin 1990’lı Yıllar ve Sonrasındaki Ortadoğu Politikası”, Konya, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2007.

DEMİR, Yeşim; “1960-1980 Yılları Arası Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”, İzmir, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007.

DUMAN, Sabit; “Filistin Sorunu ve Türkiye’nin İsrail Politikası (1947-1967)”, Ankara, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, 1995.

DURAL, Emel; “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”, Eskişehir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

DUTAK, Mustafa; “İsrail Devletinin Kuruluşundan Filistin Devletinin Kuruluşuna Kadar Arap Ülkeleri ve İsrail İlişkileri (1948–1988)”, Trabzon, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

DÜZGÜN, Mücahit; “Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)”, İzmir, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

GENÇOĞLU, Mustafa; “İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882–1914)”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 1997.

METİN, Ömer; “Demokrat Parti Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri (1950–1960)”, Bolu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ÖZER, Sevda Özkaya; Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839–1882), Elazığ, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

PEHLİVAN, Yavuz; “Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948–1967)”, İzmir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

RIZA, Bülent Ali; “Turkish Participation in the Middle East Defence Projects and Its Impact on Turco-Arab Relations May 1950-June 1953”, İngiltere, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, University of Oxford , 1982.

TANGÜLÜ, Beyza; Büyük Ortadoğu Projesi, Sivas, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

YILMAZ, Gökhan; “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programlarında Dış Politika”, Denizli, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ONLİNE KAYNAKLAR

RİVLİN, Helen Anne B.; “Muhammed Ali”, **Encyclopædia Britannica**, (Erişim) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/396343/Muhammad-Ali>, 21 Haziran 2012.

METZ, Helen Chapin; “Egypt: A Country Study”, Washington, **GPO for the Library of Congress**, 1990, (Erişim) <http://countrystudies.us/egypt>, 30 Haziran 2012.

KIZILTOPRAK, Süleyman; “Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinden Bireysel Özgürlüklere Mısır Anayasaları”, **Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF)**, (Erişim) <http://www.ordaf.org.tr/ulusal-bagimsizlik-mucadelesinden-bireysel-ozgurluklere-misir-anayasalari.aspx>, 14 Temmuz 2012.

BÖLME, Selin M. vd.; “25 Ocak’tan Yeni Anayasa’ya Mısır’da Dönüşümün Anatomisi”, **SETA**, No:2, Nisan 2011, (Erişim) <http://file.setav.org/Files/Pdf/25-ocaktan-yeni-anayasaya-misirda-donusumun-anatomisi.pdf>, 28 Nisan 2013.

EL-BENNA, Hasan (1906–1949), (Erişim) <http://www.homepage-baukasten-dateien.de/mevlanajugend/hasan%20el%20benna.pdf>, 01 Temmuz 2012.

Abdullah Muradoğlu, “İhvan-ı Müslimin’in ibret verici kısa tarihi”, **Yeni Şafak Gazetesi**, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/Default.aspx?t=01.07.2012&y=AbdullahMuradoglu> 01 Temmuz 2012.

Hasan, ÖZTÜRK Sevinç vd.; “Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı (Mısır-Fas-Senegal-Tanzanya)”, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)**, Rapor No:39, Aralık 2011, (Erişim) <http://www.Bilgesam.org.tr/images/stories/rapor/afrikadaturkiyealgisi.pdf>, 28 Nisan 2013.

Süveyş Buhranı, (Erişim) <http://e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=834015.749304.2166780.0.0.php>, 01.07.2012.

Türkiye-İsrail İlişkileri, **Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Analiz**, Ekim 2011, (Erişim) <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>, 04.05.2013.

BENİN Joel, HAJJAR Lisa; **Palestine,Israel and Arab-Israel Conflict A Primer,Middle East Research & Information Project**, (Erişim) http://www.stanford.edu/group/sper/images/Palestine-Israel_Primer_MERIP.pdf, 3 Temmuz 2012.

KAYS John; What Was The 'Real Chain of Events' in The Egyptian Revolution of 1952?, **News Blaze**, (Erişim) <http://newsblaze.com/story/20110202105438kays.nb/topstory.html>, 05 Temmuz 2012.

FADEL Mohammad; “Public Corruption and the Egyptian Revolution of January 25”, **Harvard International Law Journal**, Volume 52, April 2011.

Ayın Tarihi, 17 Ocak 1953, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel M¼d¼rl¼ę¼ Sitesi.

Ayın Tarihi, 28 Ekim 1951.

Ayın Tarihi, 9 Ekim 1951.

Ayın Tarihi, 14 şubat 1954.

Ayın Tarihi, 9 Ekim 1954

Ayın Tarihi, 19 Ekim 1954.

Ayın Tarihi, 21 Ekim 1954.

Ayın Tarihi, 27 Ekim 1954.

Ayın Tarihi, Bağdat, 31 Ocak 1955.

Ayın Tarihi, Bağdat, 22 Kasım 1955.

Ayın Tarihi, 17 Mayıs 1948.

Ayın Tarihi, Paris, 17 Nisan 1955.

Ayın Tarihi, Kahire, 23 Haziran 1956.

Ayın Tarihi, İstanbul, 21 Ocak 1955.

Ayın Tarihi, 26-27 Temmuz 1956.

Ayın Tarihi, 12 Kasım 1956.

Ayın Tarihi, 19 Kasım 1977.

H¼R Ayşe; “M¼sl¼man Kardeşler kimdir?”, **Taraf Gazetesi**, (Erişim) <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musluman-kardesler-kimdir.htm>, 18 Ağustos 2012.

K¼ba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz'un “Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı”nda Yaptığı

Konuşma, Kuala Lumpur, 25 Şubat 2003, (Erişim) <http://gemileriyakmak.de/konular/baglantisizlar.htm>, 26 Ağustos 2012.

LARON, Guy; Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal, ABD, **Cold War International History Project Working Paper No. 55, Wilson Center**, (Erişim) http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP55_WebFinal.pdf, 11 Mayıs 2013.

LONG, Charles B.; “Analysis of The Six Day War June 1967”, ABD, Air Command and Staff College Air University, **Maxwell Air Force Base**, (Erişim) <http://www.au.af.mil/au/aul/srp/analysisSixDayWar.pdf>, 11 Mayıs 2013.

BEAN, James W. , GIRARD Craig S.; “Anwar Al-Sadat’s Grand Strategy in the Yom Kippur War”, Washington, National Defence University National War College, 2001, (Erişim) <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA442407>, 11 Mayıs 2013.

AKŞİT, Eyüp; Mısır Müslüman Kardeşlerin Zor Sınavı, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, (Erişim) www.21yyte.org/arastirma/misir/2012/08/29/6722/misir.../pdf, 20 Nisan 2013.

Türkiye-İsrail İlişkileri, Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, Ekim 2011 Analiz, (Erişim) www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf, 16 Nisan 2013.

GAZETELER

Anglo Egyptian Treaty Final Stages Near at Hand, **Sunday Times (Western Australia)**, 23 Ağustos 1936, s.1.

Anglo-Egyptian Treaty, **The Sydney Morning Herald (Australia)** , 1 Eylül 1936, s.8.

Mümtaz Faik Fenik; “Mısır’daki Darbenin İçyüzü”, **Zafer Gazetesi**, 26 Temmuz 1952, Ankara, s.1–3.

Vakit, İstanbul, 16 Mart 1948.

Nadir Nadi; “Onun İzinde”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ağustos 1952, İstanbul, s.1-3.

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ağustos 1952, İstanbul, s.1-7.

Yeni Sabah Gazetesi, 5 Ocak 1954, İstanbul, s.1–7.

Ali Naci Karacan, İran ve Mısır’daki Hadiseler, **Milliyet**, 26 Temmuz 1952.

Milliyet, 06 Ekim 1953, s.3.

Akşam, 19 Ekim 1954, s.1–2.

Milliyet, 27 Ekim 1954, s.7.

Akşam, 27 Ekim 1954, s.2.

Milliyet, 25–26 Mayıs 1953, s.1 ve 7.

Milliyet, 15 Temmuz 1958, s.1 ve 5.

Nadir Nadi; “Türkiye, Arap Âlemi ve Mısır”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1955.

Abdi İpekçi, **Milliyet**, 19 Mayıs 1967.

Savaş Başladı, **Milliyet**, 06.06.1967, s.7

Başkan Nasır İstifasını Geri Aldı, **Milliyet**, 11 Haziran 1967,s.1.

Milliyet,13 Kasım 1956, sf.5.

Milliyet,18 Ağustos 1956.

Milliyet, 29 Kasım 1956.

Cumhuriyet, 25 Ocak 1984, s.8.

B.M. Genel Kurulu karara varamadı, Milliyet, 06 Temmuz 1967, s.1.

Nasır’a Firavunlar Gibi Tören Yapıldı, **Milliyet**, 2 Ekim 1970, s.9.

Danış Karabelen; Orta Doğu’ya Sovyet Sızması, **Milliyet**, 28 Haziran 1972, s.2.

Haluk Bayülken; ”Mısır’ın barış çabasını destekliyoruz.”, **Milliyet**, 18 Eylül 1973.

EKLER

EK - 1

Kaynak: <http://www.tarihportali.org>

EK - 2

Kaynak: <http://www.tarihportali.org>

EK - 3

Kaynak: <http://www.tarihportali.org>

EK - 4

Kaynak: <http://dunya.milliyet.com.tr/>